

საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი

სამართლის მესენჯერი

International Scientific Journal

Herald of Law

07/2025 N11

E ISSN 2667-9434

სამართლის მეცნიერთა კავშირი
UNION OF LAW SCIENTISTS

გამოქვეყნებული სტატიის
სიზუსტეზე პასუხისმგებელია
ავტორი. მისი პოზიცია შეიძლება არ
ემთხვეოდეს ჟურნალის სარედაქციო
კოლეგიის შეხედულებებს.

ჟურნალში ნაშრომები ქვეყნდება –
creative commons ლიცენზიით (CC
BY CA).

ჟურნალი არის ბუღალტრისა
და ბერლინის ლია წვდომის
ინიციატივების დეკლარაციების
ხელმძღვანელი.

მთავარი რედაქტორი:
ზურაბ ჭყონია

რედაქტორი:
მანა ცაიტიშვილი

ტექნიკური რედაქტორი:
ზურაბ ჭყონია

ქართული ტექსტის კორექტორი:
მკაბ ზურდიშვილი

ინგლისური ტექსტის კორექტორი:
კახა წიქარიშვილი

რუსული ტექსტის კორექტორი:
ბნა ბახტაძე

ლიზინი:
თამარ ძავუშარაძე

დაკაბადონება: გამომცემლობა
„მერიდიანი“

ყდის ლიზინი:
გიორგი ლორია

თბილისი 07/2025 #11
E ISSN 2667-9434
www.heraldoflaw.com
Email: info@heraldoflaw.com

სამართლის მაცნეს მე-11 ნომერი
გამოიცა ა(ა)იფონდისარაჯიშვილის
დაფინანსებით.

ჟურნალის გამომცემელი და რე-
დაქცია განსაკუთრებულ მაღ-
ლობას უზდის ფონდ სარაჯიშვილს
თანადგომისთვის.

SARAJISHVILI
ს ა რ ა ჯ ი შ ვ ი ლ ი

ასევე მაღლობას ვუზდით აღმო-
სავლეთ ევროპის უნივერსიტეტს
ჟურნალის მე-11 ნომრის სტატიების
ანტიპლაგიატის პროგრამაში უსა-
სყიდლოდ გატარებისთვის.

■ სარედაქციო კოლეგია

მთავარი რედაქტორი

ზურაბ ჭყონია, სამართლის მეცნიერთა კავშირის
თავმჯდომარე, ასოცირებული პროფესორი, ადვოკატი

რედაქტორი

მანა ცაიტიშვილი, სამართლის დოქტორი, ასოცირებული
პროფესორი

მისაელ ბრენერი, სამართლის დოქტორი, იენის
ფრიდრიხ შილერის უნივერსიტეტის გერმანული და
ევროპული საკონსტიტუციო და ადმინისტრაციული
სამართლის პროფესორი (გერმანია)

ბერნდ ჰაინრიხი, სამართლის დოქტორი, იუბინგენის
უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის პროფესორი
(გერმანია)

ჰარალდ ქრისტიან შოი, სამართლის დოქტორი,
პრადის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამართლის
ფაკულტეტის პროფესორი (ჩეხეთი, პრადა)

ქეთევან მჭედლიშვილი ჰედრიხი, სამართლის დოქ-
ტორი, პროფესორი (გერმანია)

სოფია ლიხოვა, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი, ეროვნული საავიაციო უნივერსიტეტის,
იურიდიული ფაკულტეტის სისხლის სამართლისა და
პროცესის კათედრის გამგე (უკრაინა, კიევი), ნოვი სადის
„საგადასახადო აკადემიის“ პროფესორი (სერბეთი)

ელენა მიცკაია, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი,
მ. აუუზოვის სახ. სამხრეთ ყაზახეთის უნივერსიტეტის
სისხლის სამართლის და პროცესის კათედრის
პროფესორი, ყაზახეთის სპეციალიზირებული ეკონო-
მიკური სასამართლოს არბიტრი (ყაზახეთი, ბიმკეტი)

გიორგი თოდრია, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

გია მეფარიშვილი, სამართლის დოქტორი, პროფესორი
იუსტიციის გადამდგარი მთავარი სახელმწიფო
მრჩეველი, უმაღლესი კვალიფიკაციის გადამდგარი
მოსამართლე

ვალერი ხრუსტალი, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

არჩილ ლორია, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

გია ლილუაშვილი, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

შალვა ქურდაძე, სამართლის დოქტორი, პროფესორი,
ადვოკატი

ზვიად გაბისონია, სამართლის დოქტორი, პროფესორი
საქართველოს განათლების, მეცნიერების და ახალ-
გაზარდობის საქმეთა მინისტრის მოადგილე,

როინ მიგრაული, სამართლის დოქტორი, ასოცირე-
ბული პროფესორი, ადვოკატი

მერაბ ტურავა, სამართლის დოქტორი, პროფესორი,
საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილი
თავმჯდომარე, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს
თავმჯდომარის ყოფილი მოადგილე და სისხლის
სამართლის საქმეთა საკასაციო პალატის თავმჯდომარე

ინგა ბერიძე, სამართლის დოქტორი, ადვოკატი

ზურაბ ძლიერიშვილი, სამართლის დოქტორი, პროფე-
სორი, უზენაესის სასამართლოს მოსამართლე

დოდო ჯულუხაძე, სამართლის დოქტორი, პროფესორი
კახა წიქარიშვილი, პროფესორი, ადვოკატი

ზურაბა მაცაბერიძე, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

ნონა თოდუა, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

ირმა მერებაშვილი, სამართლის დოქტორი, პროფე-
სორი

ზაზა თავაძე, სამართლის დოქტორი, პროფესორი,
საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფი-
ლი თავმჯდომარე

თამარ ვეფხვაძე, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

გიორგი ხატიძე, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

გიორგი თუმანიშვილი, სამართლის დოქტორი, პრო-
ფესორი

ნინო ხუნაშვილი, სამართლის დოქტორი, პროფესორი,
ადვოკატი

გივი აბაშიძე, სამართლის დოქტორი, ასოცირებული
პროფესორი, ადვოკატი

ლია ჭიღლაშვილი, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

გოჩა ოჩიგავა, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

გიორგი ლორია, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

ლია ადგიშვილი, სამართლის დოქტორი, ასოცირებული
პროფესორი

ბექა ქანთარია, სამართლის დოქტორი, პროფესორი

სერგო ჭელიძე, სამართლის დოქტორი, ასოცირებული
პროფესორი

ნინო ბოჭორიშვილი, სამართლის დოქტორი, პროფე-
სორი

ეკატერინე ნინუა, სამართლის დოქტორი, ასოცირებული
პროფესორი

დავით დოლიძე, სამართლის დოქტორი, ასოცირებული
პროფესორი

We also thank the Eastern European University for screening the articles of the 11th issue of the journal free of charge in the anti-plagiarism program.

ნინო ქიტოშვილი, ქეთევან კუხიანიძე, ქარის ს. ციგოუ ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება მეცნიერებაში: აკადემიური ეთიკა და ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების ცნობიერება საქართველოში	6
ბია ბახტაძე ლაზერები და მათი გამოყენება მოდელირების დროს სასამართლო ბალისტიკაში	24
გურამ ღვინჯილია კიბერშეტევების შერაცხვის ახალი მტკიცებულებითი სტანდარტების საჭიროება საერთაშორისო სამართალში	41
თენგიზ ვერულავა თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი დინამიკა: საერთაშორისო გამოცდილება და საქართველოს გამოწვევები	56
სოფიო დემეტრაშვილი, ვახტანგ ჟვანია საქართველოს მთავრობის კონსტიტუციური სტატუსი და წარმომადგენლობა საგარეო ურთიერთობებში	75
ვახტანგ მურადაშვილი ოჯახში ძალადობის ანატომია: თეორიული პარადიგმები, ფორმები, სუბიექტები და ლატენტურობის პრობლემა	90
სოფიო ორმოცაძე საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა იმპლემენტირება კანონშემოქმედებით პროცესში	108
ლია ნახუცრიშვილი ICC-ის იურისდიქციის ფარგლები პოლიტიკურ-სამართლებრივი ექსტრადიციის განხორციელებისას	126

NINO KITOSHVILI, KETEVAN KUKHIANIDZE, CHARIS S. TSIGOU	8
Usage of Artificial Intelligence in Science: Academic Ethics and Intellectual Property Rights Consciousness in Georgia	
GIA BAKHTADZE	25
Laser and their use when modeling in forensic Ballistics	
GURAM GVINJILIA	42
Attribution of Cyberattacks: The Need for New Evidentiary Standards in International Law	
TENGIZ VERULAVA	57
Litigation in Tobacco Control: Past, Present, and Future	
SOPHIO DEMETRASHVILI, VAKHTANG ZHVANIA	77
Constitutional Status and Representation of the Government of Georgia in Foreign Relations	
VAKHTANGI MURADASHVILI	91
Anatomy of Domestic Violence: Theoretical Paradigms, Forms, Subjects, and the Problem of Latency	
SOPHIO ORMATSADZE	109
The Implementation of the Decisions of the Constitutional Court of Georgia in the Legislative Process	
LIA NAKHUTSRISHVILI	127
The scope of ICC jurisdiction in the implementation of political-legal extradition	

ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება მეცნიერებაში: აკადემიური ეთიკა და ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების ცნობიერება საქართველოში

ნინო ქიტოშვილი

ფსიქოლოგიის გამოყენებითი მეცნიერებების დოქტორი, სამართლის მაგისტრი
საქართველოს უნივერსიტეტის სოციალურ მეცნიერებათა სკოლა
საქართველო, თბილისი
ელ.ფოსტა: N.kitoshvili@ug.edu.ge

ქეთევან კუხიანიძე

სამართლის დოქტორი
აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი
საქართველო, ქუთაისი
ელ.ფოსტა: Ketevan.kukhianidze@atsu.edu.ge

ქარის ს. ციგოუ

საავტორო უფლებების სამართლის დოქტორი, მედია სამართლის ექსპერტი
საბერძნეთი, ათენი
ელ.ფოსტა: chtsigou@tmk-law.gr

აბსტრაქტი

ხელოვნური ინტელექტის (AI) ინტეგრაცია უმაღლეს განათლებაში ცვლის აკადემიურ პრაქტიკას მსოფლიო მასშტაბით, სთავაზობს ახალ ინსტრუმენტებს კვლევისა და სწავლის პროცესში. თუმცა, ამავე დროს წარმოშობს მნიშვნელოვან ეთიკურ, სამართლებრივ და პედაგოგიკურ გამოწვევებს. მოცემული კვლევა იკვლევს AI-ის გამოყენებას საქართველოს აკადემიურ სივრცეში და აქცენტს აკეთებს მის გავლენაზე აკადემიური კეთილსინდისიერების, ინტელექტუალური საკუთრების (IP) დაცვისა და დამოუკიდებელი აზროვნების განვითარებაზე. კვლევა ეფუძნება გლობალურ AI-ის მმართველობის მოდელებსა და თეორიულ ჩარჩოებს, მათ შორის ტექნოლოგიის მიღების მოდელს (TAM), სოციალური სწავლის თეორიას (SLT) და ოპერანტული პირობითობის თეორიას. მეთოდოლოგია აერთიანებს შედარებით სამართლებრივ ანალიზსა და თვისებრივ ინტერვიუს, რომლებიც ჩატარდა 34 სტუდენტსა და 13

აკადემიურ პერსონალთან საქართველოს სხვადასხვა უნივერსიტეტში. შედეგები აჩვენებს როგორც დადებით ეფექტებს – როგორიცაა ლიტერატურის მიმოხილვისა და მონაცემთა დამუშავების ეფექტიანობის ზრდა – ასევე კრიტიკულ გამოწვევებს, როგორიცაა AI-ზე ზედმეტი დამოკიდებულება, პლაგიატის პრობლემების აღქმის ნაკლებობა AI-ის მიერ გენერირებულ კონტენტში და კრიტიკული აზროვნების უნარების დაქვეითება. კვლევა ასკვნის, რომ საქართველოს საგანმანათლებლო სისტემამ უნდა უპასუხოს აღნიშნულ გამოწვევებს განახლებული სამართლებრივი ჩარჩოებით, ინსტიტუციური რეფორმებითა და ეთიკური სახელმძღვანელოების დანერგვით, რომლებიც საერთაშორისო საუკეთესო პრაქტიკებს შეესაბამება. ციფრული კომპეტენციების გაძლიერებით, შემოქმედებითი უფლებების დაცვით და AI-ისა და ინტელექტუალური საკუთრების სწავლების კურიკულუმში ინტეგრირებით, საქართველო შეძლებს უზრუნველყოს ხელოვნური ინტელექტის პასუხისმგებლიანი გამოყენება და ერთდროულად შეუწყოს ხელი ინოვაციასა და აკადემიური სტანდარტების დაცვას.

საკვანძო სიტყვები: აკადემიური კეთილსინდისიერება, უმაღლესი განათლება, ტექნოლოგიის ეთიკა, საგანმანათლებლო პოლიტიკა

USAGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SCIENCE: ACADEMIC ETHICS AND INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS CONSCIOUSNESS IN GEORGIA

Nino Kitoshvili

PhD in Applied Psychology, LL M

School of Social Sciences, University of Georgia (UG)

Tbilisi, Georgia

Email: N.kitoshvili@ug.edu.ge

Ketevan Kukhianidze

PhD in Law

Associate Professor at Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

Email: ketevan.kukhianidze@atsu.edu.ge

Charis S. Tsigou

PhD in Copyright Law

Media Law Expert at Athens University of Economics and Business

Athens, Greece

Email: chtsigou@tmk-law.gr

ABSTRACT

The integration of artificial intelligence (AI) into higher education is reshaping academic practices worldwide, offering new tools for research and learning. However, it also introduces significant ethical, legal, and pedagogical challenges. This study investigates the use of AI in Georgia's academic landscape, focusing on its implications for academic integrity, intellectual property (IP), and independent thinking. Drawing on global AI governance models and theoretical frameworks—including the Technology Acceptance Model (TAM), Social Learning Theory (SLT), and Operant Conditioning Theory—the research explores how students and lecturers perceive and apply AI in academic contexts. The methodology combines comparative legal analysis with quali-

tative interviews conducted with 34 students and 13 academic staff across Georgian universities. Results reveal both positive outcomes—such as improved efficiency in literature review and data processing—and critical concerns, including over-reliance on AI, lack of understanding of plagiarism in AI-generated content, and diminished critical thinking skills. The study concludes that Georgia’s education system must respond with updated legal frameworks, institutional reforms, and ethical guidelines that align with international best practices. By promoting digital literacy, protecting creative rights, and embedding AI and IP education into curricula, Georgia can ensure that AI is used responsibly and supports innovation without compromising academic standards.

KEYWORDS: Academic Integrity, Higher Education, Ethics in Technology, Educational Police

INTRODUCTIONS

In today's world, artificial intelligence (AI) technologies are increasingly integrated into the research process, enhancing efficiency and broadening access to academic publications. However, this technological advancement comes with significant challenges, including concerns over plagiarism, copyright infringement, and broader implications for academic integrity surrounding the use of AI-generated content.

As technological progress accelerates to meet competitive pressures and evolving work rhythms,¹ it also raises crucial questions about the ethical use of intellectual property (IP) and AI in upholding academic integrity.²

Scholars acknowledge that AI, like other technological advancements, can enhance societal well-being. However, the academic community must use AI responsibly—setting a positive example for students, fostering innovation, and maintaining academic integrity and creative rights.³ Many countries have successfully addressed AI-related risks and challenges, providing valuable models for others to follow.⁴

As a candidate for EU membership, Georgia is working to integrate AI into its academic and legal frameworks. The EU has been at the forefront of developing regulations to gov-

ern AI and intellectual property (IP), which are pertinent to Georgia's legislative efforts.⁵ The European Union's Artificial Intelligence Act, adopted in June 2024, provides a unified framework for AI use and regulation across member states. The act classifies AI applications by risk level and establishes requirements to safeguard health, safety, and fundamental rights. It aims to promote trustworthy AI and has set ethical standards for AI integration, influencing neighboring countries like Georgia in shaping their own AI policies.⁶

Georgia's commitment to European standards is reflected in agreements like the validation agreement with the European Patent Organisation (EPO), signed in January 2024. This agreement allows Georgian inventors and businesses to validate their European patents, strengthening the country's integration into the European market. This marks an important step in Georgia's ongoing efforts to update its intellectual property laws, which will be essential as AI technologies become more integrated into the country's academic and business sectors.⁷

Georgia is actively engaged in global AI governance and signed the Framework Convention on Artificial Intelligence in September 2024. This legally binding treaty—signed alongside the United States, the UK, and

¹ Binns, R., 2018. Algorithmic accountability and public reason. *Philosophy & Technology*, 31(4), 543–556. <<https://doi.org/10.1007/s13347-017-0263-5>> [Accessed 05.04.2025].

² Madhusree, P., 2021. Artificial Intelligence and Ethics in Education: A Reflection on Issues of Integrity and Intellectual Property. *Journal of Educational Technology & Society*, 24 (1), pp.45–56. [Online] available at: <<https://www.jstor.org/stable/10.2307/27159876>> [Accessed 02.03.2025].

³ Drahos, P., 2016. *A Philosophy of Intellectual Property*. Routledge. [Online] available at: <<https://doi.org/10.4324/9781315263786>> [Accessed 05.04.2025].

⁴ European Commission. (2019). *Ethics guidelines for trustworthy AI*. Publications Office of the European Union. <<https://doi.org/10.2759/346720>> [Accessed 05.05.2025].

⁵ Ibid.

⁶ European Parliament, 2023. *EU AI Act: First Regulation on Artificial Intelligence*. [Online] available at: <<https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20230601STO93804/eu-ai-act-first-regulation-on-artificial-intelligence>> [Accessed 30.04.2025].

⁷ European Patent Office, 2024. *Georgia Enters into Validation Agreement with the European Patent Organisation*. [Online] available at: <<https://www.epo.org/en/news-events/news/validation-agreement-georgia-enters-force>> [Accessed 05.04.2025].

other international partners—ensures that AI technologies uphold human rights, democracy, and the rule of law. This global commitment highlights the importance of unified standards, particularly for countries like Georgia, where AI adoption is growing in academia and business.⁸

As Georgia continues to adopt AI technologies, it is essential for the country to carefully consider the EU's regulatory frameworks and the evolving discourse on AI and intellectual property. Understanding these global developments will enable Georgia to craft legislation that balances innovation with the protection of intellectual property rights and ensures a smooth integration into the European market.⁹

Developing effective AI adoption policies in Georgia requires an understanding of local attitudes toward AI. Studies¹⁰ indicate that cultural values significantly shape how individuals perceive and engage with AI, underscoring the need to consider these values when designing AI policies¹¹. A thorough understanding of cultural attitudes in Georgia is essential before developing tailored AI integration strategies.

This study argues that while AI serves as a beneficial tool, there is a pressing need to develop comprehensive guidelines that promote responsible AI usage and protect IP rights among students and researchers. To enhance the quality of academic research, it is crucial to cultivate a culture of awareness and knowledge regarding AI technologies within the academic community. This includes mini-

mizing associated risks, safeguarding creative rights, and promoting ethical practices in research endeavors.

The study aims to investigate how students and researchers in Georgia utilize AI in their academic pursuits and how AI could be used to create a Georgian model based on international experiences, while accounting for unique cultural characteristics. This research addresses several key questions:

- How have different countries approached AI regulation?
- What are the best practices in AI governance?
- Which international experiences are most applicable to Georgia?
- What is the current state of AI adoption in Georgia, and which theoretical framework best explains it?
- What model should be implemented to balance AI adoption with academic integrity and IP protection?

To address these objectives, the study will follow a multi-stage mixed-methods research approach. Initially, desk research will analyze successful international experiences and countries with frameworks similar to Georgia's, as well as a review of local legislative frameworks over the decades. Afterward, qualitative research will be conducted, including in-depth interviews with students and researchers from various academic disciplines to gather insights into their experiences with AI.

Drawing on empirical research and international and local experiences in intellectual

⁸ The Verge, 2024. *US, EU, UK, and Others Sign Legally Enforceable AI Treaty*. [Online] available at: <<https://www.theverge.com/2024/9/5/24236980/us-signs-legally-enforceable-ai-treaty>> [Accessed 13.04.2025].

⁹ The Guardian, 2025. *EU Accused of Leaving 'Devastating' Copyright Loophole in AI Act*. [Online] available at: <<https://www.theguardian.com/technology/2025/feb/19/eu-accused-of-leaving-devastating-copyright-loophole-in-ai-act>> [Accessed 05.04.2025].

¹⁰ Ge, X. and others, 2024. *How culture shapes what people want from AI* [Preprint]. arXiv. <<https://arxiv.org/abs/2403.05104>> [Accessed 01.05.2025].

¹¹ Ibid.

property (IP), this study will help advance universities, researchers, and Georgia's educational system. By establishing robust knowledge frameworks, we can facilitate the adoption of technological innovations and ethical practices, not only within academia but across society as a whole. This research also recommends integrating a mandatory course on AI and IP into all university curricula.

THEORETICAL FRAMEWORK FOR AI ADOPTION IN ACADEMIA

To explain how individuals adopt new technologies while maintaining ethical and legal standards, and to explore how law consciousness influences responsible AI use, this research is based on the following theories:

1. Technology Acceptance Model (TAM)

The Technology Acceptance Model (TAM) (Davis, 1989)¹² is widely used to explain how individuals accept and use new technologies. TAM posits that two main factors determine whether a person will adopt a technology:

- **Perceived Usefulness (PU):** The extent to which an individual believes that using AI will enhance their academic performance. If students and researchers see AI tools as beneficial for improving efficiency and

research quality, they are more likely to adopt them.¹³

- **Perceived Ease of Use (PEU):** The degree to which an individual perceives AI as user-friendly. AI tools with intuitive interfaces and clear functionalities are more likely to be adopted by students and researchers.¹⁴
- **Behavioral Intention (BI):** PU and PEU influence an individual's attitude toward AI, shaping their behavioral intention (BI) to use it. However, if institutions lack strong ethical guidelines, BI may lead to both ethical and unethical AI adoption.¹⁵

TAM can help assess how students and researchers in Georgia perceive AI tools and what factors influence their decision to use AI responsibly or irresponsibly in academia.

2. Bandura's Social Learning Theory (SLT)

Albert Bandura's Social Learning Theory (SLT) (1977)¹⁶ explains human behavior as a result of observational learning. Ethical behavior, including responsible AI use, is shaped by:

- **Role Models:** If professors and researchers demonstrate ethical AI use, students are more likely to follow (Bandura, 1986). Conversely, if unethical AI use is normalized, students may adopt similar unethical behaviors.¹⁷
- **Social Reinforcement:** Ethical norms are

¹² Davis, F. D., 1989. Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), pp. 319–340. [Online] available at: <<https://doi.org/10.2307/249008>> [Accessed 12.03.2025].

¹³ Venkatesh, V. and Bala, H., 2008. Technology Acceptance Model 3 and a Research Agenda on Interventions. *Decision Sciences*, 39 (2), pp. 273–315. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1111/j.1540-5915.2008.00192.x>> [Accessed 30.03.2025].

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Teo, T., 2011. Factors Influencing Teachers' Intention to Use Technology. *Computers & Education*, 57(4), pp. 2432–2440. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.06.008>> [Accessed 01.05.2025].

¹⁶ Bandura, A., 1977. *Social Learning Theory*. Prentice Hall.

¹⁷ Brown, M. E. and Treviño, L. K., 2014. Do Role Models Matter? An Investigation of Role Modeling as an Antecedent of Perceived Ethical Leadership. *Journal of Business Ethics*, 122 (4), pp. 587–598. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1007/s10551-013-1769-0>> [Accessed 30.04.2025].

reinforced or discouraged based on institutional policies.¹⁸

- Universities that implement clear AI policies and encourage academic integrity help shape responsible AI use.¹⁹

SLT can help explain why some students act ethically with AI, while others engage in plagiarism, copyright infringement, or unethical research practices.

3. Skinner's Operant Conditioning Theory

B.F. Skinner's Operant Conditioning Theory (1938)²⁰ explains behavior as a function of reinforcement and punishment.

- Positive Reinforcement If students receive despite, they may continue unethical behavior.²¹
- If institutions fail to , AI misuse will persist.²²
- Universities can discourage by implementing, such as plagiarism penalties.²³

Skinner's theory will be used to analyze how university policies, grading systems, and enforcement mechanisms influence ethical AI use in Georgia.

By integrating these theories, this study seeks to understand the psychological, social, and institutional factors influencing AI adoption and ethical behavior in academia.

GLOBAL AI BEST PRACTICES

The aim of this stage of the research was to define the legal nature of artificial intelligence in Georgia and foreign countries, and to identify the benefits and challenges it presents within the legal systems of Georgia and other nations in the context of global digitalization. Accordingly, the methodological basis was the comparative legal method, which was used to determine the differences and similarities between Georgia's and other countries' approaches to the use of artificial intelligence.

Legal Support for the Use of Artificial Intelligence in the European Union

The European Union is one of the leading regions in providing legal support for the use of artificial intelligence. On February 16, 2017, the European Parliament adopted Resolution 2015/2103 (INL) on Civil Law Rules on Robotics, based on the recommendations of the European Commission.²⁴

The European Commission, through this document, presented its position on issues related to robot liability and the establishment of a registration system. Specifically, the European Parliament emphasized that robots are capable of performing certain functions,

¹⁸ Lersch, K. M., 1999. Social Learning Theory and Academic Dishonesty. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*. 23(1), pp. 103–114. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1080/01924036.1999.9678635>> [Accessed 25.04.2025].

¹⁹ Higgins, G. E., Wolfe, S. E. and Ricketts, M. L., 2009. Digital piracy: A latent class analysis. *Social Science Computer Review*, 27(1), 24–40. <<https://doi.org/10.1177/0894439308321350>> [Accessed 21.03.2025].

²⁰ Skinner, B. F., 1938. *The Behavior of Organisms*. Appleton-Century.

²¹ Ford, R. C. and Richardson, W. D., 1994. Ethical Decision Making: A Review of the Empirical Literature. *Journal of Business Ethics*, 13(3), pp. 205–221. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1007/BF02074820>> [Accessed 28.03.2025].

²² Ibid.

²³ Whitley, B. E., 1998. Factors Associated with Cheating Among College Students: A Review. *Research in Higher Education*, 39, pp. 235–274. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1023/A:1018724900565>> [Accessed 05.04.2025].

²⁴ Książak, P. and Wojtczak S., 2020. AI Versus Robot: In Search of a Domain for the New European Civil Law. *Law, Innovation and Technology*. p.2. [Online] available at: <https://www.researchgate.net/publication/345096551_AI_versus_robot_in_search_of_a_domain_for_the_new_european_civil_law> [Accessed 30.04.2025].

tasks, operations, and objectives, and of making complex decisions in real-time, which creates the need for legal regulation.

On February 12, 2019 the European Parliament adopted Resolution (2018/2088(INI)) on artificial intelligence and robotics²⁵ where the main areas that could be affected by a malicious use of artificial intelligence are listed, among which the protection of intellectual property rights.

In this field, the artificial intelligence has been used since 2016 for the creation of several types of works, such as paintings, songs, digital photographs, poems and short news reports, raising legal debates as per the quality of the author, the nature of the final output and its ownership.

At the end of 2021, UNESCO member states adopted an ethical guideline on artificial intelligence, which defines a set of principles for the proper use of AI.

A complete definition of artificial intelligence is provided in Article 3(1) of the Regulation (EU) 2024/1689 (AI Act). According to this Article, an AI System means “a machine-based system that is designed to operate with varying levels of autonomy and that may exhibit adaptiveness after deployment, and that, for explicit or implicit objectives, infers, from the input it receives, how to generate outputs such as predictions, content, recommendations, or decisions that can influence physical or virtual environments”²⁶.

AI Act introduces a legal framework based on a graded risk-based approach system, which applies to both public and private

entities within and outside the EU, as long as the AI system is placed on the Union market or its use affects individuals located in the EU.

Given that artificial intelligence presents increasing challenges in our daily reality, important questions arise: in what ways is AI being introduced in Georgia and European countries? What approaches exist regarding national AI strategies?

As of today, nearly 62 countries worldwide have adopted national strategies for artificial intelligence and have already begun implementing them. An additional 14 countries — including Azerbaijan and Armenia — are in the process of developing their strategies.

On April 10, 2018, twenty-four EU member states and Norway signed a declaration on cooperation regarding a European approach to artificial intelligence. Romania, Greece, and Cyprus joined this initiative in May 2018, followed by Croatia in July 2018.²⁷ Among them noteworthy is:

- Germany – Germany stands out for its comprehensive legal framework governing the use of artificial intelligence, particularly in relation to autonomous vehicles. This framework addresses responsibilities, rights, and accountability. For example, discrimination against citizens in incidents involving AI systems is strictly prohibited. Germany has established an Ethics Commission for Autonomous Vehicles, which issues guiding principles, as well as a National Commission focused on researching the social consequences of decisions made

²⁵ European Parliament, 2019. *Resolution of 28 March 2019 on the Rights of Persons with Disabilities. (2018/2685(RSP))* [P8_TA (2019)0081]. EUR-Lex. [Online] available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019IP0081> [Accessed 15.04.2025].

²⁶ Compare: European Commission, 2018. *Artificial intelligence for Europe* COM 2018 237 final. EUR-Lex.: [Online] available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0237> [Accessed 15.04.2025].

²⁷ Abbasov, R., 2023. *Legal Aspects of Artificial Intelligence: The Issue of Personhood and Legal Liability in the Context of the European Union*. (Master's thesis), p. 48. [Online] available at: <https://phaidra.univie.ac.at/detail/o:1391590> [Accessed 30.04.2025].

by algorithms.²⁸

- Norway – For Norway, the ethical implementation of artificial intelligence is essential. The country's national strategy emphasizes that AI creates a competitive advantage and highlights the importance of translating ethical AI from theory into practice by considering sector-specific standards and requirements. According to the strategy, the Norwegian Data Protection Authority is tasked with auditing and inspecting algorithms. Additionally, the education system is responsible for equipping new talent with the skills necessary for working with AI.²⁹
- France – France's artificial intelligence strategy emphasizes the importance of public acceptance of AI as one of its core principles. To achieve this, the strategy outlines the need for transparency and audit policies, including the training of engineers and AI researchers. It also underscores the importance of applying the principle of human accountability in AI-related decisions. Additionally, the French government is conducting experiments on the use of AI in certain aspects of governance. Notably, in 2017, the appellate courts of Rennes and Douai tested predictive justice software in various appeal cases.³⁰
- Sweden – Sweden's AI strategy provides general guidelines concerning education,

research, innovation, and AI infrastructure. The recommendations include building a strong research base, fostering cooperation between sectors and with other countries, and taking efforts to prevent and manage risks. The strategy also calls for the development of standards for the ethical use of AI. Moreover, Sweden has established the Swedish AI Council, composed of experts from academia and industry, to develop the so-called "Swedish Model" of AI, which is intended to be sustainable, beneficial to society, and supportive of long-term economic growth.³¹

- Estonia – Among European countries, Estonia is particularly noteworthy not only for its advancement in AI but also for its broader digital transformation. Despite being a former Soviet republic like Georgia, Estonia's current reality is entirely different. As a member of both NATO and the European Union, Estonia is smaller than Georgia in both size and population, yet it has managed to secure a prominent position on the global digital map. Estonia developed its AI strategy in 2019 and named it Kratt. The strategy is comprehensive and includes the integration of AI into the public and private sectors, education and research, and the legal system.³²

Based on the experience of other countries, successful AI development requires

²⁸ Compare. Goderdzishvili, N., 2020. *Artificial Intelligence: Essence, International Standards, Ethical Norms, and Recommendations*. Institute for Development of Freedom of Information (IDFI). [Online] available at: <<https://idfi.ge/public/upload/Article/1111Artificial-Intelligence-GEO-Web%20Version.pdf>> [Accessed 15.04.2025].

²⁹ Ibid.

³⁰ Compare. Abbasov, R., 2023. *Legal Aspects of Artificial Intelligence: The Issue of Personhood and Legal Liability in the Context of the European Union*. (Master's thesis) available at: [Online] available at: <<https://phaidra.univie.ac.at/detail/o:1391590>> [Accessed 30.04.2025].

³¹ Compare. European Parliamentary Research Service (EPRS), 2020. *The Ethics of Artificial Intelligence: Issues and Initiatives*. Study No. 634452. [Online] available at: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/634452/EPRS_STU\(2020\)634452_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/634452/EPRS_STU(2020)634452_EN.pdf)> [Accessed 15.04.2025].

³² Compare. Gabrichidze, N., 2024. *How Countries Are Responding to the AI Revolution: An Interview with Lado Nafetvaridze*. [Online] available at: <<https://civil.ge/ka/archives/581006>> [Accessed 27.08.2024].

not only legal regulation but also investment in digital education and public awareness. Governments have supported this by updating curricula, offering online courses, and promoting digital skills across all age groups. These efforts ensure ethical AI use, public engagement, and readiness for technological change. Georgia can benefit by adopting similar strategies to foster responsible AI integration and strengthen its digital capacity.

GEORGIA'S AI LEGISLATIVE ADOPTION

In a country like Georgia, where oversight mechanisms for law enforcement agencies are relatively weak and concerns persist regarding judicial independence, the challenge of balancing the risks associated with artificial intelligence becomes particularly critical.³³

As in many European countries, judicial decisions in Georgia are the product of human reasoning. While judges and parties to legal proceedings occupy different social roles, they are equal from a horizontal perspective—both are human beings. Thus, the distinction between a judge and a party exists solely within the framework of the legal process. This dynamic would fundamentally change if the function of adjudication were delegated to artificial intelligence. In such a case, legal distinctions based solely on procedural roles would collapse, and the criterion of equality would shift dramatically: AI is not a human being. This implies that a non-living, non-human-

oid entity would be entrusted with decisions affecting fundamental human rights.

On one hand, this scenario is ethically troubling. Judges do not rely solely on legislation and logical reasoning; they also draw upon their life experience, moral judgment, and empathy when delivering justice.³⁴ However, if the issue is viewed from another perspective, it becomes evident that one of the primary challenges facing Georgia's judicial system is the excessive caseload. This challenge extends beyond the adjudication of substantive matters in ongoing cases; even before that stage, numerous technical and procedural tasks consume significant human resources and hinder the delivery of swift and effective justice.

In addition to increasing the number of judges, the integration of artificial intelligence into the justice system should be considered a strategic priority. Many of these technical tasks arise during the case preparation phase, prior to any final decision. It is precisely at this stage that modern, innovative technologies should be introduced to improve efficiency and reduce delays.³⁵

The use of artificial intelligence entails a number of risks. Its implementation raises significant challenges concerning the rights to privacy, transparency, freedom of expression, and accountability. In Georgia, the absence of a centralized registry of AI-based systems further exacerbates these concerns. Consequently, the only available means of obtaining information about algorithms employed by public institutions is through formal requests for access to public information.

³³ Eristavi, D. and Davituri, G., 2021. *The Use of Artificial Intelligence Systems in Georgia: Legislation and Practice*. [Online] available at: <https://idfi.ge/public/upload/Article/AI%20ENG%20FULL.pdf> > [Accessed 15.04.2025].

³⁴ Kudeikina, I. and Kaija, S., 2024. Limits of the Use of Artificial Intelligence in Law: Ethical and Legal Aspects. *Engineering for Rural Development*, vol. 2, p.190. [Online] available at: <https://journals.rta.lv/index.php/ETR/article/view/8016/6326> > [Accessed 15.04.2025].

³⁵ Beruashvili, M., 2023. *Needs, Opportunities, and Risks of a National Artificial Intelligence Strategy*. [Online] available at: <https://www.entrepreneur.com/ka/business-news/khelovnuri-intelektis/444147> > Accessed 25.04.2025].

AI IN HIGHER EDUCATION: EVIDENCE FROM GEORGIA METHODOLOGY

In the second stage of the study, interviews were conducted. The interviews for this study were conducted between November 2024 and January 2025 at various academic institutions in Georgia. The participants included 34 students from undergraduate and graduate programs (various field of study), and 13 academic staff members (lecturers from different field) teaching at universities. The aim was to explore how students and lecturers use artificial intelligence (AI) in their academic processes, the ethical concerns associated with its use, and the impact of AI on academic skills and independence.

The interviews were semi-structured and open-ended, allowing for flexibility in responses and in-depth exploration of individual perspectives. After the interviews were completed, the narratives were transcribed and analyzed using thematic analysis. This method involved identifying key themes, patterns, and categories within the responses.

RESULTS

The primary themes that emerged from the data were: AI Usage in Academic Processes; Ethical and Legal Considerations; Impact of AI on Academic Skills; Practical Benefits and Challenges:

- Both students and lecturers discussed that AI already has been well integrated into their learning and research activities.

"I use AI for research, mainly for literature searches and data analysis. However, I see that students are becoming overly dependent on it, sometimes copying text directly without reflection. This hinders their independent thinking." (Lecturer, 44, Male)

Positive aspects for lecturers were quick

access to relevant data and faster processing of texts and negatives: over-reliance on AI, leading to reduced critical thinking and increased plagiarism.

Students use mostly in summarizing information, especially for complex subjects, but don't know about the importance of verifying AI-generated text to ensure academic honesty:

"I use AI to create summaries because sometimes it's difficult for me to condense complex material. However, I try to double-check the text and avoid relying entirely on the machine." (Student, 21, Female)

- A major theme that emerged from the interviews was the ethical use of AI, specifically regarding plagiarism and intellectual property. Lecturers themselves use AI, but they noticed the lack of students' awareness regarding plagiarism in AI-generated content.

"Universities must have clear regulations on AI use, because students often don't understand that using AI-generated text without attribution is still academic dishonesty." (Lecturer, 44, Male)

Students in their part, really don't analyze that AI-produced content may constitute plagiarism, reflecting a gap in understanding academic integrity:

"I'm not sure if AI-generated text should be considered plagiarism. If it's unique and new, why shouldn't I use it?" (Student, 23, Male)

- Both students and lecturers noted AI's influence on the development of independent thinking and academic skills. Lecturers think, that AI usage can diminish independent thinking among students, with a tendency to depend on AI instead of developing their own analytical skills.

"AI is helpful, but it reduces students' ability to think critically and solve problems on their own. I notice a decline in their analytical abilities." (Lecturer, 44, Male)

Students do not agree with lectures po-

sitions and some of them shared opinion, that while AI may appear to save time, students recognize that writing independently leads to greater learning and skill development:

"I feel like if I don't use AI, I am wasting time. But when I try to write on my own, I realize I learn a lot more." (Student, 20, Female)

- The students and lecturers both highlighted the practical advantages and challenges of integrating AI into the academic sphere. Lecturers suggest, that AI facilitates faster research and data analysis, but there is also, the risk of over-reliance on AI, leading to loss of independent research skills.

"AI simplifies the research process by helping with literature reviews and data analysis, but we must be cautious about its over-use." (Lecturer, 44, Male)

The student's perspective is that, although AI provides assistance, students feel it rises their confidence in their own problem-solving abilities:

"AI helps me with difficult assignments, but it makes me feel less confident in my own abilities." (Student, 21, Male)

The interviews revealed a complex relationship between AI usage and its impact on academic practices, with both benefits and challenges identified by students and lecturers. The results highlighted the need for clear university policies on AI usage, along with ethical guidelines to address issues such as plagiarism and intellectual property. Furthermore, the results suggest that while AI offers significant support in academic processes, it is crucial to balance AI use with efforts to maintain and develop independent thinking and academic skills.

DISCUSSION

The empirical study revealed that both students and lecturers have integrated AI into their academic routines, primarily for tasks such as literature searches and data analysis. This is consistent with global trends in AI adoption in education, where AI is increasingly being used to support research and improve academic efficiency.³⁶ Students, in particular, rely on AI tools to simplify complex academic tasks, such as summarizing materials, which supports findings from other studies suggesting that AI can enhance students' learning experiences by making difficult content more accessible.³⁷

However, the over-reliance on AI, especially for tasks like summarization, poses risks. As lecturers highlighted, students' dependence on AI can reduce their engagement with the material and diminish their ability to think critically. This aligns with Bandura's Social Learning Theory (1977), which emphasizes that behavior is often influenced by models of action. If students repeatedly use AI to complete assignments without engaging critically, they may internalize passive learning habits, which ultimately impair their academic independence.

The study's results strongly suggest the relevance of Bandura's Social Learning Theory (1977), Davis's Technology Acceptance Model (1989), and Skinner's Operant Conditioning Theory (1938) in explaining the behaviors observed among students and lecturers in relation to AI use.

- Social Learning Theory (SLT) emphasizes the importance of role models and social reinforcement in shaping behavior. In this study, lecturers serve as models of ethical AI use, and their behavior influences stu-

³⁶ Compare. Mekić, A., Kovačević, S. and Hazić, A., 2024. AI in education: Enhancing learning experiences through technology. *ArXiv*. <<https://doi.org/10.1002/cae.22804>> Accessed 03.04.2025].

³⁷ Holmes, W., Bialik, M. and Fadel, C., 2019. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Center for Curriculum Redesign.

dents' approach to AI. The study suggests that the institution's policies and regulations will also serve as reinforcement for ethical or unethical AI use.

- Technology Acceptance Model (TAM) is crucial in understanding how students and lecturers perceive and adopt AI. The findings suggest that the perceived usefulness and ease of use of AI tools are driving factors behind their adoption. However, TAM also highlights that behavioral intentions can lead to unethical adoption if institutions do not integrate ethical training and clear guidelines.
- Operant Conditioning Theory offers insight into how reinforcement and punishment influence the over-reliance on AI. If students are rewarded for completing tasks quickly without engaging deeply with the content, it can result in a decrease in critical thinking. Conversely, appropriate punishment for academic dishonesty and clear consequences for unethical AI use can reduce misuse.

In addition, The Soviet educational system, based on the theories of Lev Vygotsky, placed great emphasis on socialization and collective learning.³⁸ Vygotsky's cultural-historical theory emphasizes that individual development is closely linked to social relationships

and cultural contexts. While this approach promoted social cohesion, it may have limited divergent thinking and hindered individual innovation.³⁹ The primary focus of instruction was often conformity to established norms and knowledge, which restricted creativity and discouraged the pursuit of new ideas.⁴⁰

In Georgia, the influence of this educational philosophy is still evident today, particularly in higher education. Universities often fail to provide adequate support for students to develop innovative ideas and protect their intellectual property. Unlike Western universities, which actively engage in technology transfer and patenting⁴¹, many Georgian universities lack the necessary resources and institutional assistance in this area. This absence of institutional support significantly impedes the development and commercialization of new ideas, thereby hindering the growth of the country's innovation ecosystem.⁴²

Moreover, international experience shows that strong institutional support is essential for fostering innovation in higher education. In many Western countries, universities have established dedicated offices for technology transfer and intellectual property (IP) protection, helping students and researchers commercialize their ideas and secure legal ownership of their work. In con-

³⁸ Vygotsky, L. S., 1978. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press. [Online] available at: <<https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9vz4>> [Accessed 10.04.2025].

³⁹ Tudge, J. and Scrimsher, S., 2003. Lev Vygotsky on Education: A Cultural–Historical, Interpersonal, and Individual Approach to Development. *Educational Psychologist*, 38(1), pp.17–25. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1207/S15326985EP38013>> [Accessed 15.04.2025].

⁴⁰ Compare. Davydov, V. V, 1995. The Influence of L. S. Vygotsky on Education Theory, Research, and Practice. *Educational Researcher*, 24(3), pp.12–21. [Online] available at: <<https://doi.org/10.3102/0013189X024003012>> [Accessed 15.04.2025].

⁴¹ Etzkowitz, H., and Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: From national systems and 'Mode 2' to a triple helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29(2), 109–123. <[https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00055-4](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00055-4)> [Accessed 26.04.2025].

⁴² Romanovskiy, O. O., Romanovska, Y. Y., Romanovska, O. O. and El Makhdi, M., 2020. Higher Education Innovatics: The Role of Innovative Environment in Transformation of the Sphere of Higher Education and Science. *Business, Economics, Sustainability, Leadership and Innovations*, 5, pp. 35–53. [Online] available at: <<https://doi.org/10.37659/2663-5070-2020-5-35-53>> [Accessed 26.04.2025].

trast, Georgia's higher education institutions often lack such structures, leaving students without the necessary guidance or resources to protect and develop their innovations. This gap can be traced back to the legacy of the Soviet educational model, which prioritized conformity and collective learning over creativity and individual initiative. While this model promoted social cohesion, it also discouraged divergent thinking and limited opportunities for innovation. Addressing this issue requires adopting international best practices—such as embedding innovation hubs within universities, offering legal support for IP rights, and including entrepreneurship and AI ethics in curricula—to build a modern academic environment that empowers students and aligns with global standards.

CONCLUSION

This study explores the integration of artificial intelligence (AI) into Georgia's academic system, with a particular focus on its implications for academic efficiency, ethical practices, and the protection of intellectual property. Drawing on both Georgian and international experiences, the research concludes that delegating decision-making authority to AI—as observed in global developments—raises complex legal and ethical questions. Recognizing AI as a legal subject would necessitate significant shifts in public perception, alongside substantial legislative reform.

Addressing these challenges requires a comprehensive, long-term strategy involving amendments to Georgia's legal framework, more efficient resource allocation, increased funding for education, and active engagement with international experts, the private sector, and civil society. Such a col-

laborative approach would not only support the formulation of well-informed policy recommendations but also facilitate the development of accountability mechanisms to ensure their effective implementation. It is inevitable that numerous new regulations will emerge, and even existing laws—originally unrelated to the technological sphere—will require reinterpretation and revision in light of AI's expanding role.

At the same time, empirical findings from this study indicate that, while AI holds significant potential to enhance research and learning, its adoption in Georgia is often met with caution. This hesitancy is largely due to concerns about its potential to undermine independent thinking. Both students and faculty raised critical issues related to over-reliance on AI tools, which may weaken analytical reasoning and compromise academic integrity, particularly through increased risks of plagiarism.

To address these concerns, Georgia's education system must evolve to promote critical engagement and independent thought alongside the responsible use of AI. Clear institutional guidelines, robust ethical standards, and comprehensive education on intellectual property rights are essential to balancing the benefits of AI with the imperative of academic responsibility.

Finally, the study emphasizes the need for both cultural and structural reforms within Georgia's academic institutions. Encouraging creativity, providing sustainable funding for research and innovation, and establishing university-based offices for technology transfer and intellectual property protection are crucial next steps. By adopting these international best practices, Georgian universities can play a pivotal role in the nation's intellectual advancement and economic growth.⁴³

⁴³ Compare. Mitaishvili-Rayyis, Y., 2023. *Educational Reforms in Georgia: Past Progress and Future Directions*. Georgian Foundation for Strategic and International Studies. [Online] available at: <https://gfsis.org.ge/files/library/pdf/Eng-3530.pdf>.> [Accessed 26.04.2025].

BIBLIOGRAPHY:

Used Literature:

1. Abbasov, R., 2023. *Legal Aspects of Artificial Intelligence: The Issue of Personhood and Legal Liability in the Context of the European Union*. (Master's thesis). [Online] available at: <<https://phaidra.univie.ac.at/detail/o:1391590>> [Accessed 30.04.2025]. (in English)
2. Bandura, A., 1977. *Social Learning Theory*. Prentice Hall. (in English)
3. Beruashvili, M., 2023. *Needs, Opportunities, and Risks of a National Artificial Intelligence Strategy*. [Online] available at: <<https://www.entrepreneur.com/ka/business-news/khelovnuri-intelektis/444147>> [Accessed 25.04.2025]. (in Georgian)
4. Binns, R., 2018. Algorithmic accountability and public reason. *Philosophy & Technology*, 31(4), 543–556. <<https://doi.org/10.1007/s13347-017-0263-5>> [Accessed 05.04.2025]. (in English)
5. Brown, M. E. and Treviño, L. K., 2014. Do Role Models Matter? An Investigation of Role Modeling as an Antecedent of Perceived Ethical Leadership. *Journal of Business Ethics*, 122(4), pp. 587–598. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1007/s10551-013-1769-0>> [Accessed 30.04.2025]. (in English)
6. Davis, F. D., 1989. Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), pp. 319–340. [Online] available at: <<https://doi.org/10.2307/249008>> [Accessed 12.03.2025]. (in English)
7. Davydov, V. V., 1995. The Influence of L. S. Vygotsky on Education Theory, Research, and Practice. *Educational Researcher*, 24(3), pp.12–21. [Online] available at: <<https://doi.org/10.3102/0013189X024003012>> [Accessed 15.04.2025]. (in English)
8. Drahoš, P., 2016. *A Philosophy of Intellectual Property*. Routledge. [Online] available at: <<https://doi.org/10.4324/9781315263786>> [Accessed 05.04.2025]. (in English)
9. Eristavi, D. and Davituri, G., 2021. *The Use of Artificial Intelligence Systems in Georgia: Legislation and Practice*. [Online] available at: <<https://idfi.ge/public/upload/Article/AI%20ENG%20FULL.pdf>> [Accessed 15.04.2025]. (in Georgian)
10. Etzkowitz, H. and Leydesdorff, L., 2000. The dynamics of innovation: From national systems and 'Mode 2' to a triple helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29(2), 109–123. <[https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00055-4](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00055-4)> [Accessed 26.04.2025]. (in English)
11. Ford, R. C. and Richardson, W. D., 1994. Ethical Decision Making: A Review of the Empirical Literature. *Journal of Business Ethics*, 13(3), pp.205–221. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1007/BF02074820>> [Accessed 28.03.2025]. (in English)
12. Gabrichidze, N., 2024. *How Countries Are Responding to the AI Revolution: An Interview with Lado Nafetvaridze*. [Online] available at: <<https://civil.ge/ka/archives/581006>> [Accessed 27.08.2024]. (in Georgian)
13. Ge, X. and others, 2024. *How culture shapes what people want from AI* [Preprint]. arXiv. <<https://arxiv.org/abs/2403.05104>> [Accessed 01.05.2025]. (in English)
14. Goderdzishvili, N., 2020. *Artificial Intelligence: Essence, International Standards, Ethical Norms, and Recommendations*. Institute for Development of Freedom of Information (IDFI). [Online] available at: <https://idfi.ge/public/upload/Article/1111Artificial-Intelligence-GEO_Web%20Version.pdf> [Accessed

- 15.04.2025]. (in Georgian)
15. Higgins, G. E., Wolfe, S. E. and Ricketts, M. L., 2009. Digital piracy: A latent class analysis. *Social Science Computer Review*, 27(1), 24–40. <<https://doi.org/10.1177/0894439308321350>> [Accessed 21.03.2025]. (in English)
 16. Holmes, W., Bialik, M. and Fadel, C., 2019. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Center for Curriculum Redesign. (in English)
 17. Kudeikina, I. and Kaija, S., 2024. Limits of the Use of Artificial Intelligence in Law: Ethical and Legal Aspects. *Engineering for Rural Development*, vol. 2, p. 190. [Online] available at: <<https://journals.rta.lv/index.php/ETR/article/view/8016/6326>> [Accessed 15.04.2025]. (in English)
 18. Książak, P. and Wojtczak S., 2020. AI Versus Robot: In Search of a Domain for the New European Civil Law. *Law, Innovation and Technology*. [Online] available at: <https://www.researchgate.net/publication/345096551_AI_versus_robot_in_search_of_a_domain_for_the_new_European_civil_law> [Accessed 30.04. 2025]. (in English)
 19. Lersch, K. M., 1999. Social Learning Theory and Academic Dishonesty. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*. 23 (1), pp.103–114. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1080/01924036.1999.9678635>> [Accessed 25.04.2025]. (in English)
 20. Madhusree, P., 2021. Artificial Intelligence and Ethics in Education: A Reflection on Issues of Integrity and Intellectual Property. *Journal of Educational Technology & Society*, 24(1), pp. 45–56. [Online] available at: <<https://www.jstor.org/stable/10.2307/27159876>> [Accessed 02.03.2025]. (in English)
 21. Mekić, A., Kovačević, S. and Hazić, A., 2024. AI in education: Enhancing learning experiences through technology. *ArXiv*. <<https://doi.org/10.1002/cae.22804>> [Accessed 03.04.2025]. (in English)
 22. Mitaishvili-Rayyis, Y., 2023. *Educational Reforms in Georgia: Past Progress and Future Directions*. Georgian Foundation for Strategic and International Studies. [Online] available at: <<https://gfsis.org.ge/files/library/pdf/Eng-3530.pdf>> [Accessed 26.04.2025]. (in Georgian)
 23. Romanovskyi, O. O., Romanovska, Y. Y., Romanovska, O. O. and El Makhdi, M., 2020. Higher Education Innovatics: The Role of Innovative Environment in Transformation of the Sphere of Higher Education and Science. *Business, Economics, Sustainability, Leadership and Innovations*, 5, pp. 35–53. [Online] available at: <<https://doi.org/10.37659/2663-5070-2020-5-35-b53>> [Accessed 26.04.2025]. (in English)
 24. Skinner, B. F., 1938. *The Behavior of Organisms*. Appleton-Century. (in English)
 25. Teo, T., 2011. Factors Influencing Teachers' Intention to Use Technology. *Computers & Education*. 57(4), pp.2432–2440. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.06.008>> [Accessed 01.05. 2025]. (in English)
 26. Tudge, J. and Scrimsher, S., 2003. Lev Vygotsky on Education: A Cultural–Historical, Interpersonal, and Individual Approach to Development. *Educational Psychologist*, 38(1), pp.17–25. [Online] available at: <https://doi.org/10.1207/S15326985EP3801_3> [Accessed 15.04. 2025]. (in English)
 27. Venkatesh, V. and Bala, H., 2008. Technology Acceptance Model 3 and a Research Agenda on Interventions. *Decision Sciences*, 39(2), 273–315. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1111/j.1540-5915.2008.00192.x>> [Accessed

- 30.03.2025]. (in English)
28. Vygotsky, L. S., 1978. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press. [Online] available at: <<https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9vz4>> [Accessed 10.04.2025]. (in English)
 29. Whitley, B. E., 1998. Factors Associated with Cheating Among College Students: A Review. *Research in Higher Education*, 39, pp.235–274. [Online] available at: <<https://doi.org/10.1023/A:1018724900565>> [Accessed 05.04.2025]. (in English)
 30. first-regulation-on-artificial-intelligence> [Accessed 30.04.2025]. (in English)
 5. European Patent Office, 2024. *Georgia Enters into Validation Agreement with the European Patent Organisation*. [Online] available at: <<https://www.epo.org/en/news-events/news/validation-agreement-georgia-enters-force>> [Accessed 05.04.2025]. (in English)
 6. European Parliamentary Research Service (EPRS), 2020. *The Ethics of Artificial Intelligence: Issues and Initiatives*. Study No. 634452. [Online] available at: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/634452/EPRS_STU\(2020\)634452_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/634452/EPRS_STU(2020)634452_EN.pdf)> [Accessed 15.04.2025]. (in English)

Normative Materials:

1. European Commission. (2019). *Ethics guidelines for trustworthy AI*. Publications Office of the European Union. <<https://doi.org/10.2759/346720>> [Accessed 05.05.2025].
2. European Commission, 2019. *Ethics Guidelines for Trustworthy AI*. [Online] available at: <<https://ec.europa.eu/digital-strategy/our-policies/ethics-guidelines-trustworthy-ai>> [Accessed 05.05.2025]. (in English)
3. European Parliament, 2019. *Resolution of 28 March 2019 on the Rights of Persons with Disabilities. (2018/2685(RSP))* [P8_TA (2019)0081]. EUR-Lex. [Online] available at: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019IP0081>> [Accessed 15.04.2025]. (in English)
4. European Parliament, 2023. *EU AI Act: First Regulation on Artificial Intelligence*. [Online] available at: <<https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20230601STO93804/eu-ai-act->

Judicial practice/ Media Commentary:

1. The Verge, 2024. *US, EU, UK, and Others Sign Legally Enforceable AI Treaty*. [Online] available at: <<https://www.theverge.com/2024/9/5/24236980/us-signs-legally-enforceable-ai-treaty>> [Accessed 13.04.2025]. (in English)
2. The Guardian, 2025. *EU Accused of Leaving 'Devastating' Copyright Loophole in AI Act*. [Online] available at: <<https://www.theguardian.com/technology/2025/feb/19/eu-accused-of-leaving-devastating-copyright-loophole-in-ai-act>> [Accessed 05.04.2025]. (in English)

ლაზერები და მათი გამოყენება მოდელირების დროს სასამართლო ბალისტიკაში

გია ბახტაძე

იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი, სანქტ-პეტერბურგის იურიდიული ინსტიტუტის სისხლის
სამართლისა და პროცესის კათედრის დოცენტი,
რუსეთი, სანქტ-პეტერბურგი
ელ. ფოსტა: bagied@mail.ru

აბსტრაქტი

სტატიაში აღწერილია ფიზიკოსების სამეცნიერო წვლილი, რომლებმაც უზრუნველყვეს ლაზერული ტექნიკისა და ლაზერული ტექნოლოგიების წარმოშობა, შემდგომი პროგრესული განვითარება და ფართოდ გამოყენება ადამიანის სიცოცხლისა და საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში, მათ შორის დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მასში გამოვლენილია მათი გამოყენების შესაძლებლობები სასამართლო ბალისტიკურ მოდელირებაში ტყვიის ტრაექტორიის, არაახლო მანძილიდან გასროლილი ტყვიის მანძილის და მსხვერპლისა და მსროლელის ფარდობითი პოზიციების დასადგენად ჩახმახის დაჭერის მომენტში. წარმოდგენილია ტექნიკური საშუალებები და მოწყობილობები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ამ სასამართლო-ბალისტიკური პრობლემების გადაჭრას ბუნდოვან პირობებშიც კი. ხაზგასმით აღინიშნა ლაზერული მოდელირების მეთოდის მზადყოფნა ოპერატიულ-საგამოძიებო და სასამართლო-საექსპერტო პრაქტიკაში ფართოდ დანერგვისთვის. მოცემულია სპეციალური ლიტერატურა, რომელიც საშუალებას აძლევს დამოუკიდებლად შეიძინოს ცოდნა, უნარები და შესაძლებლობები, რომლებიც აუცილებელია ამ მეთოდის ფაქტობრივი გამოყენებისთვის ცეცხლსასროლი იარაღის უკანონო მიზნებისთვის გამოყენებასთან დაკავშირებული კონკრეტული სისხლის სამართლის საქმეების გამომჟღავნებისა და გამოძიების დროს.

საკვანძო სიტყვები: ლაზერული ტექნიკა, ლაზერული ტექნოლოგიები, ისტორია, ტყვია, მანძილი

LASERS AND THEIR USE WHEN MODELING IN FORENSIC BALLISTICS

Gia Bakhtadze

Candidate of Law Sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Procedure at St. Petersburg Law Institute, Russia, Saint-Petersburg
Email: bagied@mail.ru

ABSTRACT

The article informs about the scientific contribution of physicists who ensured the emergence, subsequent progressive development and widespread use of laser technique and laser technology in various areas of human life and activity, including in the fight against crime. It reveals the possibilities of their use in modeling in forensic ballistics for the purpose of determining the trajectory of a bullet, the distance of a non-close-range bullet shot, and the relative positions of the victim and the shooter at the moment the trigger was pulled. Technical means and devices are presented that provide solutions to these forensic ballistic problems even in non-obvious conditions. The readiness of laser modeling techniques for widespread implementation in operational investigative and forensic practice is emphasized. Special literature is provided that allows one to independently acquire the knowledge, skills and abilities necessary for the actual application of this technique in the disclosure and investigation of specific criminal cases related to the use of firearms for illegal purposes.

KEYWORDS: laser technology, laser technologies, history, bullet, distance

ЛАЗЕРЫ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ ПРИ МОДЕЛИРОВАНИИ В СУДЕБНОЙ БАЛЛИСТИКЕ

Гия Бахтадзе

кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовного права
и процесса Санкт-Петербургского юридического института,
Россия, Санкт-Петербург
Ел.почта: bagied@mail.ru

АБСТРАКТ

Статья информирует о научном вкладе физиков, обеспечивших зарождение, последующее поступательное развитие и широкое использование лазерной техники и лазерных технологий в различных областях жизни и деятельности человека, в том числе в сфере борьбы с преступностью. В ней раскрыты возможности их использования при моделировании в судебной баллистике с целью определения траектории полёта пули, расстояния неблизкого пулевого выстрела и взаимного расположения пострадавшего и стрелявшего в момент нажатия на спусковой крючок. Представлены технические средства и устройства, обеспечивающие решение этих судебно-баллистических задач даже в условиях неочевидности. Подчёркнута готовность методики лазерного моделирования к широкому внедрению в оперативно-следственную и судебно-экспертную практику. Приведена специальная литература, позволяющая самостоятельно овладеть знаниями, навыками и умениями, необходимыми для реального применения данной методики при раскрытии и расследовании конкретных уголовных дел, связанных с использованием огнестрельного оружия в противоправных целях.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: лазерная техника, лазерные технологии, история, пуля, расстояние

ВСТУПЛЕНИЕ

Лазер¹, как совершенно новый источник света, стремительно ворвался в нашу жизнь и стал неотъемлемой её частью. Идея его создания витала в воздухе ещё со времён первоначального издания легендарных научно-фантастических романов Герберта Уэллса (1866–1946) «Война миров» (1897) и Алексея Толстого (1883–1945) «Гиперболоид инженера Гарина» (1925–1927)². Однако своё практическое воплощение она получила чуть позже — в результате слияния достижений квантовой физики и радиотехники, а главное, благодаря целой плеяде выдающихся учёных-физиков, обеспечивших зарождение, развитие и применение лазерной техники и лазерных технологий в различных областях жизни и деятельности человека. Она из них — сфера борьбы с вооружённой преступностью, нуждающаяся в широком задействовании возможностей лазерного моделирования при решении сложных судебно-баллистических задач, связанных с определением траектории полёта пули, расстояния на дистанции неблизкого пулевого выстрела и взаимного расположения

пострадавшего (потерпевшего) и стрелявшего в момент причинения огнестрельного ранения. В этом заключается актуальность темы настоящей статьи, написанной:

- в целях удовлетворения ознакомительных потребностей судебно-следственной и судебно-экспертной практики;
- с использованием теоретических, эмпирических, аналитических и интерпретационных методов исследования.

ОСНОВНОЙ ТЕКСТ

Среди учёных, стоявших у истоков создания и стремительного роста лазерной техники и лазерных технологий, нельзя не отметить:

- лауреата Нобелевской премии по физике (1921) Альберта Эйнштейна (1879–1955), постулировавшего (1916) при создании физических предпосылок возникновения квантовой теории³ существование и когерентность индуцированного (вынужденного) излучения⁴;
- лауреата Нобелевской премии по физике (1933) Поля Дирака (1902–1984), сформулировавшего (1927) квантовую те-

¹ Слово «laser» — акроним от английской фразы «Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation», дословно переводимой как «усиление света за счёт вынужденной эмиссии излучения». В русском языке слово «эмиссия» опускается, в результате чего термин «лазер» интерпретируется как «усиление света за счёт вынужденного излучения». В научный оборот данный термин ввёл (1959) Гордон Гулд (1920–2005) ещё до создания Т. Майманом первого реально работающего лазера (1960). См.: Gould, R. Gordon, 1959. The LASER, Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation. The Ann Arbor Conference on Optical Pumping, the University of Michigan, June 15–18, с. 128.

² См.: Уэллс, Г., 1964. Война миров: роман // Уэллс, Г. Собр. соч.: в 15 т. / под общ. ред. Ю. Кагарлицкого. Т. 2. М.: Правда, с. 5–158; Толстой, А., 1968. Гиперболоид инженера Гарина: роман // Толстой, А. Собр. соч.: в 10 т. Т. 4 / под ред. А.В. Алпатова, Ю.А. Крестинского, А.С. Мясникова [и др.]. М.: Гослитиздат, с. 519–807.

³ См.: Паули, В., 1965. Вклад Эйнштейна в квантовую теорию. Успехи физических наук, 86 (3), с. 413–420; Pais, A., 1979. Einstein and the quantum theory. Reviews of Modern Physics, October – December, 51(4), с. 863–914.

⁴ См.: Einstein, A., 1916. On the Quantum Theory of Radiation. Physikalischen Gesellschaft Zürich. Mitteilungen, 18, с. 47–62; Einstein, A., 1917. Zur Quanten theorie der Strahlung. Physikalische Zeitschrift, 18, с. 121–128; Эйнштейн, А., 1965. К квантовой теории излучения. Успехи физических наук, 86 (3), с. 371–381; Карлов, Н.В. и Прохоров, А.М., 1979. Квантовая электроника и эйнштейновская теория излучения. Успехи физических наук, 128 (3), с. 537–538.

орию излучения и строго обосновавшего на её основе реальность индуцированного излучения и его когерентность⁵;

- Ханса Копферманна (1895–1963) и Рудольфа Ладенбурга (1882–1952), открывших (1928) отрицательную дисперсию, косвенно доказывающую существование индуцированного излучения, для обнаружения которого сформулировали необходимость специального избирательного возбуждения квантовой системы⁶;

- Валентина Фабриканта (1907–1991), предложившего (1938) метод прямого экспериментального доказательства существования вынужденного излучения, для усиления которого первым заявившего о

принципиальной возможности создания соответствующей среды (отрицательная абсорбция)⁷;

- Михаила Вудынского (1907–1975) и Фатиму Бутаеву (1907–1992) – соавторов Валентина Фабриканта, вместе с которыми он открыл (1951) явление усиления электромагнитных волн (когерентное излучение)⁸ и изобрёл (1951) способы их нарастания⁹, лежащие в основе действия всех квантовых усилителей и генераторов;

- лауреата Нобелевской премии по физике (1966) Альфреда Кастлера (1902–1984), предложившего (1950) метод оптической накачки среды для создания в ней инверсной населённости¹⁰, необходи-

⁵ См.: Dirac, P.A.M., 1927. The Quantum Theory of the Emission and Absorption of Radiation. Proceedings of the Royal Society of London. Series A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences, 114 (767), с. 243–265; Дирак, П.А.М., 1979. Принципы квантовой механики: пер. с англ. Москва: Наука, 480 с.; Карлов, Н.В. и Прохоров, А.М., 1979. Указ. соч., с. 538.

⁶ См.: Kopfermann, H. and Ladenburg, R., 1928. 1) Experimental Proof of «Negative Dispersion». Nature, September 22, 122 (3073), с. 438–439; 2) Experimenteller Nachweis der «negative» Dispersion. Zeitschrift für Physikalische Chemie. Abteilung A: Chemische. Thermodynamic. Kinetic. Elektrochemie. Elgenschaftslehre, 139, с. 375–385.

⁷ См.: Фабрикант, В.А., 1940. Эмиссионный механизм газового разряда. Электронные и ионные приборы: сб. ст. Москва; Ленинград: Госэнергоиздат (переплёт: 1941), с. 236–296; Кузнецов, А.С., Богатова, Т.В. и Ужинов, Б.М., 2012. История развития лазеров на органических соединениях. I. Открытие лазеров на органических соединениях. Вестник Московского университета. Сер. 2: Химия, 53 (2), с. 134.

⁸ См.: Фабрикант, В.А., Вудынский, М.М. и Бутаева, Ф.А., 1951. Открытие СССР. Явление усиления электромагнитных волн (когерентное излучение). Номер и дата приоритета: 12 от 18.06.1951; дата регистрации: 1962; дата выдачи диплома: 1964. Государственный реестр открытий СССР. Механика, автоматика, электроника. Научные открытия в области квантовой (атомной) электроники. [Онлайн] Доступно по адресу: <<http://ross-nauka.narod.ru/06/06-012.html>> [Дата обращения 15.05.2025].

⁹ См.: Фабрикант, В.А., Вудынский, М.М. и Бутаева, Ф.А., 1951. Авт. свид. на изобр. 123209 СССР, МПК H01S 1/06, H03F 21/00. Способ усиления электромагнитных излучений (ультрафиолетового, видимого, инфракрасного и радио диапазонов волн). № 576749/26; заявл. 18.06.1951; опубл. 1959, Бюл. 20. База патентов СССР. [Онлайн] Доступно по адресу: <<https://patents.su/1959/page/155>> (Дата обращения 15.05.2025); Фабрикант, В.А., Вудынский, М.М. и Бутаева, Ф.А., 1951. Авт. свид. на изобр. 148441 СССР, МПК H03F 19/00. Способ усиления электромагнитных излучений. № 576749/26; заявл. 18.06.1951; опубл. 1962, Бюл. 13. База патентов СССР. [Онлайн] Доступно по адресу: <URL: <https://patents.su/1962/page/150>> [Дата обращения 15.05.2025].

¹⁰ См.: Kastler, A., 1950. Quelques suggestions concernant la production optique et la détection optique d'une inégalité de population des niveaux de quantification spatiale des atomes. Application à l'expérience de Stern et Gerlach et à la résonance magnétique. Journal de Physique et le Radium, juin, 11 (6), с. 255–265.

мой для работы лазеров и других приборов квантовой электроники¹¹;

- Жана Бросселя (1918–2003), реализовавшего (1952) данный метод на практике вместе с Альфредом Кастлером¹²;

- лауреатов Нобелевской премии по физике (1964) Николая Басова (1922–2001) и Александра Прохорова (1916–2002), которые при разработке физических основ квантовых стандартов частоты открыли (1953) принципы квантового усиления и генерации электромагнитного излучения квантовыми системами; реализовали их при создании (1954) первого квантового генератора (мазера) на аммиаке; предложили (1955) трёхуровневую схему формирования инверсной населённости уровней, нашедшую широкое применение в мазерах¹³ и лазерах¹⁴;

- лауреата Нобелевской премии по

физике (1964) Чарльза Таунса (1915–2015), разработавшего (независимо от Николая Басова и Александра Прохорова) принципы генерации и усиления электромагнитного излучения в квантовых устройствах и создавшего (1954) на их основе вместе со своими единомышленниками первый мазер (микроволновый квантовый генератор) на аммиаке¹⁵;

- лауреата Нобелевской премии по физике (1981) Артура Шавлова (1921–1999), который обосновал (1958) совместно с Чарльзом Таунсом возможность создания оптического квантового генератора (лазера), предложил (1958) независимо от Александра Прохорова и Роберта Дикке идею использования в лазерах инфракрасного и светового диапазонов интерферометра Фабри–Перо (в качестве резонатора) и высказал (1959) соображение о применении

¹¹ Об инверсной населённости подробнее см.: Звелто, О., 2008. Принципы лазеров: пер. с англ. Санкт-Петербург [и др.]: Лань, с. 15–18.

¹² См.: Cohen-Tannoudji, C., 2003. Jean Brossel: obituary. *Physics Today*, December, 56 (12), с. 81–82; Laloë, F., 2003. Jean Brossel (1918–2003): obituary. *Nature*, march 20, 422 (6929), с. 274.

¹³ Слово «мазер», предложенное (1954) Чарльзом Таунсом, представляет собой акроним от английской фразы «microwave amplification by stimulated emission of radiation», переводимой на русский язык (с опусканием слова «эмиссия») как «усиление микроволн за счёт вынужденного излучения».

¹⁴ См.: Басов, Н.Г. и Прохоров, А.М., 1954. Применение молекулярных пучков для радиоспектроскопического изучения вращательных спектров молекул. *Журнал экспериментальной и теоретической физики*, 27 (4), с. 431–438; Басов, Н.Г. и Прохоров, А.М., 1955. Молекулярный генератор и усилитель. *Успехи физических наук*, 57 (3), с. 485–501; Басов, Н.Г. и Прохоров, А.М., 1955. О возможных методах получения активных молекул для молекулярного генератора. *Журнал экспериментальной и теоретической физики*, 28 (2), с. 249–250; Басов, Н.Г., 1956. Автореферат докторской диссертации: Молекулярный генератор. *Акад. наук СССР. Физ. ин-т им. П.Н. Лебедева*, 10 с.; Басов, Н.Г., 1965. Полупроводниковые квантовые генераторы: (лекция, прочитанная при вручении Нобелевской премии 11.12.1964). *Успехи физических наук*, 85 (4), с. 585–598; Прохоров, А.М., 1965. Квантовая электроника: (лекция, прочитанная при вручении Нобелевской премии 11.12.1964). *Успехи физических наук*, 85 (4), с. 599–604; Храмов, Ю.А., 1983. *Физики: биограф. справ.* Москва: Наука, Глав. ред. физ.-мат. лит., с. 26, 224.

¹⁵ См.: Gordon, J.P., Zeiger, H.J. and Townes, C.H., 1954. Molecular Microwave Oscillator and New Hyperfine Structure in the Microwave Spectrum of . *Physical Review*, July 1, 95 (1), с. 282–284; Gordon, J.P., Zeiger, H.J. and Townes, C.H., 1955. The Maser – New Type of Microwave Amplifier, Frequency Standard, and Spectrometer. *Physical Review*, August 15, 99 (4), с. 1264–1274; Таунс, Ч., 1966. Получение когерентного излучения с помощью атомов и молекул: (лекция, прочитанная при вручении Нобелевской премии 11.12.1964). *Успехи физических наук*, 88 (3), с. 461–483; Храмов, Ю.А., 1983. *Указ. соч.*, с. 259.

кристалла искусственного рубина (как рабочего вещества лазера)¹⁶;

- Роберта Дикке (1916–1997), наблюдавшего (1953) оптическую накачку (независимо от Альфреда Кастлера), предсказавшего (1954) сверхизлучение атомных систем, находящихся в когерентном состоянии, и предложившего (1958) открытый резонатор для получения квантовой генерации в инфракрасной области спектра (независимо от Александра Прохорова и Артура Шавлова)¹⁷;

- Теодора Маймана (1927–2007), создавшего и продемонстрировавшего в действии (в мае 1960 г.) первый в мире оптический квантовый генератор – работавший в импульсном режиме и дававший видимый красный свет твердотельный лазер¹⁸, в котором трёхуровневое возбуждение активной среды – цилиндрического стержня, изготовленного из кристалла искусственного рубина (оксида алюминия с небольшой примесью хрома Cr) диаметром 1 и дли-

ной 2 см, – осуществлялось с помощью облучения импульсной газоразрядной лампой, а в качестве оптического резонатора, формировавшего стоячую световую волну, использовался резонатор Фабри–Перо, образованный путём нанесения на торцы указанного стержня серебряных зеркальных покрытий¹⁹;

- Али Джавана (1926–2016), Уильяма Беннетта (1930–2008) и Дональда Хэрриотта (1928–2007), разработавших (в декабре 1960 г.) на основе предложенной Али Джаваном идеи²⁰ первый газовый (гелий-неоновый) лазер, который обеспечивал непрерывное излучение в инфракрасном диапазоне и функционировал за счёт газового разряда в трубке, содержащей смесь He и Ne при низком давлении, и двух зеркал, расположенных на её концах²¹;

- Алана Уайта (1923–2020) и Дж. Дейна Ригдена, создавших (1962) первый гелий-неоновый лазер непрерывного видимого диапазона²², используемый в разных

¹⁶ См.: Шавлов, А., Фогель, С. и Далберджер, Л., 1962. Оптические квантовые генераторы (лазеры): пер. с англ. Москва: Изд-во иностр. лит., 115 с.; Храмов, Ю.А., 1983. Указ. соч., с. 296.

¹⁷ См.: Dicke, R.H., 1954. Coherence in Spontaneous Radiation Processes. *Physical Review*, January 1, 93 (1), с. 99–110; Храмов, Ю.А., 1983. Указ. соч., с. 105.

¹⁸ Ключевые отличия мазеров от лазеров сводятся к следующему: в мазерах фотон (элементарная частица, квант электромагнитного излучения) поступает в форме микроволны, в лазерах – в виде видимого света; мазер использует микроволновое излучение электромагнитного спектра, лазер – инфракрасную, видимую, ультрафиолетовую или рентгеновскую части электромагнитного спектра; мазер имеет более высокую проникающую способность, чем лазер.

¹⁹ См.: Maiman, T.H., 1960. 1) Optical and microwave-optical experiments in ruby. *Physical Review Letters*, June 1, 4 (11), с. 564–566; 2) Stimulated optical radiation in ruby. *Nature*, August 6, 187 (4736), с. 493–494; Townes, Ch.H., 2007. Theodore H. Maiman (1927–2007). *Maker of the first laser: obituary*. *Nature*, June 7, 447 (7145), с. 645; Douglas, M., 2007. Theodore Maiman, 79, dies; demonstrated first laser. *The New York Times*, May 11; Мейман, Т., 2010. Лазерная одиссея: пер. с англ. *Природа*, 5 (1137), с. 56–64; Сапожников, М.Н., 2010. Лазерная одиссея Теодора Меймана. *Природа*, 5 (1137), с. 54–55.

²⁰ См.: Javan, A., 1959. Possibility of Production of Negative Temperature in Gas Discharges. *Physical Review Letters*, July 15, 3 (2), с. 87–89.

²¹ См.: Javan, A., Bennett, W.R., Jr. and Herriott, D.R., 1961. Population Inversion and Continuous Optical Maser Oscillation in a Gas Discharge Containing a He-Ne Mixture (Received December 30, 1960). *Physical Review Letters*, February 1, 6 (3), с. 106–110.

²² См.: White, A.D. and Rigden, J.D., 1962. Continuous Gas Maser Operation in the Visible. *Proceedings of the IRE*, July, 50 (7), с. 1697; White, A.D., 2011. Recollections of the First Continuous Visible Laser. *Optics & Photonics News*, October, pp. 35–39; Bruning, J.H. and Webb, C.E., 2020. Alan D. White, 1923–2020: In memoriam. *Optics & Photonics News*, September, с. 54.

модификациях до сих пор;

- Роберта Холла (1919–2016), построившего и продемонстрировавшего (1962) первый полупроводниковый инжекционный лазер²³, который после значительных последующих доработок силами многих учёных всё-таки имел низкие потребительские характеристики, в связи с чем к числу перспективных типов лазерных устройств не относился²⁴;

- лауреатов Нобелевской премии по физике (2000) Жореса Алфёрова (1930–2019) и Герберта Крёмера (р. 1928), открывших и усовершенствовавших скоростные опто- и микроэлектронные компоненты на базе многослойных полупроводников – так называемых гетероструктур²⁵, позволивших создать гетеролазеры²⁶, которые, во-первых, кардинально измени-

ли физические основы, устройство полупроводниковых инжекционных лазеров и вдохнули в них вторую жизнь²⁷, а во-вторых, постепенно вытесняют на «обочину» практики некоторые другие типы лазеров, придавая лазерной технике и лазерным технологиям новый, более совершенный, разнонаправленный и утончённый вид.

Фактически эти и многие другие учёные, участвовавшие в создании, развитии и совершенствовании разнообразных лазерных устройств²⁸, приспособленных для различных целей и задач, обеспечили колоссальный прогресс человечества и кардинально улучшили его жизнь.

В наши дни лазеры применяются практически везде:

- для передачи информации по оптоволокну, без которого невозможно пред-

²³ См.: Hall, R.N. and others, 1962. Coherent Light Emission From GaAs Junctions. Physical Review Letters, November 1, 9 (9), с. 366–368; Hecker, D.R., 2018. Robert N. Hall, 96, Whose Inventions Are Everywhere, Is Dead. The New York Times, May 10.

²⁴ Подробнее см.: Носов, Ю. и Сметанов, А., 2012. Страсти по лазеру. Электроника, 8 (00122), с. 130, 134–136.

²⁵ См.: Алфёров, Ж.И., 2002. Двойные гетероструктуры: концепция и применения в физике, электронике и технологии: (Нобелевская лекция. Стокгольм, 8 декабря 2000 г.). Успехи физических наук, 172 (9), с. 1068–1086; Асеев, А.Л., Варшалович, Д.А., Велихов, Е.П. и др., 2019. Памяти Жореса Ивановича Алфёрова: personalia. Успехи физических наук, 189 (8), с. 899–900; Крёмер, Г., 2002. Квазиэлектрическое поле и разрывы зон. Обучение электронов новым фокусам: (Нобелевская лекция. Стокгольм, 8 декабря 2000 г.). Успехи физических наук, 172 (9), с. 1087–1101; Mellow, C., 2019. Zhores Alferov, 88, Dies; Nobel Winner Paved Way for Laser Technology: obituary. The New York Times, March 2; Weil, M., 2019. Zhores Alferov, Nobel-winning physicist who paved way for cellphones, fiber optic communications, dies at 88: obituary. The Washington Post, March 4.

²⁶ Подробнее см., например: Алфёров, Ж.И. и Казаринов, Р.Ф., 1965. Авт. свид. на изобр. 181737 СССР, М. Кл. Н 03b 3/09. Полупроводниковый лазер с электрической накачкой. № 950840/26-25; заявл.: 30.03.1965 (заявитель: Физ.-техн. ин-т им. А.Ф. Иоффе); опубл. 15.04.1975, Бюл. 14; дата опубл. описания 15.09.1975; Алфёров, Ж.И., 2000. Физика и жизнь. Санкт-Петербург: Наука, 254 с.; Кейси, Х. и Паниш, М., 1981. Лазеры на гетероструктурах: в 2 т.: пер. с англ. Москва: Мир. Т. 1: Основные принципы, 299 с.; Т. 2: Материалы. Рабочие характеристики, 364 с.; Елисеев, П.Г., 1983. Введение в физику инжекционных лазеров. Москва: Наука, Глав. ред. физ.-мат. лит., 294 с.

²⁷ См.: Алфёров, Ж.И., Андреев, В.М., Портной, Е.Л. и Трукан, М.К., 1969. Инжекционные лазеры на основе гетеропереходов в системе AlAs–GaAs с низким порогом генерации при комнатной температуре. Физика и техника полупроводников, 3, с. 1328–1332.

²⁸ Об увлекательной истории лазеров см., например: Townes, Ch.H., 2002. How the laser happened: adventures of a scientist. Oxford [etc.]: Oxford univ. press, 208 с.; Бертолотти, М., 2011. История лазера: пер. с англ. Долгопрудный: Интеллект, 333 с.; Носов, Ю. и Сметанов, А., 2012. Указ. соч., с. 130–139; Петров, В., 2013. Страсти по лазеру ещё не утихли. Фотоника, 1 (37), с. 72–74.

ставить интернет и мобильную связь;

- для считывания и записи данных на всевозможные оптические носители (CD, DVD, Blu-ray, Holographic Versatile и др. диски);
- для чтения штрих-кодов и изготовления печатной продукции;
- для измерения линейных и угловых скоростей;
- для лазерной резки, сварки, сверления, поверхностной закалки и размерной обработки различных деталей и материалов;
- для провешивания направлений в строительстве, геодезии и картографии;
- для целенавешивания, целеуказания и локации (в т. ч. для определения расстояний до искусственных спутников Земли);
- для мониторинга окружающей среды;
- для решения медицинских, биологических, военных, оборонных и многих других актуальных задач в разных отраслях науки и техники.

Даже многочисленные монографические и диссертационные исследования, учебные пособия и научные статьи, опубликованные в данном контексте по лазерной проблематике, не раскрывают всей полноты лазерной «экспансии» в многочисленных областях человеческих знаний.

Отдельный практический интерес представляет собой многогранное использование лазерной техники и лазерных технологий в криминалистике и судебной экспертизе, то есть в сфере борьбы с преступностью²⁹, которая значительно усили-

ла свою наступательную активность после внедрения в практику противодействия криминалу возможностей лазерного света, обладающего целым «букетом» уникальных свойств (монохроматичностью, временной и пространственной когерентностью, узкой направленностью и т. д.).

Эти свойства не присущи обычному свету, взятому на «вооружение» ещё со времён донаучной криминалистики, восходящих к примитивному расследованию в условиях естественного освещения первого знакового преступления на Земле – убийства старшим сыном Адама и Евы Каином своего младшего брата Авеля (Быт. 4:8).

Судебная баллистика, естественно, не осталась в стороне от лазерного «наступления», отметившись новыми возможностями решения некоторых судебно-баллистических задач с помощью лазеров. Одна из них – лазерное моделирование, сопряжённое с определением траектории полёта пули и расстояния неблизкого пулевого выстрела по уголовным делам «огнестрельной» направленности.

Объективная необходимость его использования в противоборстве с вооружённым криминалитетом, подвергающим жизнь и здоровье людей смертельной опасности, подтверждена следственно-судебной и судебно-экспертной практикой, которая при всех недостатках и пробелах, актуализировавших выбор темы настоящей статьи, всё-таки отметилась одним интересным случаем, видимо, предпринявшим обращение к возможностям ла-

²⁹ См., например: Находкин, Н.Г., Гончаренко, В.И., Зыков, Г.А. и др., 1986. Лазеры в криминалистике и судебных экспертизах. Киев: Вища шк., 231 с.; Алексеев, В.А., Бахтадзе, Г.Э., Юран, С.И. и др., 2019. Возможности применения лазеров в криминалистике. Известия Самарского научного центра Российской академии наук, 21, 1 (87), с. 167–168; Бахтадзе, Г.Э., 2022. Возможности применения лазерной техники и лазерных технологий в борьбе с преступностью. Актуальные проблемы правоведения, 3 (75), с. 18–27; Tripathi, R.N., 2010. Lasers in Forensic Science. The Himalayan Physics, May, 1 (1), с. 32–33; Rohatgi, Sh., Gupta, Sh. and Sharma, M., 2018. LASER — A boon for forensic Science. Research Journal of Pharmacy and Technology, 11(4), с. 1486–1490.

зерного излучения для решения искомых судебно-баллистических задач. Этот примечательный случай имел место в практической работе НТО УВД Тульской области, когда точка встречи линии визирования с поверхностью на открытой местности была найдена в ночное время суток с помощью светового луча осветителя ОИ-7, дающего яркий пучок света на несколько десятков метров. Световой луч, направленный через окно комнаты на втором этаже в сторону и под углом, соответствующим направлению линии визирования, позволил обнаружить на освещённом участке местности следы ног, по которым в ходе осмотра места происшествия был установлен стрелявший³⁰.

Конструктивную мысль об использовании лазеров для решения озвученных задач изначально высказал Г.А. Григорьев³¹. Со временем она нашла воплощение в целом ряде работ, а также в следственной и судебно-экспертной практике, доказавшей существенные преимущества лазерного моделирования по сравнению с более известными его «сородичами». По точности, объективности, простоте и наглядности получаемых результатов он, например, превосходит:

- способ визирования, реализуемый:
а) с помощью тех или иных приборов или подручных средств (теодолита, фотоаппарата, угломера, визирной линейки, трубки, нити, бечёвки и т. п.); б) только при наличии и обнаружении на месте происшествия не менее двух повреждений, образованных одной пулей, или одного, но глубокого

«слепого» пулевого отверстия, необходимого для введения в него прямого стержня (зонда), указывающего на возможную траекторию полёта пули³². Причём на дальних дистанциях выстрела, особенно при наличии одной исходной точки – «слепого» повреждения, не отличающегося достаточной глубиной, этот способ имеет низкую продуктивность, существенно ограничивающую его практические возможности, которые при наличии рикошета сводятся к нулю. Кроме того, при больших дистанциях выстрела запечатлеть общие результаты визирования (всю траекторию полёта пули) в наглядно-образной форме (путём фотографирования, видеосъёмки и т. п.) фактически нельзя, в связи с чем следует прибегать к графической фиксации (на масштабной схеме места происшествия), которая не лишена трудоёмкости и не исключает погрешностей;

- графический способ, позволяющий анализировать взаимное расположение стрелявшего и пострадавшего (потерпевшего) на различных дистанциях стрельбы при наличии двух повреждений, образованных одной пулей³³. Однако при наличии одного повреждения в преграде или при выстреле на открытой местности, а также на дистанциях стрельбы в сотни метров этот оригинальный способ утрачивает свою функциональность. Более того, он применим только при работе с графическими моделями, тогда как в ряде случаев на месте происшествия более целесообразно экспериментировать с натурными моделя-

³⁰ Сравните. Самончик, А.Н., 1958. Осмотр и исследование следов выстрела. Сборник работ по криминалистике. Москва: НИИ милиции МВД СССР, 4, с. 58–59.

³¹ См.: Григорьев, Г.А., 1986. Современные возможности лазерного моделирования траектории снаряда на месте происшествия. Новые разработки и дискуссионные проблемы теории и практики судебной экспертизы: экспресс-информ. Москва: ВНИИСЭ, 3, с. 9–14.

³² См.: Кустанович, С.Д., 1956. Судебная баллистика. Москва: Госюриздат, с. 260–265; Аханов, В.С., 1979. Криминалистическая экспертиза огнестрельного оружия и следов его применения: учеб. для вузов МВД СССР. Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, с. 201–202.

³³ См.: Федоровцева, Л.С., 1954. Докторская диссертация: Графический метод определения направления выстрела. Горьк. гос. мед. ин-т им. С.М. Кирова, 222 с.

ми, в качестве которых выступают люди, схожие по антропометрическим данным со стрелявшим и пострадавшим;

- способ масштабных схем, реализуемый путём точного геометрического построения в двух проекциях расположения пулевых повреждений и окружающих предметов вещной обстановки на месте происшествия. Однако его применение в практике встречается крайне редко, ибо сопряжено с необходимостью производства затратных по времени многочисленных и точных измерений³⁴.

Известны также интересные и продуктивные разработки, связанные с определением расстояния, направления и места выстрела с помощью расчётных (основанных на данных внешней баллистики) и топогеодезических способов и приёмов³⁵. Однако они оказались на «обочине» практики из-за необходимости обязательного применения технико-математических знаний, навыков и умений, которыми криминалисты и судебные медики, как правило, не обладают.

Таким образом, лазерное моделирование, основанное на позитивных свойствах лазерного излучения (его высокой интенсивности и яркости, направленности и прямолинейности, монохроматичности и когерентности), выгодно отличающих его от обычного света, превосходит традиционно применяемые способы решения искомых судебно-баллистических задач. Оно:

- открывает новые практические возможности: а) определения траектории полёта пули, расстояния неблизкого пулевого выстрела и взаимного расположения пострадавшего (потерпевшего) и стрелявшего в момент использования огнестрель-

ного оружия даже в условиях неочевидности; б) оценки степени вероятности существования озвученных участниками и очевидцами происшествия тех или иных обстоятельств производства криминального выстрела;

- позволяет создавать пространственную модель механизма конкретного происшествия, которая: а) прогнозируется и оценивается следователем и экспертом судебно-баллистического профиля с обязательным учётом баллистических характеристик огнестрельного оружия и боеприпасов, задействованных злоумышленником при совершении вооружённого преступления; б) воспроизводится даже при наличии всего лишь одной (удалённой на десятки метров от места выстрела) опорной точки («слепого» пулевого повреждения с каналом не менее длины пули), позволяющей моделировать не только местонахождение стрелявшего, но и его положение в пространстве в момент использования огнестрельного оружия; в) может воссоздаваться (с учётом данных судебно-медицинских экспертиз и с использованием натурных моделей – людей, схожих по антропометрическим данным со стрелявшим и погибшим) даже при наличии динамических ситуаций, когда один из участников происшествия (стрелявший или пострадавший) в момент выстрела находился в движении (ехал на велосипеде, мотоцикле, автомобиле и т. д.);

- при использовании зеркал (с оглядкой на разность углов встречи и отражения, которая обычно возникает при взаимодействии пуль с преградами из-за отсутствия зеркального отражения) помогает в поиске местонахождения стрелявшего (с учё-

³⁴ См. об этом: Кустанович, С. Д., 1956. Указ. соч., с. 265–266.

³⁵ См.: Дворянский, И.А., 1968. 1) Применение топогеодезических способов и приёмов при проведении судебно-баллистических исследований. Сборник научных работ. Вильнюс: НИИСЭ, III, с. 225–237; 2) Определение расстояния, направления и места выстрела при больших дистанциях стрельбы. Там же, с. 238–263.

том баллистических данных о полёте пули) даже при рикошете (с учётом данных о стороне и угле встречи пули с промежуточной преградой, получаемых расчётными или иными способами³⁶, либо по характеру следа рикошета);

- исключительно наглядно, в связи с чем в контексте надлежащего обеспечения процесса доказывания по уголовным делам, связанным с применением огнестрельного оружия в противоправных целях, может и должно сопровождаться фиксацией хода и результатов исследования с помощью: а) фото-, кино-, теле- или видеосъёмки в плёночном либо цифровом формате; б) аудиозаписи, сделанной на электронном или механическом носителе с использованием тех или иных средств (для иллюстративности, убедительности и усиления доказательственного значения)³⁷;

- может проводиться в рамках осмотра места происшествия (для обнаружения «горячих» следов, способствующих раскрытию преступления), следственного эксперимента или проверки (уточнения) показаний на месте происшествия с участием криминалиста и врача – судебно-медицинского эксперта, либо при производстве комплексной медико-криминалистической экспертизы, о целесообразности назначения которой в целях максимально

продуктивного выяснения обстоятельств исследуемого криминального выстрела обоснованно говорят уже много лет³⁸.

При этом следует отметить, что лазерное моделирование:

- зависимо от технического оснащения, обеспечивающего его реализацию;

- желательно производить с использованием маломощных лазеров, излучающих лазерный свет видимой и более безвредной области спектра, а значит, существенно снижающих опасности, которые могут исходить от лазерного излучения;

- связано с необходимостью соблюдения мер лазерной безопасности и, в частности, с обязательностью применения натурными моделями – лицами, схожими по антропометрическим данным со стрелявшим и пострадавшим (потерпевшим), – средств индивидуальной защиты в виде «противолазерных» очков;

- сопряжено с предварительным и непосредственным изучением пространственных характеристик места происшествия (особенностей рельефа местности или интерьера помещения и т. д.), без знания которых достоверное познание условий и механизма исследуемого события весьма проблематично;

- зависимо от конкретно поставленных следователем задач, информативно-

³⁶ О возможностях определения стороны и угла входа пули в преграду, связанных с установлением расстояния на дистанции неблизкого огнестрельного пулевого выстрела, подробнее см.: Бахтадзе, Г.Э., 2002. Кандидатская диссертация: Процессуально-криминалистическое решение проблем определения стороны и угла входа пули в преграду при выстрелах с неблизкой дистанции в условиях неочевидности. Самар. гос. ун-т. Самара: 271 с.; Бахтадзе, Г.Э., 2010. Проблемы определения угла входа пули в тонкую мишень в условиях неочевидности и их решение. Вектор науки Тольяттинского государственного университета, 4 (14), с. 107–113; Бахтадзе, Г.Э., 2011. Практика определения стороны входа пули в тонкую мишень в условиях неочевидности и её совершенствование. Вектор науки Тольяттинского государственного университета, 1 (15), с. 108–114.

³⁷ Использование фото-, кино-, теле- или видеосъёмки отнюдь не исключает возможности составления и приобщения к заключениям экспертов или протоколам соответствующих следственных действий схем, отражающих результаты лазерного моделирования на месте происшествия.

³⁸ См., например: Бахтадзе, Г.Э., 2008. Проблема субъектного состава экспертов при производстве судебных экспертиз и её решение. Уголовное право, 4, с. 63–68.

сти имеющихся материалов: а) о локализации входных, выходных огнестрельных повреждений (ранений) и направлений пулевых (раневых) каналов; б) о месторасположении пулевых пробоин и стреляных гильз, обнаруженных на месте происшествия; с) о местонахождении стреляных пуль, изъятых из предметов вещной обстановки; с) об антропологических данных о стрелявшем и пострадавшем; и т. д.;

- наиболее эффективно в пределах неблизкой дистанции прямого пулевого выстрела (в зависимости от образца ручного огнестрельного оружия колеблется в границах от 25–50 до 150–200 метров³⁹), при котором траектория полёта пули «не поднимается над линией прицеливания

выше цели на всём своём протяжении»⁴⁰, то есть не превышает высоты мишени на всём протяжении прицельной дальности⁴¹;

- имеет пиковое значение (по производительности) при расстояниях выстрела около 50 (для короткоствольного) и 125 (для длинноствольного оружия) метров⁴².

Для овладения знаниями, навыками и умениями по решению искомых задач можно обратиться к работам, в которых приводятся:

- а) методические и практические основы лазерного моделирования в судебной баллистике⁴³;

- б) примеры конкретного использования данного способа в криминалистической и судебно-экспертной практике, рас-

³⁹ См.: Кустанович, С.Д., 1956. Указ. соч., с. 261–262.

⁴⁰ Сравните. Наставление по стрелковому делу. Основы стрельбы из стрелкового оружия, 1984. М-во обороны СССР. 3-е изд., исправ. и доп. Москва: Воениздат, с. 41.

⁴¹ Понятие «прямой выстрел» весьма условно, так как прямолинейный полёт снаряда и, в частности, пули в физическом смысле слова на самом деле невозможен. Другой вопрос, что на начальном отрезке полёта пули незначительным превышением её траектории над линией прицеливания и деривацией можно пренебречь в силу известной несущественности.

⁴² В ряде случаев взаимное расположение стрелявшего и пострадавшего (потерпевшего) в плоскости выстрела может быть установлено и за пределами прямого выстрела (с учётом внешних баллистических данных о полёте пули).

⁴³ См.: Григорьев, Г.А., 1990. Методика лазерного моделирования траектории полёта пули. Экспертная техника. Москва: ВНИИСЭ, 111, с. 3–7; Гальцев, Ю.В., Григорьев, Г.А. и Бахтадзе, Г.Э., 1992. Лазерные способы определения расстояния на дистанции неблизкого пулевого выстрела. Проблемы судебной баллистики: сб. науч. тр. Прокуратуры Республики Грузия. Тбилиси: Русское слово, с. 46–53; Гальцев, Ю.В. и Бахтадзе, Г.Э., 2000. Методики определения расстояния в пределах прямого пулевого выстрела с помощью лазера. Вопросы судебной медицины и права: сб. науч. тр. Самара: СамГМУ, с. 32–34; Бахтадзе, Г.Э., 2007. Возможности определения расстояния в пределах прямого пулевого выстрела с помощью лазера. Информационный бюллетень. Москва: Глав. воен. прокуратура, 1 (170), с. 89–94; Бахтадзе, Г.Э., Григорьев, Г.А., Гальцев, Ю.В. и Голенев, В.С., 2013. Определение расстояния прямого пулевого выстрела с помощью лазерного моделирования траектории полёта пули на месте происшествия. Вестник Самарской гуманитарной академии. Сер.: Право, 2 (14), с. 121–129; Бахтадзе, Г.Э., 2022. Современное состояние лазерного моделирования в судебной баллистике. Актуальные проблемы правоведения, 4 (76), с. 32–44.

крывающие его реальные возможности в борьбе с вооружённой преступностью⁴⁴;

с) технические средства и устройства⁴⁵, используемые в этих целях, а именно:

- источники когерентного излучения, среди огромного разнообразия которых предпочтительно применять маломощные лазеры, излучающие лазерный свет видимой, более безвредной области спектра и генерирующие наиболее узкий (обладающий наименьшей расходимостью) лазерный луч, в том числе, например, портативные газовые, в частности, гелий-неоновые (ЛГ-52-1, ЛГ-78, ЛГ-79, ОКГ-13, ЭЛТ-2, ЭЛТ-6 и т. п.) или полупроводниковые лазеры (лазерные целеуказатели различных модификаций) с компактными элементами питания, гарантированно работающие днём и ночью, в любое время года и даже при минусовых температурах;

- обычный штатив – металлическая, пластиковая или деревянная складная тренога⁴⁶, на которую закрепляется источник когерентного излучения с помощью специ-

альных зажимов в виде хомутиков, когда необходимость держать лазер в руке либо фиксировать на стволе (или в стволе, если это лазерная указка) огнестрельного оружия (его макета) в целях оперативного манипулирования отсутствует;

- обычные механические (измерительные ленты, рулетки, мерные колёса – курвиметры и т. п.) или физико-оптические мерные приборы различных видов и модификаций (компактные лазерные импульсные или фазовые дальномеры, называемые в обиходе лазерными рулетками), которые всё чаще используются при производстве отдельных следственных действий⁴⁷, так как отлично заменяют все известные механические аналоги, делая измерительную работу на месте происшествия высокоточной, быстрой, безопасной и удобной (при проведении измерений в труднодоступных местах, на пересечённой местности, дорогах с интенсивным движением и в густонаселённых кварталах)⁴⁸;

- специальные лазерные устройства,

⁴⁴ См., например: Григорьев, Г.А., 1990. Указ. соч., с. 5–6; Григорьев, Г.А., Лопатин, В.А., Макаров, В.И. и Федоровцев, А.Л., 1990. Использование лазера для определения направления выстрелов и положения тела потерпевшего при огнестрельных ранениях. Судебно-медицинская экспертиза, 33 (1), с. 17–18; Григорьев, Г.А., 2013. К вопросу применения методики лазерного моделирования траектории полёта пули на месте происшествия при установлении взаимного расположения стрелявшего и потерпевшего. Законность и правопорядок: сб. науч.-практ. ст. Н. Новгород: ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 4 (7), с. 29–30; Григорьев, Г.А., 2014. Использование лазера для определения места стрелявшего при ранении потерпевшего в движущемся транспорте. Законность и правопорядок: сб. науч.-практ. ст. Н. Новгород: ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2 (9), с. 132–136.

⁴⁵ См.: Бахтадзе, Г.Э., Григорьев, Г.А., Гальцев, Ю.В. и Голенев, В.С., 2013. Технокриминалистическое обеспечение возможностей определения направления и расстояния выстрела с помощью лазера. Вестник Самарской гуманитарной академии. Сер.: Право, 2 (14), с. 130–135.

⁴⁶ Она представляет собой переносную раздвижную опору для установки, точного наведения, жёсткой фиксации и удержания в заданных положениях относительно вертикальной и горизонтальной осей оптических, осветительных, геодезических, астрономических и иных сравнительно тяжёлых устройств и приборов (фотоаппаратов, видеокамер, теодолитов, зрительных труб, телескопов и т. д.).

⁴⁷ См., например: Гусев, А.В., 2021. Технология использования лазерных дальномеров при производстве следственных действий. Вестник Краснодарского университета МВД России, 1 (51), с. 39–42.

⁴⁸ Многие из них имеют функции для сложения, вычитания, расчёта площадей, объёмов и т. д., что также весьма важно.

повышающие точность и удобство определения направления и расстояния прямого пулевого выстрела на месте происшествия⁴⁹;

- фотоэлектрический регистратор лазерного луча, обеспечивающий достижение оптической согласованности (соосности) лазерного луча со «слепым» (сквозным) пулевым каналом в преграде⁵⁰;

- оптический отражатель лазерного луча, предназначенный для моделирования траектории полёта пули по «слепому» повреждению в мишени⁵¹;

- манекен для лазерного моделирования прямых раневых каналов в теле человека, состоящий из анатомической модели

скелета, мягких тканей и внутренних органов человека, выполненных из прозрачного пластика, обеспечивающего видимость лазерного луча, а при его отсутствии – обычная учебная анатомическая модель скелета человека или манекен из проволоки, обтянутые тонкой (толщиной не более 0,2–0,5 мм) полиэтиленовой плёнкой⁵²;

- набор зеркал, позволяющих производить лазерное моделирование траектории полёта пули по следам рикошета на промежуточной преграде⁵³ при проверке (уточнении) показаний и следственном эксперименте на месте происшествия в связи с воспроизведением действий и обстоятельств исследуемого криминального

⁴⁹ См.: Алексеев, В.А., Бахтадзе, Г.Э., Юран, С.И. и Усольцев, В.П., 2017. Пат. на изобр. 2668943 РФ, МПК G01S 17/88 (2006.01). Устройство для определения направления прямого пулевого выстрела; заявитель и патентообладатель: ФГБОУ ВО «ИжГТУ им. М.Т. Калашникова». № 2017116764; заявл. 12.05.2017; опублик. 05.10.2018, Бюл. № 28; Алексеев, В.А., Усольцев, В.П., Бахтадзе, Г.Э. и Юран, С.И., 2020. Пат. на изобр. 2757994 РФ, МПК G01S 17/88 (2006.01). Устройство для определения направления прямого пулевого выстрела; заявитель и патентообладатель: ФГБОУ ВО «ИжГТУ им. М.Т. Калашникова». № 2020120139; заявл. 11.06.2020; опублик. 25.10.2021, Бюл. № 30; Алексеев, В.А., Бахтадзе, Г.Э., Юран, С.И. и др., 2018. Лазерное устройство для определения направления и расстояния прямого пулевого выстрела. Лазерно-информационные технологии в медицине, биологии, геоэкологии и на транспорте – 2018: тр. XXVI междунар. конф. (г. Новороссийск, 10–15 сентября 2018 г.). Новороссийск: РИО ГМУ им. адм. Ф.Ф. Ушакова, с. 33–34; Алексеев, В.А., Бахтадзе, Г.Э., Юран, С.И. и др., 2018. Применение лазеров в криминалистических исследованиях. Опотехника: вызовы современности: сб. матер. междунар. конф. (г. Новосибирск, 20 ноября 2018 г.). Новосибирск: РИО СГУГиТ, с. 18–24; Алексеев, В.А., Бахтадзе, Г.Э., Юран, С.И. и др., 2019. Совершенствование лазерного устройства для определения направления и расстояния прямого пулевого выстрела. Лазерно-информационные технологии в медицине, биологии, геоэкологии и на транспорте – 2019: тр. XXVII междунар. конф. (г. Новороссийск, 9–14 сентября 2019 г.). Краснодар: ФГБОУ ВО «КубГТУ», с. 47–49.

⁵⁰ См.: Григорьев, Г.А. и Гальцев, Ю.В., 1988. Фотоэлектрический регистратор для моделирования траектории полёта пули при помощи лазера. Усовершенствование методов и аппаратуры, применяемых в учебном процессе, медико-биологических исследованиях и клинической практике: сб. изобрет. и рац. предложений. Ленинград: Воен.-мед. акад. им. С.М. Кирова, 19, с. 24–25; Григорьев, Г.А., Савкин, П.М., Стражнов, В.В. и Гальцев, Ю.В., 1990. Фотоэлектрический регистратор для моделирования траектории полёта пули лазерным лучом. Экспертная техника. Москва: ВНИИСЭ, 111, с. 89–90.

⁵¹ См.: Григорьев, Г.А. и Цымбалов, Е.А. Оптический отражатель лазерного луча для моделирования траектории полёта пули по «слепому» повреждению преграды. Экспертная техника. Москва: РФЦСЭ, 118, с. 92–94.

⁵² Гальцев, Ю.В., Григорьев, Г.А. и Бахтадзе, Г.Э., 1992. Указ. соч., с. 52–53.

⁵³ С учётом данных об угле встречи пули с промежуточной преградой, полученных расчётными способами или по характеру следа рикошета, а при знании места выстрела – с помощью лазерного луча и транспорта.

выстрела. Однако при решении данной задачи в условиях неочевидности следует проявлять известную осмотрительность, так как углы встречи и отражения одинаковы только при зеркальном отражении⁵⁴, которое при взаимодействии пуль с преградами, как правило, не происходит⁵⁵.

На этом фоне перейду к краткому заключению, без которого настоящая статья не обретёт черты определённой завершенности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Итак, резюмируя сказанное, подчеркну, что разработки, связанные лазерным моделированием в судебной баллистике, как и любые другие исследования, не являются полными и всеобъемлющими, а, следовательно, могут и должны быть творче-

ски дополнены новым поколением исследователей, которых, возможно, заинтересует эта актуальная проблематика. Правда, это обстоятельство отнюдь не означает, что отработанные, апробированные методики и технические устройства, неоднократно дававшие положительно-стабильные практические результаты, не заслуживают широкого внедрения в практику борьбы с вооружённой преступностью. Напротив, их активное применение на местах благотворно скажется на раскрытии, расследовании и судебном разбирательстве уголовных дел, связанных с использованием огнестрельного оружия в криминальных целях. В любом случае правоту нашей позиции сможет подтвердить время, если, конечно, лазерное моделирование в судебной баллистике будет инвестировано и займёт своё заслуженное место в криминалистическом арсенале.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Использованная литература:

1. Бахтадзе, Г.Э., 2005. Баллистика в борьбе с преступностью: монография. Самара: Самарская гуманитарная академия.
2. Бахтадзе, Г., 2022. Возможности и перспективы использования лазерного моделирования в судебной баллистике. Вестник право, 6.
3. Бахтадзе, Г.Э., 2022. Технические средства и устройства, используемые при лазерном моделировании в судебной баллистике. Вестник общей и отраслевой теории права, 2 (4).
4. Бахтадзе, Г.Э., 2023. Методические основы лазерного моделирования в судебной баллистике. Актуальные проблемы правоведения, 1 (77).
5. Бахтадзе, Г.Э., Гальцев, Ю.В. и Григорьев, Г.А., 2023. Лазерное моделирование в судебной баллистике: учеб. пособие; под ред. Г.Э. Бахтадзе. Самара: Изд-во Самарского федерального исследовательского центра Российской академии наук.
6. Бахтадзе, Г. Э., Гальцев, Ю. В., Исаков, В. Д. и Колкутин, В. В., 1997. Установление дистанции и расстояния выстрела.

⁵⁴ Такое отражение свойственно механическим (акустическим) волнам и световым лучам, угол падения которых равен углу их отражения. Подробнее см.: Кухлинг, Х., 1982. Справочник по физике: пер. с нем. Москва: Мир, с. 246; 268.

⁵⁵ См. об этом: Бахтадзе, Г.Э., 1991. Лазерное моделирование траектории полёта пули и поражающих элементов взрывных устройств: экспресс-информ. Тбилиси: ВК КГБ СССР, 3, 6 с.

- Избранные лекции по судебной медицине и криминалистике: в 2 т. под ред. В.Д. Исакова. Санкт-Петербург: Военно-медицинская академия, 1; 14.
7. Наставление по стрелковому делу. Основы стрельбы из стрелкового оружия, 1984. М-во обороны СССР. 3-е изд., исправ. и доп. Москва: Воениздат.
 8. Самончик, А.Н., 1958. Осмотр и исследование следов выстрела. Сборник работ по криминалистике. Москва: НИИ милиции МВД СССР, 4.
 4. Bakhtadze, G.E., 2023. Methodical foundations of laser modeling in forensic ballistics. Actual problems of jurisprudence, 1 (77). (in Russian)
 5. Bakhtadze, G.E., Galtsev, Yu.V. and Grigoriev, G.A., 2023. Laser modeling in forensic ballistics: training manual; edited by G.E. Bakhtadze. Samara: Publishing house of the Samara Federal Research Scientific Center of Russian Academy of Sciences. (in Russian)
 6. Bakhtadze, G.E., Galtsev, Yu.V., Isakov, V.D. and Kolkutin, V.V., 1997. Determination of the range and distance of the shot. Selected lectures on forensic medicine and criminalistics: in 2 vols.; edited by V.D. Isakov. St. Petersburg: Military Medical Academy, 1; 14. (in Russian)
 7. Samonchik, A. N., 1958. Inspection and study of traces gunshot residue. Collection of works on criminalistics. Moscow: Research Institute of militia of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, 4. (in Russian)
 8. Small arms manual. Basics of Firearms Shooting, 1984. Ministry of Defence of the USSR, 3rd ed., corrected. and additional. Moscow: Military Publishing. (in Russian)

BIBLIOGRAPHY:

Used Literature:

1. Bakhtadze, G.E., 2005. Ballistics in the struggle against criminality: monograph. Samara: Samara humanitarian Academy-hy. (in Russian)
2. Bakhtadze, G., 2022. Possibilities and prospects of use of laser modeling in forensic ballistics, Herald of Law, 6. (in Russian)
3. Bakhtadze, G.E., 2022. Technical means and devices used in laser modeling in forensic ballistics. Bulletin of General and Branch Theory of Law, 2 (4). (in Russian)

კიბერშეშვების შერაცხვის ახალი მეკიცხებულებითი სტანდარტების საჭიროება საერთაშორისო სამართალში

გურამ ღვინჯილია

სამართლის დოქტორი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის
ასოცირებული პროფესორი
საქართველო, თბილისი
ელ.ფოსტა: guramgvinjilia@gmail.com

აბსტრაქტი

თანამედროვე ეპოქაში ინდივიდები, კერძო კომპანიები, საჯარო დაწესებულებები და სახელმწიფო უწყებები თავიანთი ყოველდღიური საქმიანობის განსახორციელებლად სულ უფრო მეტად ხდებიან დამოკიდებულნი ციფრულ ტექნოლოგიებსა და ინფრასტრუქტურაზე. ციფრულ სისტემებსა და მონაცემებზე დამოკიდებულება იწვევს სუბიექტების მოწყვლადობას, რაც შესაძლებელია არსებითი ზიანის მიყენების მიზნით გამოიყენონ როგორც სახელმწიფო, ისე არასახელმწიფო სუბიექტებმა. ზიანის მიყენების ერთ-ერთი გავრცელებული ფორმა, კიბერთავდასხმა, შეიძლება მიმართული იყოს ინდივიდუალური მომხმარებლების ან/და ორგანიზაციების წინააღმდეგ, მისი ზეგავლენა კი შეიძლება გავრცელდეს სახელმწიფოების მთელ უსაფრთხოებასა და კრიტიკულ ინფრასტრუქტურაზე. შედეგად, საერთაშორისო საზოგადოებაში იზრდება მოთხოვნა, რომ უზრუნველყოფილი იყოს პასუხისმგებლობა ასეთი თავდასხმებისათვის და შემუშავდეს მექანიზმები, რომლებიც მოახდენს პოტენციური ინციდენტების პრევენციას. ბოლო წლებში კიბერთავდასხმების შერაცხვა სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობების და საერთაშორისო სამართლებრივი დღის წესრიგის მნიშვნელოვან საკითხად იქცა. აღნიშნული საკითხი სიღრმისეულად განხილულია წარმოდგენილ ნაშრომში, რომელიც საერთაშორისო სამართლის ფარგლებში აღწერს სახელმწიფოთა პასუხისმგებლობის არსებულ მტკიცებულებით სტანდარტებსა და მეთოდოლოგიებს. ნაშრომი მიზნად ისახავს, გამოავლინოს ძირითადი უპირატესობები, გამოწვევები და პერსპექტივები კიბეროპერაციების შერაცხვის ერთიანი სტანდარტის დადგენის საკითხში.

საკვანძო სიტყვები: კიბეროპერაციები, ჯვარედინი შემოწმება, მტკიცებულებების შკალა, სახელმწიფოთა პასუხისმგებლობა

ATTRIBUTION OF CYBERATTACKS: THE NEED FOR NEW EVIDENTIARY STANDARDS IN INTERNATIONAL LAW

Guram Gvinjilia

PhD in Law, Associate Professor of the Faculty of Law at Caucasus International University

Georgia, Tbilisi

Email: guramgvinjilia@gmail.com

ABSTRACT

In the contemporary era, individuals, private entities, public institutions, and state agencies are increasingly dependent on digital technologies and infrastructures for their daily operations. This reliance on digital systems and data exposes them to vulnerabilities, which can be exploited by malicious actors, both state and non-state, to inflict significant harm. One of the most common forms of causing damage, cyberattacks may target individual users and/or organizations, their impact can extend to the broader security and critical infrastructure of entire States. As a result, there is a growing imperative within the international community to ensure accountability for such attacks and to develop mechanisms that deter future incidents. Within this framework, the attribution of cyberattacks has become a central issue in interstate relations and international legal discourse. The mentioned issue is thoroughly discussed in present paper, which examines the existing standards of proof and methodologies under the international law of State responsibility, aiming to identify the key advantages, challenges, and prospects of establishing a uniform attribution standard for cyberoperations within the scope of international law.

KEYWORDS: Cyberoperation; Cross-checking; Sliding scale of evidence; State Responsibility.

1. INTRODUCTION

Cyber-attribution involves interconnected political, legal, and technical dimensions. Political attribution entails attributing cyberattacks to States from a foreign policy perspective; legal attribution entails determining legal responsibility under international law and technical attribution entails conducting a forensic investigation to determine the source of an attack.

The process of attribution, encompassing both substantive and procedural dimensions, has been the subject of significant attention from academics, private sector entities, and civil society groups.¹ Political attributions of cyberattacks, which have become increasingly prevalent, play a vital role in upholding strategic stability by supporting deterrence efforts and managing escalation. They also enable States to assign accountability and publicly condemn breaches of cyber norms. Nevertheless, the impact of these attributions may be undermined if they are not backed by adequate and convincing evidence. As a result, such statements often fall short in achieving their intended “naming and shaming” effect.

One way to make it more likely that a particular group or person carried out a cyberattack is to establish specific criteria that States are expected to observe when delivering official communications to the public concerning such attacks. Further attributions of cyberattacks could help to better understand them. However, in order to substantiate attributions, States may be required to reveal the sources and methodologies underpinning their claims, a practice that entails significant risks due to concerns related to confidentiality and the protection of classified information.

The present paper emphasizes the need of properly demonstrating attribution under international law as a condition for getting any sort of remedy. Based on the current international legal standards of proof and methodologies pursuant to law of State responsibility, this paper attempts to determine the type and amount of evidence needed for a state to show attribution for a cyberattack in an international legal forum.

To this end, this article looks at how international evidence standards might be designed to produce credible attributions of cyberattacks to governments. It will examine current evidence-gathering procedures, which will aid in understanding current practice as well as the major concerns at hand. Following that, the primary benefits and challenges of evidence disclosure will be examined. The overview clarifies what obstacles to regulation may exist, as well as why evidentiary criteria are crucial. Finally, based on customary international law, the paper submits that the identified legal standard of evidence will make not only legal, but also legal attributions of cyberattacks more credible and legally sound.

2. CYBERATTACK ATTRIBUTION STANDARD: GENERAL CONSIDERATIONS

2.1. A Sliding Scale of Evidence

The technological novelties give rise to regulation dilemma in international law, featuring the context of cybersecurity - what is the optimal solution: to apply already existing norms of general international law or to cre-

¹ Moynihan, H., 2019, *The Application of International Law to State Cyberattacks: Sovereignty and Non-Intervention*. London: Chatham House. [Online] available at: <<https://www.chathamhouse.org/2019/12/application-international-law-state-cyberattacks/7-conclusions-and-recommendations>> [Accessed 6.05.2025. Conclusion].

ate a new one?² At present, the application of existing international legal frameworks is mostly adequate. However, when it comes to evidentiary standards for attribution, the insufficient development of international law in this area indicates a need for a combination of current legal norms and newly formulated rules.

For instance, in the context of invoking the right of self-defence, limited State practice indicates that the injured State is expected to satisfy a clear and convincing evidentiary threshold. In cases where cyberoperations escalate to the level of an armed attack, the actions taken in response would be subject to this evidentiary standard, provided it reflects a norm of customary international law. Imposing a stringent threshold for attribution in instances of the most serious cyber incidents aligns with the International Court of Justice's (ICJ) recognition of a sliding scale of evidence³, which adjusts in proportion to the gravity of the alleged violation. Consequently, attributing a cyberoperation amounting to an armed attack necessitates the most robust evidentiary foundation.⁴ The Tallinn Manual adopts a comparable approach based on a sliding scale, asserting that the requisite standard of evidence should correspond to the seriousness of the alleged cyberoperation: "the graver the underlying breach [...], the greater the confidence ought to be in the evidence

relied upon by a State considering a response [...], because the robustness of permissible self-help responses (such as retorsion, countermeasures, a plea of necessity, and self-defence) grows commensurately with the seriousness of a breach."⁵

Employing a sliding scale of evidence that aligns with the severity of a cyberattack and the potential response offers some guidance at the extreme end of the spectrum. However, its greatest utility lies in clarifying the intermediate range, where most cyberoperations actually take place. These operations typically fall within the legal framework governing countermeasures.⁶ As previously noted, there remains no well-defined consensus on the evidentiary thresholds applicable to state conduct in this domain, aside from the broad expectation that responses must be reasonable.⁷

The sliding scale approach, as supported by both the ICJ and the Tallinn Manual, is grounded in the specific context of legitimizing responsive measures. However, this framework is limited in scope, as it does not address the evidentiary thresholds necessary for other potential objectives of attribution. It offers no guidance regarding the quantity or quality of evidence required for alternative purposes, nor does it assess the scale to which minimum evidentiary standards might apply in those contexts.

² Crootof, R., 2019, Regulating new weapons technology. In: Alcalá, R., and Jensen, E.T., eds. The impact of emerging technologies on the law of armed conflict. The Lieber Studies Series. New York: Oxford University Press, p. 24.

³ International Court of Justice, 2007. Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment of 26 February 2007. I.C.J. Reports 2007, p. 43.

⁴ International Court of Justice, 2007. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, 43, 129.

⁵ Schmitt, M.N., 2017. *Tallinn Manual 2.0 on the international law applicable to cyber operations*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, p. 82.

⁶ Tams, C.J., 2010. *Enforcement by Measures Short of Force: Article 49*, in Crawford, J., Pellet, A. and Olleson, S. (eds.) *The Law of International Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, p. 1039.

⁷ Compare. Tallinn Manual 2.0, supra note 3, p. 81; Compare. also Egan, B.J., 2017. International law and stability in cyberspace. *Berkeley Journal of International Law*, 35 (169), p. 177.

2.2. Stability through Cross-checking

Consider the broader systemic objective of fostering stability and preventing conflict in cyberspace. To serve this aim, attribution claims must be supported by a degree of evidentiary substantiation. Assertions made without accompanying evidence do not contribute to stability. On the contrary, they risk exacerbating tensions and triggering unintended escalation among States. In order to promote a stable cyber environment, the evidence presented should be adequate to enable independent verification or corroboration. Cross-checking is the main issue. Sharing sufficient technical information to allow third parties to assess and validate the attribution enhances its overall credibility.⁸ Improving attributions' credibility affects our reality and States' behaviour in cyberspace.

Requirement to attributions to be supported by evidence should stimulate the origin of more well-prepared attributions. States or agencies articulate the grounds for their actions so the latter can be subject to review by courts is understood to encourage better decision-making before the event and responsibility for decisions after.⁹

Establishing a requirement for sufficient evidence that enables cross-checking would provide a baseline standard for the evidentiary support accompanying an attribution. In contrast to the sliding scale approach, which

ties evidentiary thresholds to the nature of the responsive measures taken, the verification-based approach functions independently of whether the attributing State opts for a response at all. These two frameworks are not mutually exclusive and can be applied complementarily.¹⁰ In cases involving severe cyberattacks and consequential responses, the sliding scale approach would inherently demand a level of evidence exceeding that required for cross-checking. Conversely, in less grave incidents, cross-checking serves as a minimum evidentiary standard. Even when States rely on public attribution strategies, such as "naming and shaming," they should still be expected to present sufficient evidence to allow for cross-checking of their claims.

Cross-checking may be performed by evaluating the evidence initially disclosed by the first attributing entity, followed by the contributions of subsequent attributors. A benchmark example of evidentiary disclosure is the Mandiant APT1 report, through which Mandiant identified individuals affiliated with the Chinese People's Liberation Army and included detailed technical appendices that enabled third parties to independently verify the attribution.¹¹ The attribution of the Democratic National Committee (DNC) hack by CrowdStrike was likewise subjected to cross-checking, as several cybersecurity firms conducted independent analyses of the malware and corroborated the findings using key data, such as IP addresses originally disclosed by

⁸ Rid, T. and Buchanan, B., 2015. Attributing cyber attacks. *Journal of Strategic Studies*, 38(1–2), p. 18.

⁹ Mashaw, J.L., 2008. Reasoned administration: The European Union, the United States, and the practice of democratic governance. *George Washington Law Review*, 76(99), p. 115.

¹⁰ Tsagourias, N. and Buchan, R., 2021, *Research Handbook on International Law and Cyberspace*. 2nd ed. Cheltenham: Edward Elgar, p. 125.

¹¹ Compare. Mandiant, 2013. *APT1: Exposing one of China's cyber espionage units*, p.53. [Online] available at: <<https://www.fireeye.com/content/dam/fireeye-www/services/pdfs/mandiant-apt1-report.pdf>> [Accessed 6.05.2025].

CrowdStrike.¹²

Although the U.S. domestic legal system employs a variety of terms to describe evidentiary standards, there remains ambiguity regarding the precise interpretation of these different linguistic expressions.¹³ Selecting a single evidentiary descriptor for broader international application may lead to interpretive challenges. The cross-checking standard entails an obligation to disclose supporting evidence that meets a minimum evidentiary threshold. This approach contributes to stability in cyberspace by fostering a shared understanding of attribution claims, thereby reducing the risk of disputes and escalation in the digital domain.

2.3. Attribution as Deterrence

For attribution to contribute effectively to macro-level deterrence, it must involve at least an implicit threat of punitive action, such as the implementation of lawful countermeasures.¹⁴ For such countermeasures to be deemed legitimate under international law, the attributing State must persuade the international community that it has been the target of an internationally wrongful act. Presenting adequate and verifiable evidence to

substantiate the attribution strengthens the legitimacy of the claim and, consequently, enhances the credibility of the threatened countermeasures. This, in turn, reinforces the overall deterrent impact of the attribution.

A contemporary approach to establishing micro-level deterrence may involve imposing consequences on specific state-affiliated hacker groups. This objective can be achieved by presenting adequate evidence that allows for cross-checking. In the United States of America, indictments are based on probable cause, while the imposition of sanctions necessitates a reasonable basis.¹⁵ As previously discussed, these domestic thresholds can typically be met through the provision of sufficient evidence enabling cross-checking. When comparing domestic and international evidentiary standards, domestic requirements may exceed those under international law. For instance, the evidentiary threshold needed to establish an individual's criminal liability beyond a reasonable doubt in domestic proceedings might surpass the international requirement of supplying evidence adequate for cross-checking.

Identifying a specific State as responsible for a cyberattack is not a prerequisite for enhancing defensive measures. Strengthening cybersecurity can be achieved through the

¹² Compare. Nakashima, E., 2016. Cyber researchers confirm Russian government hack of Democratic National Committee. *Washington Post*, 20 July. [Online] available at: <https://www.washingtonpost.com/world/national-security/cyber-researchers-confirm-russian-government-hack-of-democratic-national-committee/2016/06/20/e7375bc0-3719-11e6-9ccd-d6005beac8b3_story.html> [Accessed 20.03.2025. Introduction].

¹³ Addington v. Texas, 441 U.S. 418, 425 (1979).

¹⁴ International Law Commission, 2001, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 2001, Vol. II, Part Two. [Online] available at: <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf> [Accessed 13.05.2025]. - According to the International Law Commission, 2001, *lawful countermeasures* are otherwise unlawful acts that are permitted under international law when taken in response to a prior internationally wrongful act, for the purpose of inducing the responsible state to comply with its obligations (Articles 22 and 49–54 of the Draft Articles).

¹⁵ Compare. U.S. Department of Justice, 2025. Principles of federal prosecution. *Justice Manual*, § 9-27.220. [Online] available at: <<https://www.justice.gov/jm/jm-9-27000-principles-federal-prosecution>> [Accessed 7.05.2025].

dissemination of signs of digital breach and additional technical information, even in the absence of a formal public attribution. When an alert merely links the incident to a State in general terms, without identifying a concrete perpetrator, such a statement does not qualify as public attribution. Consequently, it fails to meet the evidentiary threshold required to enable effective cross-checking.¹⁶ However, when an attribution intended to enhance network security explicitly identifies a specific State as responsible, it should be subject to the evidentiary standard necessary to permit cross-checking.

3. INTERNATIONAL LAW STANDARD FOR CYBERATTACK ATTRIBUTION

3.1. Need for Cyberattack Attribution Standard

The absence of established international legal norms governing evidence in the context of cyberspace creates significant obstacles for attributing cyberattacks. Simultaneously, it creates a new opportunity for the development of a dedicated evidentiary *lex specialis*. Progress in this area could be driven by a small number of States either those possessing advanced cyber capabilities or those that have experienced major cyber intrusions - through the adoption or promotion of specific evidentiary standards. This process may lead to

forming international customary law for evidentiary standards.¹⁷ The biggest side effects and benefits of evidentiary standard may be providing more clarity to credible attributions requirements and ensuring more transparency about states' behaviour in cyberspace. However, to achieve above-mentioned benefits evidentiary standard requires being part of the customary international law.

The previously discussed requirement to present sufficient evidence to enable cross-checking plays a critical role in the cybersecurity domain, particularly given the limited transparency surrounding State behavior and the fact that significant attribution verification capabilities often reside outside governmental institutions. However, the utility of the cross-checking standard extends beyond cybersecurity.¹⁸ At its core, it reflects the principle of "trust, but verify." Establishing an evidentiary standard that facilitates and encourages verification of State attribution claims, by both state and non-state actors, would enhance the credibility of such claims and promote wider international acceptance of allegations concerning cyberoperations. As a *lex specialis* begins to take shape in the cybersecurity field, it holds the potential to evolve into a broader *lex generalis*, offering clarity on evidentiary standards that have remained ambiguous in non-cyber contexts, such as in past incidents involving disputed State responsibility, including allegations against Iran for the mining of oil tankers and the downing

¹⁶ Eichensehr, K., 2016. "Your account may have been targeted by state-sponsored actors": Attribution and evidence of state-sponsored cyberattacks. *Just Security*, 11 January. [Online] available at: <<https://www.justsecurity.org/28731/your-account-targeted-state-sponsored-actors-attribution-evidence-state-sponsored-cyberattacks>> [Accessed 6.05.2025. Conclusion].

¹⁷ Chinkin, C., 2003. Normative development in the international legal system. In: Shelton, D., ed. *Commitment and compliance: The role of non-binding norms in the international legal system*. Oxford: Oxford University Press, pp. 21, 30.

¹⁸ Tsagourias, N. and Buchan, R., 2021, *Research Handbook on International Law and Cyberspace*. 2nd ed. Cheltenham: Edward Elgar, p. 170.

of a U.S. drone.¹⁹

Developing an evidentiary standard for the public attribution of state-sponsored cyberattacks is distinct from formulating a standard for allegations concerning conduct that does not constitute a breach of international law. A clear example of this distinction is traditional espionage. While such activities are typically in violation of national laws, they are not explicitly prohibited under international law.²⁰ In cases involving the expulsion of suspected spies, States typically refrain from disclosing the evidence underlying their decisions. The development of a *lex specialis* specifically for cyberattacks would not necessitate a departure from this established practice. Based on above-mentioned reasons, establishing a standard in cybersecurity context would be useful.

3.2. Options for Establishing Cyberattack Attribution Standard

Establishing international law requirement for evidence giving is quite direct process.²¹ As it is well known, customary international law requires two elements: state practice and *opinio juris*. In terms of practice, speaking about state-to-state attributions that have been made in recent years, most of them come close to provide sufficient evidence for

cross-checking.²² As a matter of principle, all governmental attributions of cyberoperations should be supported by sufficient evidence to enable verification by other states and non-state actors. This evidentiary support may be presented through various channels, including indictments, sanctions announcements, or official press statements. Regarding *opinio juris*, several States, such as the United States of America, the Netherlands, France and the United Kingdom, have thus far denied the existence of a binding legal obligation to disclose such evidence.²³ However, this stance ought to evolve. Such a shift could occur relatively swiftly and with minimal difficulty. One of the key indicators of *opinio juris* is the issuance of public statements by State representatives affirming that a particular practice is required, permitted, or prohibited under customary international law. Accordingly, States could incorporate references to customary norms in their attribution statements, thereby contributing to the formation or clarification of international legal standards in this area.²⁴ It is not necessary for all States to agree on a new reality simultaneously; minimal or no objection is often sufficient.

There are States that do not engage in attributions by themselves, but such States may be part of the process by participating in U.N. General Assembly resolutions addressing the

¹⁹ Nessa, J.J., 2019. Self-defense in international law: What level of evidence? *Just Security*, 8 July. [Online] available at: <<https://www.justsecurity.org/64796/self-defense-in-international-law-what-level-of-evidence/>> [Accessed 4.05.2025. Conclusion].

²⁰ Deeks, A., 2014. An international legal framework for surveillance. *Virginia Journal of International Law*, 55(2), p. 309.

²¹ Korzak, E., 2017. UN GGE on cybersecurity: The end of an era? *Diplomat*, 31 July. [Online] available at: <<https://thediplomat.com/2017/07/un-gge-on-cybersecurity-have-china-and-russia-just-made-cyberspace-less-safe/>> [Accessed 6.05.2025. Introduction].

²² Smeets, M., 2022, *No Shortcuts: Why States Struggle to Develop a Military Cyber-Force*. Oxford: Oxford University Press, p. 123.

²³ Tsagourias, N. and Buchan, R., 2021, *Research Handbook on International Law and Cyberspace*. 2nd ed. Cheltenham: Edward Elgar, p. 166.

²⁴ Compare. International Law Commission, 2018. *Draft conclusions on identification of customary international law, with commentaries*. Conclusion 10. [Online] available at: <<https://legal.un.org/ilc/reports/2018/2018report.pdf>> [Accessed 6.05.2025].

attribution of cyberoperations and the corresponding evidentiary standards.²⁵ Such resolutions may serve a dual function: they can contribute to the development of customary international law and simultaneously indicate that such legal norms have already emerged, as evidenced by the presence of *opinio juris* among a majority of States.²⁶ At present, States have the opportunity to engage in one of two active United Nations processes aimed at shaping legal norms for cyberspace: the Open-Ended Working Group (OEWG) and the Group of Governmental Experts (GGE). Both bodies produce reports that may carry relevance for the identification and evolution of customary international law.²⁷

Another way to regulate evidence standards is a cybersecurity treaty. However, this idea did not found supporters. Even the United States was against it.²⁸ However, existence of certain rules would make the process of attribution much easier. If any State is making attribution without necessary evidence provided, it will be apparent that rule of proof has been disregarded. Other way to regulate the subject is establishment the standard of evidence in customary international law. Two

steps should be followed in this case: 1) the identification of consistent and widespread State practice, and 2) the presence of a belief that such practice is carried out of a sense of legal obligation (*opinio juris*). While the development of customary norms typically requires time and are shaped by the conduct of States, it remains a significant mechanism for addressing emerging legal challenges.²⁹ Standards of evidence have the potential to solidify into a norm recognized under customary international law.

3.3. Challenges of Establishing Cyberattack Attribution Standard

Establishing evidentiary standards has some difficulties. Providing evidence on cyberattack is a very hard technical aspect, because most actions in cyberspace do not leave trace.³⁰ In some cases, States do not want to unveil their sources of information and want them to stay covert. On the contrary, attributions with evidence provided are more legitimate and have more chance to gain support from international commonwealth. There-

²⁵ U.N. General Assembly resolutions generally require the vote of a “majority of the members present and voting.” U.N.G.A., *Rules of procedure of the General Assembly, paras 85–86*. [Online] available at: <<https://docs.un.org/en/A/520/Rev.19>> [Accessed 8.04.2025].

²⁶ International Law Commission, 2018. *Draft conclusions on identification of customary international law, with commentaries*. U.N. Doc. A/73/10, pp. 141; 147–148. [Online] available at: <http://legal.un.org/docs/?path=/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_13_2018.pdf&lang=EF> [Accessed 4.05.2025].

²⁷ Group of Governmental Experts, 2025. *U.N. Office for Disarmament Affairs*. [Online] available at: <<https://www.un.org/disarmament/group-of-governmental-experts>> [Accessed 4.05.2025]; Open-Ended Working Group, 2025. *U.N. Office for Disarmament Affairs*. [Online] available at: <<https://www.un.org/disarmament/open-ended-working-group>> [Accessed 4.05.2025]. Compare. also Grigsby, A., 2018. The United Nations doubles its workload on cyber norms, and not everyone is pleased. *Council on Foreign Relations*. [Online] available at: <<https://www.cfr.org/blog/united-nations-doubles-its-workload-cyber-norms-and-not-everyone-pleased>> [Accessed 4.05.2025].

²⁸ Nye, J.S., 2017, Deterrence and Dissuasion in Cyberspace. *International Security*, 41(3), p. 54.

²⁹ Brown, G. and Poellet, K., 2012. The customary international law of cyberspace. *Strategic Studies Quarterly*, 6, p. 136.

³⁰ Tsagourias, N. and Buchan, R., 2021. *Research Handbook on International Law and Cyberspace*. 2nd ed. Cheltenham: Edward Elgar, p. 157.

fore, establishing legal standards for providing evidence to enable attribution has more benefits than downsides.

At present, States often refrain from referencing international law when issuing political attributions of cyberattacks. This reluctance stems from the lack of clarity in existing international legal frameworks concerning the evidentiary standards that should be met when accusing another state of committing an internationally wrongful act.³¹ In 2015, the UN Group of Governmental Experts tried to establish a necessity to provide the proof while making attribution for cyberattack.³² Main goal was to avoid political tension between States. However, they had to recognize that this was their will, but not the obligation under international law.³³

Moreover, there is no uniform approach to attribution among states. It is up to each State to decide whether to give publicity to the case and provide evidence enough to enable attribution. States determine the format, the manner in which evidence is made public, and how attribution is presented.³⁴ In recent

past the United States of America, Canada and United Kingdom agreed to issue a collective condemnation of the activities performed by the cyber espionage group APT29.³⁵ The latter aimed at various organizations working on Covid-19 vaccine and their goal was to steal information. The joint report concluded, that group of hackers was “almost certainly part of Russian intelligence services.”³⁶ The attribution of this case included facts that justified the claim and had the form of joint advisory.

As it is for now, under international law, States are not legally obligated to disclose evidence in support of their attribution of cyber-operations. That is the reason why forms of attribution differ from each other. It is significant to observe that coordinated attributions involving multiple states or coalition is quite effective and adds some legitimacy to the subject. States like United Kingdom and Netherlands³⁷ share their position and stressed that political attributions may be made without the need to disclose supporting evidence or reveal its origin. A number of States do not agree with this approach, like Switzerland,

³¹ Green, J.A., 2009. Fluctuating evidentiary standards for self-defence in the International Court of Justice. *International and Comparative Law Quarterly*, 58(1), p. 164.

³² United Nations General Assembly, 2015. *Report of the Group of Governmental Experts on developments in the field of information and telecommunications in the context of international security*. U.N. Doc. A/70/174, p. 13. [Online] available at: <https://undocs.org/A/70/174> [Accessed 26.03.2025].

³³ Tallinn Manual 2.0, supra note 3, 83.

³⁴ Eichensehr, K., 2020. The law and politics of cyberattack attribution. *U.C.L.A. Law Review*, 558. Advisory Council of International Affairs, 2011. *Cyber warfare*. AIV/22, p. 15. [Online] available at: <https://www.advisorycouncilinternationalaffairs.nl/documents/publications/2011/12/16/cyber-warfare> [Accessed 26.03.2025].

³⁵ United Kingdom's National Cyber Security Centre (NCSC), Canada's Communications Security Establishment (CSE) and United States' National Security Agency (NSA), 2020. *Advisory: APT29 targets COVID-19 vaccine development*. [Online] available at: <https://www.ncsc.gov.uk/news/advisory-apt29-targets-covid-19-vaccine-development> [Accessed 3.04.2025].

³⁶ Ibid.

³⁷ Government of the Netherlands, 2019. *Letter to the Parliament on the international legal order in cyberspace*, 26 September. [Online] available at: <https://www.rug.nl/cf/onderzoek-gscf/research/research-centres/dataresearchcentre/pdfs/351564-okp-blog-post2.pdf> [Accessed 20.03.2025]. Wright, J., 2018. Cyber and international law in the 21st century. *UK Government*, 23 May. [Online] available at: <https://www.gov.uk/government/speeches/cyber-and-international-law-in-the-21st-century> [Accessed 20.03.2025].

who has provided detailed report of a cyber incident, without any further actions, including political attribution.³⁸ The amount of evidence provided while making attribution varies according to country and the manner in which attribution is presented itself. In the United States of America for political attribution mainly is used form of less detailed press release,³⁹ but Department of Homeland Security or FBI uses more detailed technical text.⁴⁰

3.4. Establishing Cyberattack Attribution Standard: A Way Forward

The advantage of convincing States to present evidence while making attribution is prevention of false accusations. False accusations can be harmful for both sides in different ways. In 2015, the United States attributed the cyber intrusion into the Office of Personnel Management to the People's Republic of China (PRC).⁴¹ Accusations were made without any evidence, so Chinese side called this claims a speculation.⁴² In such situations, lack

or absence of evidence may be very harmful and have decisive effect on the outcome.

Establishing international law standards in other areas is necessary. The latter approach may yield a more favorable outcome, as the evidentiary requirements under existing international law are even less well-defined in cases that fall below the threshold of an armed attack. Most cyberoperations beneath this threshold may still amount to a use of force or constitute other breaches of international law, such as infringements on the principle of non-intervention.⁴³ In such circumstances, attribution entails an accusation of a breach of international law. These accusations should be substantiated by evidence sufficient to permit cross-checking by other actors. Where a victim State reasonably asserts that an internationally wrongful act has occurred, it may be justified in adopting countermeasures. The assertion of such a violation alters the legal relationship between the States concerned. Consequently, the provision of evidence supporting both the occurrence and attribution of the initial wrongful act becomes essential

³⁸ GovCERT.ch, 2016. *APT Case Ruag: Technical Report*. MELANI: GovCERT. [Online] available at: <https://perma.cc/2XKP-4FAX> [Accessed 25.03.2025].

³⁹ U.S. Department of Homeland Security, 2016. *Joint statement from the Department of Homeland Security and Office of the Director of National Intelligence on election security*, 7 October. [Online] available at: <https://www.dhs.gov/news/2016/10/07/joint-statement-department-homeland-security-and-office-director-national> [Accessed 24.04.2025].

⁴⁰ Cybersecurity & Infrastructure Security Agency, 2018. *Russian government cyber activity targeting energy and other critical infrastructure sectors - Alert (TA18-074A)*, 15 March. [Online] available at: <https://us-cert.cisa.gov/ncas/alerts/TA18-074A> [Accessed 24.04.2025].

⁴¹ Eichensehr, K., 2020. Cyberattack attribution and international law. *Just Security*, 24 July. [Online] available at: <https://www.justsecurity.org/71640/cyberattack-attribution-and-international-law> [Accessed 22.03.2025. Conclusion].

⁴² Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2015. *Foreign Ministry spokesperson Hong Lei's regular press conference on June 5, 2015*, 5 June. [Online] available at: https://time.com/3910897/office-personnel-management-hack/?utm_source=chatgpt.com [Accessed 22.03.2025].

⁴³ Goodman, R., 2017. International law and the US response to Russian election interference. *Just Security*, 5 January. [Online] available at: <https://www.justsecurity.org/35999/international-law-response-russian-election-interference> [Accessed 6.05.2025. Conclusion]. Hollis, D., 2016. Russia and the DNC hack: What future for a duty of non-intervention? *Opinio Juris*, 25 July. [Online] available at: <http://opiniojuris.org/2016/07/25/russia-and-the-dnc-hack-a-violation-of-the-duty-of-non-intervention/> [Accessed 6.05.2025. Introduction].

for evaluating the legality of the countermeasures taken in response.⁴⁴

The credibility of the State providing evidence and relationship with the attributed State can affect the amount of evidence required to enable cross-checking.⁴⁵ The development of a clear legal standard requiring sufficient evidence to allow for cross-checking reduces the influence of geopolitical rivalry and reputational considerations in the attribution process. Although international law imposes obligations primarily on States, non-governmental entities engaging in attribution activities are also expected to adhere to its norms, principles and the standard for evidence-giving as well.⁴⁶ Standards for providing sufficient evidence to enable cross-checking should stay unchanged for nongovernmental attributors as well. This condition would help ensure that attributions made by non-governmental actors contribute to a common and coherent understanding of State conduct in cyberspace, thereby promoting greater stability and reducing the risk of conflict through enhanced transparency.

CONCLUSION

Attribution of cyberattacks is relevant tool to maintain stability through deterrence. Attribution serves as a mechanism for identifying and publicly condemning conduct that breaches established norms of responsible behavior in cyberspace. Nowadays, States provide some level of evidence to enable attribution, but this action comes from their domestic policies and there is no international law standards or regulations. The majority of potential evidentiary standards could eventually be governed by customary international law. However, the development of such norms requires time. The emergence of customary law depends on a consistent and widespread State practice of presenting a defined threshold of evidence to support attribution, accompanied by a sense of legal obligation (*opinio juris*) in doing so. All this process will prevent States from shifting their practices and become more consistent while making attributions. Next step for attribution should be cross-checking process and all this system will make political attributions and statements more verifiable and transparent at the same time. The latter would promote greater stability both within cyberspace and across the broader international legal order.

BIBLIOGRAPHY:

Used Literature:

1. Brown, G. and Poellet, K., 2012. The customary international law of cyberspace.

2. Chinkin, C., 2003. Normative development in the international legal system. In: D. Shelton, ed. *Commitment and compliance: The role of non-binding Strategic Studies Quarterly*. (in English)

⁴⁴ Compare. International Law Commission (ILC), 2001. *Draft articles on responsibility of states for internationally wrongful acts, with commentaries*. Articles 49–54, particularly Article 52.

⁴⁵ Finnemore, M. and Hollis, D., 2020. Beyond naming and shaming: Accusations and international law in cybersecurity. *European Journal of International Law*, p. 19.

⁴⁶ Rid, T. and Buchanan, B., 2015, Attributing Cyber Attacks, *Journal of Strategic Studies*, 38(1–2), pp. 14, 35.

- norms in the international legal system.* Oxford: Oxford University Press. (in English)
3. Crotoft, R., 2019. Regulating new weapons technology. In: R. Alcala and E.T. Jensen, eds. *The impact of emerging technologies on the law of armed conflict.* The Lieber Studies Series. New York: Oxford University Press. (in English)
 4. Deeks, A., 2014. An international legal framework for surveillance. *Virginia Journal of International Law.* (in English)
 5. Egan, B.J., 2017. International law and stability in cyberspace. *Berkeley Journal of International Law.* (in English)
 6. Finnemore, M. and Hollis, D., 2020. Beyond naming and shaming: Accusations and international law in cybersecurity. *European Journal of International Law.* (in English)
 7. GovCERT. ch, 2016. *APT Case Ruag: Technical Report.* MELANI: GovCERT. [Online] available at: <https://perma.cc/2XKP-4FAX> [Accessed 25.03.2025]. (in English)
 8. Government of the Netherlands, 2019. *Letter to the Parliament on the international legal order in cyberspace.* [Online] available at: <https://www.government.nl/documents/parliamentary-documents/2019/09/26/letter-to-the-parliament-on-the-international-legal-order-in-cyberspace?>> [Accessed 20.03.2025]. (in English)
 9. Green, J.A., 2009. Fluctuating evidentiary standards for self-defence in the International Court of Justice. *International and Comparative Law Quarterly.* (in English)
 10. International Law Commission, 2001. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries.* Yearbook of the International Law Commission, 2001, Vol. II, Part Two. [Online] available at: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf [Accessed 13.05.2025]. (in English)
 11. International Law Commission, 2018. *Draft conclusions on identification of customary international law, with commentaries.* Conclusion 10. [Online] available at: <https://legal.un.org/ilc/reports/2018/2018report.pdf> [Accessed 6.05.2025]. (in English)
 12. International Law Commission (ILC), 2001. *Draft articles on responsibility of States for internationally wrongful acts, with commentaries.* (in English)
 13. Mandiant, 2013. *APT1: Exposing one of China's cyber espionage units.* [Online] available at: <https://www.fireeye.com/content/dam/fireeye-www/services/pdfs/mandiant-apt1-report.pdf> [Accessed 6.05.2025]. (in English)
 14. Mashaw, J.L., 2008. Reasoned administration: The European Union, the United States, and the practice of democratic governance. *George Washington Law Review.* (in English)
 15. Nye, J.S., 2017. Deterrence and Dissuasion in Cyberspace, *International Security*, 41(3). (in English)
 16. Rid, T. and Buchanan, B., 2015. Attributing cyber attacks. *Journal of Strategic Studies.* (in English)
 17. Schmitt, M.N., 2017. *Tallinn Manual 2.0 on the international law applicable to cyber operations.* 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press. (in English)
 18. Smeets, M., 2022. *No Shortcuts: Why States Struggle to Develop a Military Cyber-Force.* Oxford: Oxford University Press. (in English)
 19. Tams, C.J., 2010, *Enforcement by Measures Short of Force: Article 49*, in Crawford, J., Pellet, A. and Olleson, S. (eds.) *The Law of International Responsibility.* Oxford: Oxford University Press. (in English)
 20. Tsagourias, N. and Buchan, R., 2021. *Research Handbook on International Law and Cyberspace.* 2nd ed. Cheltenham: Edward Elgar. (in English)
 21. United Nations General Assembly, 2015. *Report of the Group of Governmental Experts on developments in the field of*

- information and telecommunications in the context of international security.* U.N. Doc. A/70/174. [Online] available at: <https://undocs.org/A/70/174> [Accessed 26.03.2025]. (in English)
22. U.N. General Assembly resolutions generally require the vote of a “majority of the members present and voting.” U.N.G.A., *Rules of procedure of the General Assembly, paras 85-86.* [Online] available at: <https://docs.un.org/en/A/520/Rev.19> [Accessed 8.04.2025]. (in English)
 23. U.S. Department of Justice, 2025. Principles of federal prosecution. *Justice Manual.* [Online] available at: <https://www.justice.gov/jm/jm-9-27000-principles-federal-prosecution> [Accessed 7.05.2025]. (in English)
- have been targeted by state-sponsored actors: Attribution and evidence of state-sponsored cyberattacks. *Just Security.* [Online] available at: <https://www.justsecurity.org/28731/your-account-targeted-state-sponsored-actors-attribution-evidence-state-sponsored-cyberattacks> [Accessed 6.05.2025]. (in English)
5. Goodman, R., 2017. International law and the US response to Russian election interference. *Just Security.* [Online] available at: <https://www.justsecurity.org/35999/international-law-response-russian-election-interference> [Accessed 6.05.2025]. (in English)
 6. Grigsby, A., 2018. The United Nations doubles its workload on cyber norms, and not everyone is pleased. *Council on Foreign Relations.* [Online] available at: <https://www.cfr.org/blog/united-nations-doubles-its-workload-cyber-norms-and-not-everyone-pleased> [Accessed 4.05.2025]. (in English)
 7. Group of Governmental Experts, 2025. U.N. Office for Disarmament Affairs. [Online] available at: <https://www.un.org/disarmament/group-of-governmental-experts> [Accessed 4.05.2025]. (in English)
 8. Hollis, D., 2016. Russia and the DNC hack: What future for a duty of non-intervention? *Opinio Juris.* [Online] available at: <http://opiniojuris.org/2016/07/25/russia-and-the-dnc-hack-a-violation-of-the-duty-of-non-intervention/> [Accessed 6.05.2025]. (in English)
 9. Korzak, E., 2017. UN GGE on cybersecurity: The end of an era? *Diplomat.* [Online] available <https://www.rug.nl/cf/onderzoek-gscf/research/research-centres/dataresearchcentre/pdfs/351564-okp-blog-post2.pdf> [Accessed 6.05.2025]. (in English)
 10. Ministry of Foreign Affairs of the People's

Internet Resources:

1. Cybersecurity & Infrastructure Security Agency, 2018. *Russian government cyber activity targeting energy and other critical infrastructure sectors - Alert (TA18-074A)*, 15 March. [Online] available at: <https://us-cert.cisa.gov/ncas/alerts/TA18-074A> [Accessed 24.04.2025]. (in English)
2. Eichensehr, K., 2020. Cyberattack attribution and international law. *Just Security.* [Online] available at: <https://www.justsecurity.org/71640/cyberattack-attribution-and-international-law> [Accessed 22.03.2025]. (in English)
3. Eichensehr, K., 2020. The law and politics of cyberattack attribution. *U.C.L.A. Law Review.* Advisory Council of International Affairs, 2011. *Cyber warfare.* AIV/ 22. [Online] available at: <https://www.advisorycouncilinternationalaffairs.nl/documents/publications/2011/12/16/cyber-warfare> [Accessed 26.03.2025]. (in English)
4. Eichensehr, K., 2016. Your account may

- Republic of China, 2015. *Foreign Ministry spokesperson Hong Lei's regular press conference on June 5, 2015*. [Online] available at: https://time.com/3910897/office-personnel-management-hack/?utm_source=chatgpt.com [Accessed 22.03.2025]. (in English)
11. Moynihan, H., 2019. *The Application of International Law to State Cyberattacks: Sovereignty and Non-Intervention*. London: Chatham House. [Online] available at: <https://www.chathamhouse.org/2019/12/application-international-law-state-cyberattacks/7-conclusions-and-recommendations> [Accessed 6.05.2025] (in English)
 12. Nakashima, E., 2016. Cyber researchers confirm Russian government hack of Democratic National Committee. *Washington Post*. [Online] available at: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/cyber-researchers-confirm-russian-government-hack-of-democratic-national-committee/2016/06/20/e7375bc0-3719-11e6-9ccd-d6005beac8b3_story.html [Accessed 20.03.2025]. (in English)
 13. Nessa, J.J., 2019. Self-defense in international law: What level of evidence? *Just Security*. [Online] available at: <https://www.justsecurity.org/64796/self-defense-in-international-law-what-level-of-evidence/> [Accessed 4.05.2025]. (in English)
 14. Open-Ended Working Group, 2025. *U.N. Office for Disarmament Affairs*. [Online] available at: <https://www.un.org/disarmament/open-ended-working-group> [Accessed 4.05.2025]. (in English)
 15. United Kingdom's National Cyber Security Centre (NCSC), Canada's Communications Security Establishment (CSE) and United States' National Security Agency (NSA), 2020. *Advisory: APT29 targets COVID-19 vaccine development*. [Online] available at: <https://www.ncsc.gov.uk/news/advisory-apt29-targets-covid-19-vaccine-development> [Accessed 3.04.2025]. (in English)
 16. U.S. Department of Homeland Security, 2016. *Joint statement from the Department of Homeland Security and Office of the Director of National Intelligence on election security*. [Online] available at: <https://www.dhs.gov/news/2016/10/07/joint-statement-department-homeland-security-and-office-director-national> [Accessed 24.04.2025]. (in English)
 17. Wright, J., 2018. Cyber and international law in the 21st century. *UK Government*. [Online] available at: <https://www.gov.uk/government/speeches/cyber-and-international-law-in-the-21st-century> [Accessed 20.03.2025]. (in English)

Judicial Practice:

1. Addington, v. Texas, 441 U.S. 418, 425 (1979). (in English)
2. International Court of Justice, 2007, Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment of 26 February 2007, I.C.J. Reports 2007. (in English)
3. International Court of Justice, 2007. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment. (in English)

თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი დინამიკა: საერთაშორისო გამოცდილება და საქართველოს გამოწვევები

თენგიზ ვერულავა

მედიცინის დოქტორი, ჯანდაცვის პოლიტიკის ინსტიტუტის დირექტორი, კავკასიის უნივერსიტეტის ბიზნეს სკოლის პროფესორი, საქართველო, თბილისი
ელ. ფოსტა tverulava@cu.edu.ge

აბსტრაქტი

სტატია იკვლევს სასამართლო პრაქტიკის როლს თამბაქოს კონტროლის საერთაშორისო და ეროვნული პოლიტიკის ფორმირებაში. გაანალიზებულია წარმატებული საერთაშორისო მაგალითები, რომლებიც აჩვენებს სამართლებრივი მექანიზმების ეფექტურ გამოყენებას როგორც ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დაკისრების, ისე საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის თვალსაზრისით. ამ კონტექსტში განხილულია საქართველოც, როგორც ქვეყანა, რომელმაც მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადადგა თამბაქოს კონტროლის რეგულაციით გაუმჯობესების მიმართულებით, თუმცა სასამართლო ინსტრუმენტები ინდუსტრიის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის დასადგენად ჯერ კიდევ სათანადოდ არ არის ათვისებული. სტატიის ძირითადი აზრებია, რომ სამართლებრივი ბერკეტების გააქტიურება, განსაკუთრებით ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) მე-19 მუხლის ფარგლებში, მნიშვნელოვანწილად გააძლიერებს როგორც ინდუსტრიის ანგარიშვალდებულებას, ისე საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის სამართლებრივ მექანიზმებს. რეკომენდებულია საქართველოს სამართლებრივ და სახელმწიფო ინსტიტუტებს, სამოქალაქო საზოგადოებასა და საერთაშორისო პარტნიორებს შორის თანამშრომლობის გაღრმავება, რათა ჩამოყალიბდეს მყარი სამართლებრივი ჩარჩო, რომელიც თამბაქოს ინდუსტრიის ქმედებებს აქცევს სასამართლო კონტროლის საგნად და უზრუნველყოფს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის მდგრადი იურიდიული სისტემის განმტკიცებას.

საკვანძო სიტყვები: სასამართლო დავები, თამბაქოს ინდუსტრია, თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენცია

LITIGATION IN TOBACCO CONTROL: PAST, PRESENT, AND FUTURE

Tengiz Verulava

Doctor of Medicine, Head of Health Policy Institute, Professor of the Business School at Caucasus University, Georgia, Tbilisi

Email: tverulava@cu.edu.ge

თეზიზი ვერულავა

ABSTRACT

This article explores the role of litigation in shaping both international and national tobacco control policies. It analyzes successful international case studies that demonstrate the effective use of legal mechanisms to hold the tobacco industry accountable and to strengthen public health protection. Within this context, the article also considers Georgia's experience - a country that has taken significant steps to improve tobacco control regulations but has yet to utilize legal instruments to establish industry liability fully. The central argument of the article is that activating legal tools, particularly under Article 19 of the WHO Framework Convention on Tobacco Control (FCTC), can significantly enhance both industry accountability and the legal mechanisms for protecting public health. The article recommends enhanced collaboration between Georgia's legal and governmental institutions, civil society, and international partners to develop a robust legal framework. This framework would subject the tobacco industry's actions to judicial scrutiny and reinforce a sustainable legal system for safeguarding public health.

KEYWORDS: litigation, tobacco industry, Framework Convention on Tobacco Control (FCTC)

შესავალი

თანამედროვე ეპოქაში თამბაქოს ინდუსტრია ისევ რჩება ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან კომერციულ ძალად, რომელიც მნიშვნელოვან საფრთხეს უქმნის საზოგადოებრივ ჯანმრთელობას. ქვეყნები მიმართავენ სამართლებრივ გზებს როგორც პრევენციული ზომების დასაცავად, ისე ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის განსაზღვრად. საერთაშორისო გამოცდილება ცხადად აჩვენებს, რომ სასამართლო დავები გახდა საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის მძლავრი ინსტრუმენტი, მათ შორის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) მე-19 მუხლის სახით.¹

ბოლო 30 წლის განმავლობაში თამბაქოსთან დაკავშირებული სამართლებრივი დავები მნიშვნელოვნად შეიძვალა. ამ ტრანსფორმაციის ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი დავების ინტერნაციონალიზაცია. თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივ დავაში წამოიჭრება ისეთი გლობალურად მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორებიცაა: თამბაქოს კომპანიების მიერ ახალი კანონებისა და რეგულაციების შეჩერების მცდელობები; სამოქალაქო საზოგადოების მიერ წამოწყებული საჯარო ინტერესის დავები; მაღალი სტანდარტების უზრუნველსაყოფად თამბაქოს ინდუსტრიის წინააღმდეგ საქმის აღძვრა.

სასამართლო საქმეები პირდაპირ ეყრდნობიან თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმებას თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის მე-19 მუხლის სახით. ასეთი საქმეები მხოლოდ ერთი ქვეყნის კანონმდებლობის ფარგლებში აღარ რჩება. ისინი ხშირად განიხილება

საერთაშორისო სამართლის საფუძველზე, მაგალითად, ვაჭრობის, ინვესტიციების ან ადამიანის უფლებების კუთხით. იურისტები სხვადასხვა ქვეყნიდან ერთმანეთს გამოცდილებას უზიარებენ და საერთო სტრატეგიებს აყალიბებენ, რაც ამ პროცესს გლობალურ ხასიათს ანიჭებს.

საქართველო ფორმალურად მიჰყვება თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) მე-19 მუხლით განსაზღვრულ ვალდებულებებს, თუმცა ინდუსტრიის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრების მიმართულებით მოქმედი მექანიზმები ჯერ კიდევ არასაკმარისად არის გამოყენებული.

კვლევის მიზანია გააანალიზოს თამბაქოს კონტროლის სფეროში სასამართლო პრაქტიკის როლი და გამოიკვლიოს სამართლებრივი მექანიზმების გამოყენების შესაძლებლობები, მათ შორის ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დაკისრების, სასამართლო ინსტრუმენტების გაძლიერებისა და საერთაშორისო ჩარჩო კონვენციებთან შესაბამისობის კონტექსტში.

კვლევის ამოცანებია: საერთაშორისო წარმატებული პრაქტიკის მიმოხილვა თამბაქოს ინდუსტრიის წინააღმდეგ სამართლებრივი დავების მიმართულებით და თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის ანალიზი და მისი სამართლებრივი მნიშვნელობის შეფასება.

კვლევა ეფუძნება ნორმატიულ-დოგმატურ ანალიზს, შედარებით-სამართლებრივ მიდგომასა და დოკუმენტური კვლევის მეთოდს. მის ფარგლებში გაანალიზებულია სხვადასხვა ქვეყნების სასამართლო პრაქტიკა, საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობა და თეორიულ-ანალიტიკური ლიტერატურა, რომლებიც იძლევა თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი რეგულაციების შეფასების შესაძლებლობას.

1

WHO Framework Convention on Tobacco Control. World Health Organization 2003. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42811/9241591013.pdf?sequence=1>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

1. თამბაქოს კონტროლის სფეროში მიმდინარე სამართლებრივი დისკურსი

თამბაქოს კონტროლის სფეროში სამართლებრივი დავები სამი ძირითადი სახისაა:

სამართლებრივი გამოწვევები თამბაქოს ინდუსტრიის მხრიდან – ეს არის სასამართლო პროცესები, რომლებსაც თამბაქოს კომპანიები აწარმოებენ იმისთვის, რომ ხელი შეუშალონ მთავრობის მიერ მიღებულ რეგულაციებს, მაგალითად: მოწვევის აკრძალვას საჯარო სივრცეში ან თამბაქოს შეფუთვის გამკაცრებულ წესებს. მათი მიზანია რეგულაციების დაბლოკვა, შეჩერება ან შემსუბუქება.

საჯარო ინტერესის სარჩელები – ასეთ სარჩელებს ძირითადად მოქალაქეები ან არასამთავრობო ორგანიზაციები იწყებენ, რათა ხელისუფლება აიძულონ ეფექტურად განახორციელოს თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკა. მაგალითად, თუ მთავრობა არ ასრულებს ვალდებულებას, რომელიც მოქალაქეების ჯანმრთელობას იცავს, შეიძლება საზოგადოებამ სასამართლოს მიმართოს, რომ ეს შესრულდეს.

პასუხისმგებლობის სარჩელები თამბაქოს ინდუსტრიის წინააღმდეგ – ამ სარჩელების მიზანია თამბაქოს კომპანიებს მოეთხოვოს პასუხი მათი ქმედებების გამო, როგორიცაა მავნე პროდუქტის რეკლამა ან ზიანის მიყენება მომხმარებლის ჯანმრთელობისათვის. ასეთი სარჩელებით ხშირად ითხოვენ, რომ თამბაქოს კომპანიებმა აუნაზღაურონ ზიანი – როგორც ინდივიდუალურ პირებს, რომლებსაც თამბაქომ ჯანმრთელობა დაუზიანა, ისე სახელმწიფოს, რომელმაც დიდი თანხები დახარჯა ამ ადამიანების სამკურნალოდ.

აღნიშნული სამივე მიმართულება ნათლად აჩვენებს, როგორ იმოქმედა გლობალურმა ჩარჩოებმა, განსაკუთრებით თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმებამ, თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი დავების განვითარებაზე ბოლო ათწლეულების განმავლობაში და, როგორ გაიზარდა სასამართლო დავების მნიშვნელობა თამბაქოს კონტროლის გაძლიერების თვალსაზრისით.

ბოლო წლებში თამბაქოს კონტროლთან დაკავშირებული დავების მნიშვნელოვანი ნაწილი შედგება იმ სამართლებრივი გამოწვევებისგან, რომლებიც თამბაქოს ინდუსტრიამ წამოიწყო კანონის მიღების თავიდან ასაცილებლად, მის შესაფერხებლად ან შესასუსტებლად. ვებსაიტზე tobaccocontrol.org დაფიქსირებულია თითქმის 300 სამართლებრივი საქმე, რომლებიც მთავრობის მიერ მიღებული ზომების წინააღმდეგ იქნა შეტანილი მას შემდეგ, რაც თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმება (WHO FCTC) ძალაში შევიდა 2005 წელს.²

ეს ნაწილობრივ ასახავს იმ პროგრესს, რომელიც ბევრმა ქვეყანამ თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმების რატიფიცირების შემდეგ თამბაქოს კონტროლის ზომების დაწესებაში განიცადა. თამბაქოს ინდუსტრიამ საპასუხოდ სამართლებრივი დავა გამოიყენა, როგორც სტრატეგიის ნაწილი, რათა ხელი შეეშალო ამ კანონებისა და რეგულაციების განხორციელებისთვის.³ ხშირად ასეთი სასამართლო დავების უკან იმალება მიზანი: დაახარჯონ სახელმწიფოს დრო და ფული, დააფრთხონ სხვა ქვეყნები მსგავსი რეგულაციების მიღებისგან ან

² Craig, L. and others, 2019. Impact of the WHO FCTC on tobacco control: perspectives from stakeholders in 12 countries. Tobacco Control. 28(Suppl 2), გვ.129-135.

³ Cunningham, R., 2022. Tobacco package health warnings: a global success story. Tobacco Control. 31(2), გვ. 272-283.

მაქსიმალურად გააძვირონ ახალი კანონის განხორციელება.

ბოლო წლებში არაერთი მნიშვნელოვანი სასამართლო საქმე იყო, სადაც მოსამართლეებმა უარი თქვეს თამბაქოს ინდუსტრიის საჩივრებზე და დაადასტურეს, რომ სახელმწიფოს აქვს უფლება, მოქალაქეების ჯანმრთელობა უფრო მნიშვნელოვან პრიორიტეტად მიიჩნიოს, ვიდრე კომპანიების ფინანსური ინტერესები.

1.1. პასუხისმგებლობის სარჩელები

პასუხისმგებლობის სარჩელები მიზნად ისახავს თამბაქოს ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის განსაზღვრას თამბაქოს პროდუქტების მავნე ზეგავლენაზე, მათ შორის ჯანმრთელობის დაზიანებასა და სიკვდილიანობაზე. ამ კატეგორიის ყველაზე ცნობილი მაგალითებია კოლექტიური სარჩელები, რომელთა მეშვეობითაც ინდივიდები ან სახელმწიფო სტრუქტურები მოითხოვენ კომპენსაციას თამბაქოს ინდუსტრიის მიერ მოსახლეობისთვის მიყენებული ზიანის გამო.

ამ ტიპის სარჩელის ყველაზე მასშტაბური შედეგი ამერიკის შეერთებულ შტატებში 1998 წელს დაფიქსირდა, როდესაც შტატებსა და ოთხ წამყვან თამბაქოს კომპანიას შორის გაფორმებულმა შეთანხმებამ ინდუსტრიას მრავალი მილიარდი დოლარის გადახდა დააკისრა — როგორც ზიანის ანაზღაურების სახით, ასევე თამბაქოს კონტროლის პროგრამების დაფინანსებისთვის.

დღესდღეობით მსგავსი სარჩელები წამოიწიეს კანადაში, საფრანგეთში, ბრაზილიასა და სხვა ქვეყნებში. მაგალითად, 2019 წელს ბრაზილიის ფედერალურმა მთავრობამ უჩივლა თამბაქოს კომპანიებს სამედიცინო ხარჯების ანაზღაურების მო-

თხოვნით, რომელიც ქვეყანამ ტვირთად მიიღო თამბაქოსთან დაკავშირებული დაავადებების მკურნალობისთვის.

ასეთი სარჩელები ხშირად აჩვენებს, რომ თამბაქოს ინდუსტრია მრავალი წლის განმავლობაში ფლობდა ინფორმაციას თამბაქოს მავნებლობის შესახებ, თუმცა აგრძელებდა მავნე პროდუქტების წარმოებას, რეკლამირებას და გაყიდვას. შესაბამისად, პასუხისმგებლობის სარჩელებს შეუძლიათ, შეასრულონ როგორც კომპენსაციის ფუნქცია, ასევე პრევენციული ფუნქცია — კერძოდ, მომავალში ინდუსტრიის ქმედებების გაკონტროლების მექანიზმად იმოქმედონ.

1.2. ვაჭრობა და ინვესტიციები

ბოლო ათწლეულში განსაკუთრებით გამოიკვეთა, რომ თამბაქოს კონტროლის ზომების წინააღმდეგ სამართლებრივი დავები ხშირად ვაჭრობისა და ინვესტიციების საერთაშორისო მექანიზმებით მიმდინარეობს. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით აშკარაა ავსტრალიასა და ურუგვაის მაგალითზე, რომლებიც საერთაშორისო სარჩელების სამიზნე გახდნენ თამბაქოს ერთფეროვანი შეფუთვისა და დიდფორმატიანი გრაფიკული გაფრთხილებების გამო.⁴

მანამდე უკვე არსებობდა რამდენიმე სავაჭრო დავა, მაგალითად, აშშ-ის მიერ დაწყებული პროცესი ტაილანდში სიგარეტის იმპორტის აკრძალვის წინააღმდეგ ან ინდონეზიის მიერ აშშ-ის არომატიზებული სიგარეტის აკრძალვის წინააღმდეგ შეტანილი სარჩელი.⁵ თუმცა, ინდონეზიის სარჩელი არ ეხებოდა აშშ-ში წარმოებულ მენტოლის სიგარეტს, რაც უთანასწორო მოპყრობის ეჭვს აჩენდა.

თუმცა ავსტრალიისა და ურუგვაის მიერ მიღებული ზომები იმით იყო განსხვავებული,

⁴ შეადარე. Puig, S., 2016. Tobacco litigation in international courts. Harv. Int'l LJ. 57, გვ.383.

⁵ Boonrawd, K., 2017. Problems of collecting tax of imported tobacco in Thailand under the exception of world trade organization.

რომ ამ შემთხვევებში იურიდიული დავა შეეხებოდა არა იმას, ექცეოდა თუ არა უცხოური და ადგილობრივი პროდუქტი თანაბარ პირობებში, არამედ თავად რეგულაციების არსსა და დასაბუთებას.

ახალი ტიპის სამართლებრივი გამოწვევები უშუალოდ ეჭვქვეშ აყენებდნენ ავსტრალიისა და ურუგვაის თამბაქოს კონტროლის ღონისძიებების სამეცნიერო საფუძველს და ამტკიცებდნენ, თითქოს ეს ზომები წინააღმდეგობაში მოდიოდა საერთაშორისო ინტელექტუალური საკუთრების დაცვასთან. ეს სამართლებრივი სტრატეგია მიზნად ისახავდა სხვა ქვეყნების შემინებას მსგავსი ზომების მიღებისგან და შეიცავდა საერთაშორისო დონეზე ხარჯიანი სასამართლო დავების მუქარას.

ამ სარჩელებმა წინა პლანზე წამოსწიეს ფუნდამენტური კითხვები ეკონომიკური ლიბერალიზაციისა და საზოგადოებრივი ჯანდაცვის ინტერესებს შორის არსებულ დაძაბულობაზე — კერძოდ, რამდენად აქვთ სახელმწიფოებს თავისუფლება, გაატარონ თამბაქოს კონტროლის ისეთი პოლიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავს სიცოცხლის გადარჩენასა და მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვას.

ყველა ის სამართლებრივი სარჩელი, რომლებიც ავსტრალიისა და ურუგვაის ზომების წინააღმდეგ იყო წარდგენილი, საბოლოოდ უარყვეს სასამართლოებმა — რაც ისტორიული მოვლენაა როგორც თამბაქოს კონტროლის, ასევე ზოგადად საზოგადოებრივი ჯანდაცვისა და ვაჭრობის რეგულირების კუთხით.

ავსტრალიის შემთხვევაში - სარჩელები ერთფეროვანი შეფუთვის წინააღმდეგ წარდგენილი იყო: მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში (WTO), ავსტრალია-ჰონგ კონგის 1993 წლის ორმხრივი საინვესტიციო

შეთანხმების ფარგლებსა და ავსტრალიის უმაღლეს სასამართლოში. ყველა ეს საქმე ავსტრალიის სასარგებლოდ გადაწყდა⁶.

ურუგვაის შემთხვევაში - შვეიცარია-ურუგვაის 1988 წლის ორმხრივი საინვესტიციო ხელშეკრულების საფუძველზე შექმნილმა საარბიტრაჟო ტრიბუნალმა სრულად უარყო ფილიპ მორისის კომპანიების და მათი ურუგვაული შვილობილის სარჩელი.⁷

ამ სავაჭრო და საინვესტიციო დავებმა მნიშვნელოვანი სიცხადე შეიტანეს იმაში, თუ რა სივრცე აქვთ სახელმწიფოებს საზოგადოებრივი ჯანდაცვის დასაცავად მოქმედებისას საერთაშორისო ვაჭრობისა და ინვესტიციების ხელშეკრულებების ფარგლებში.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ სასამართლოებმა დაადასტურეს: სავაჭრო ნიშნების კანონები და სხვა ინტელექტუალური საკუთრების უფლებები არ უშლის ხელს შეფუთვისა და მარკირების რეგულაციას ან რეკლამის აკრძალვას. სავაჭრო ნიშანი მხოლოდ აძლევს მფლობელს უფლებას, აიცილოს მისი ქონების დარღვევა მესამე პირებისგან, მაგრამ არ აძლევს უფლებას, სახელმწიფოს აუკრძალოს ამ ნიშნის გამოყენების რეგულირება.

ასევე აღსანიშნავია, რომ ამ სარჩელებმა მნიშვნელოვანი შეტყობინებები გაავრცელეს თამბაქოს ინდუსტრიის ჩარევის წინააღმდეგ. მათ შორის იყო: ინდუსტრიის მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებების უარყოფა ან კრიტიკა, ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის მნიშვნელობის ხაზგასმა და იმის დადასტურება, რომ რესურსების შეზღუდვის პირობებში ქვეყნებს შეუძლი-

⁶ შეადარე. Kennedy, M. S., 2013. Australia's tobacco plain packaging act: convergence of public health and global trade. NCJ Int'l L. & Com. Reg. 39, გვ. 591.

⁷ შეადარე. Mercurio, B., 2012. Awakening the sleeping giant: intellectual property rights in international investment agreements. Journal of International Economic Law. 15(3), გვ. 871-915.

ათ დაეყრდნონ სხვა ქვეყნების გამოცდილებას, საკუთარი მონაცემების ნაცვლად.⁸

1.3. სასამართლო პროცესების როლი თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკაში

მიუხედავად იმისა, რომ ვაჭრობისა და ინვესტიციების სფეროში გაჩენილი დავები ხშირად იპყრობს ყველაზე დიდ საზოგადოებრივ ყურადღებას, სასამართლოებში მიმდინარე სასამართლო დავები თამბაქოს კონტროლის სფეროში კვლავ რჩება სამართლებრივი გამოწვევების ყველაზე გავრცელებულ ფორმად. ამ შემთხვევაშიც არაერთპრეცედენტულ საქმეს აქვს ადგილი, სადაც უარყვეს თამბაქოს ინდუსტრიის არგუმენტები და დადასტურდა სახელმწიფოს უფლება, მიიღოს და განახორციელოს თამბაქოს კონტროლის ზომები ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო კონვენციის თანახმად.

მოცემულ კონტექსტში საგულისხმოა სამართლებრივი დავების რამდენიმე მნიშვნელოვანი მაგალითის ანალიზი, რომლებიც ასახავს ინდუსტრიის წინააღმდეგ გამოყენებული იურიდიული მექანიზმების არსსა და ეფექტიანობას.

2019 წელს კენიის უზენაესმა სასამართლომ უარყო ბრიტანულ-ამერიკული თამბაქოს კომპანიის სარჩელი, რომელიც მიმართული იყო თამბაქოს კონტროლის რეგულაციების წინააღმდეგ. სასამართლომ დაასკვნა, რომ კანონშემოქმედებით პროცესში ბრიტანულ-ამერიკული თამბაქოს კომპანიის პროცედურული უფლებები არ დარღვეულა; რომ ინტერესთა კონფლიქტის

რეგულაციები არ იყო დისკრიმინაციული, რადგან საზოგადოებრივი ჯანდაცვის პოლიტიკის დაცვა თამბაქოს ინდუსტრიის ზეგავლენისგან გონივრული და დასაშვებია; არ აღმოჩნდა ინტელექტუალური საკუთრების უფლებების დარღვევა; რომ არსებობდა მყარი სამართლებრივი საფუძველი, რათა თამბაქოს კომპანიებს ფინანსური წლის განმავლობაში წარმოებული ან იმპორტირებული პროდუქციის ღირებულების 2% გადაეხადათ თამბაქოს კონტროლის ფონდში.

ანალოგიური გადაწყვეტილება მიიღო უგანდის საკონსტიტუციო სასამართლომაც, რომელმაც უარყო ბრიტანულ-ამერიკული თამბაქოს კომპანიის სარჩელი თამბაქოს კონტროლის კანონის წინააღმდეგ.⁹ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო სასამართლოს მიერ ხაზგასმული გარემოება, რომ კანონი ემსახურება სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლების დაცვის განმტკიცებას. სასამართლომ ბრიტანულ-ამერიკული თამბაქოს კომპანიის სარჩელი შეაფასა, როგორც თამბაქოს ინდუსტრიის გლობალური ტაქტიკის ნაწილი — გამოიყენოს სამართლებრივი დავები სახელმწიფოებზე ზეწოლის მოხდენისა და მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი ჯანდაცვის პოლიტიკის შეფერხების მიზნით.

რამდენიმე ქვეყანამ გამარჯვება მოიპოვა თამბაქოს ნაწარმზე დიდი გრაფიკული გაფრთხილებების დაკანონების საკითხში. თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმების მე-11 მუხლის ფარგლებში. ტაილანდში უმაღლესმა ადმინისტრაციულმა სასამართლომ დაადგინა, რომ თამბაქოს ინდუსტრიის მოთხოვნა ამ

⁸ შეადარე. Brenya, E., 2012. Trans-border advocacy network in tobacco control: the adoption of WHO-FCTC best practices into domestic laws in Ghana and Malawi. West Virginia University. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://www.proquest.com/openview/2bcb6cad15b0968040d10073a654da0d/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

⁹ Jarman, H., 2019. Normalizing tobacco? The politics of trade, investment, and tobacco control. The Milbank Quarterly. 97(2), გვ. 449-479.

რეგულაციების შეჩერების თაობაზე არ იყო საფუძვლიანი, რეგულაციები კანონის ფარგლებს არ სცდებოდა და მიზნად ისახავდა მოსახლეობის, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდობის დაცვას.¹⁰

შრილანკაში სააპელაციო სასამართლომ მხარი დაუჭირა გრაფიკული გაფრთხილებების გამოყენების რეგულაციებს და საერთაშორისო მტკიცებულებებს დაეყრდნო, რომლებიც მათი ეფექტიანობის დასადასტურებლად იყო წარმოდგენილი. სასამართლომ აღნიშნა, რომ იხელმძღვანელა „გლობალური ხედვით“, რაც ითვალისწინებს იმ გარემოებას, რომ გრაფიკული გაფრთხილებები ფართოდ არის მიღებული და დანერგილი მთელ მსოფლიოში. გადაწყვეტილებაში საზგასმით იყო გამოყენებული როგორც თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმება, ისე მე-11 მუხლის სახელმძღვანელო პრინციპები და სასამართლომ დაასკვნა, რომ შრილანკის სამართალი საერთაშორისო ვალდებულებებთან შესაბამისობაში უნდა იყოს განმარტებული.

ევროპაშიც თამბაქოს ინდუსტრიის მიერ წარდგენილი წარუმატებელი სამართლებრივი გამოწვევა ევროკავშირის თამბაქოს პროდუქტების ღირებულების წინააღმდეგ ხელს უწყობდა არა მხოლოდ ღირებულებით გათვალისწინებული გრაფიკული გაფრთხილებების შენარჩუნებას, არამედ შექმნა სამართლებრივი საფუძველი, რათა ბევრ ევროპულ ქვეყანას თამბაქოს ერთფეროვანი შეფუთვა დაენერგა.

ზემოაღნიშნული შემთხვევები მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ მათ ხელი შეუწყვეს თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობის განვითარებას და ისეთი პრაქტიკის ჩამოყალიბებას, რომელიც

ამყარებს პრინციპს: საზოგადოებრივი ჯანმრთელობა უნდა წარმოადგენდეს უპირატესობას თამბაქოს ინდუსტრიის კომერციულ ინტერესებზე. ამავდროულად, აღნიშნული შემთხვევები ხელს უწყობს ჯანმრთელობის უფლების სამართლებრივ ინტერპრეტაციას, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ამ უფლების დაცვაზე სხვა კონტექსტებშიც.¹¹

2. საჯარო ინტერესი დაფუძნებული სარჩელები

თამბაქოს კონტროლის სფეროში სასამართლო დავების კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფორმაა საჯარო ინტერესის სარჩელები, რომლებიც სამოქალაქო საზოგადოებისა და ზოგჯერ კერძო პირების ინიციატივით დგება. ეს სარჩელები მიზნად ისახავს თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობის გაძლიერებას ან მის უკეთ აღსრულებას. ზოგ შემთხვევაში, ისინი სახელმწიფოს აიძულებენ შეასრულოს საკუთარი კანონები ან საერთაშორისო ვალდებულებები.

საჯარო ინტერესის სარჩელებმა განსაკუთრებული როლი ითამაშა ისეთ ქვეყნებში, სადაც ხელისუფლება ვერ ახორციელებს თამბაქოს კონტროლის ზომებს სათანადოდ ან თვალს ხუჭავს ინდუსტრიის ზეწოლაზე. სასამართლო სისტემაში მიმართვით სამოქალაქო საზოგადოება სასამართლოს საშუალებით ცდილობს სახელმწიფო აიძულოს, იმოქმედოს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დასაცავად.

მაგალითად, ინდოეთში სასამართლო პროცესებმა, რომლებიც სამოქალაქო აქტივისტების ან არასამთავრობო ორგა-

¹⁰ შეადარე. Patanavanich, R. and Glantz, S., 2021. Successful countering of tobacco industry efforts to overturn Thailand's ENDS ban. Tobacco Control. 30(e1), e10-e19.

¹¹ შეადარე. Petersmann, E. U., 2015. How to reconcile Health Law and Economic Law with human rights? Administration of justice in tobacco control disputes. Asian J. WTO & Int'l Health L & Pol'y. 10, 83. 27.

ნიზაციების მიერ იქნა წამოწყებული, მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა თამბაქოს პროდუქტების რეკლამის შეზღუდვასა და საზოგადოებრივი ადგილებიდან მოწვევის ამოღებაში. მსგავსად, ბრაზილიაში, კენიისა და სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკაში სასამართლოებმა მხარი დაუჭირეს მოთხოვნებს, რომლებიც დაკავშირებული იყო მოწვევის აკრძალვის, გაფრთხილების ეტიკეტების და ახალგაზრდებისთვის თამბაქოს ხელმისაწვდომობის შეზღუდვასთან.

ასეთი ტიპის დავები ხაზს უსვამს იმას, რომ სასამართლოები შეიძლება იქცნენ ძლიერ ინსტრუმენტებად, რომლებიც ხელს უწყობენ სახელმწიფოს მიერ საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის ვალდებულების შესრულებას.

მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი სარჩელები რაოდენობრივად ნაკლებია, ვიდრე თამბაქოს ინდუსტრიის მიერ ინიცირებული სამართლებრივი დავები, მრავლად მოიძებნება მაგალითები, როცა სამოქალაქო საზოგადოება სასამართლოს მიმართავს თამბაქოს კონტროლის უფრო მაღალი სტანდარტების დაწესების მოთხოვნით. ასეთი საქმეები, როგორც წესი, ორ ძირითად ფორმას იღებს: იმ ქვეყნებში, სადაც საერთაშორისო ხელშეკრულებები უშუალოდ მოქმედებს შიდა სამართლებრივ სივრცეში, სამოქალაქო საზოგადოება სარჩელებით ცდილობს, სახელმწიფოს დაავალოს ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) შესრულება. სხვა შემთხვევაში კი არგუმენტაცია ეფუძნება სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლებებს, რომლებიც სახელმწიფოს ავალდებულებს განახორციელოს თამბაქოს კონტროლის ეფექტიანი ზომები.

რაც შეეხება უშუალოდ ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის გამო-

ყენებას, ნიდერლანდებში სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებმა სარჩელი შეიტანეს იმ საფუძვლით, რომ ქვეყნის თამბაქოს კონტროლის კანონი არღვევდა კონვენციის მე-8 მუხლით გათვალისწინებულ ვალდებულებებს, ვინაიდან ცალკეულ საჯარო სივრცეებში მოწვევაზე დაშვებული გამონაკლისები წინააღმდეგობაში მოდიოდა იმ სახელმძღვანელო რეკომენდაციასთან, რომელიც 100%-ით თამბაქოსგან თავისუფალ გარემოს ითხოვს. უმაღლესმა და ქვედა ინსტანციების სასამართლოებმა დაავალეს ხელისუფლებას, შეეცვალა კანონი ისე, რომ არ არსებობდეს გამონაკლისები. სასამართლომ დაადგინა, რომ მე-8 მუხლის ინტერპრეტაცია უნდა მოხდეს იმ სახელმძღვანელოს საფუძველზე, რომელიც ეფექტიანად მიიჩნევს მხოლოდ სრულიად თამბაქოსგან თავისუფალ გარემოს. აღნიშნულმა საქმემ დაადასტურა, რომ ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის სახელმძღვანელოები არა მხოლოდ ტექნიკური, არამედ სამართლებრივი ინტერპრეტაციის მნიშვნელოვანი წყაროა.

ადამიანის უფლებების კონტექსტში განსაკუთრებით აღსანიშნავია ინდოეთის უმაღლესი სასამართლოს მიერ 2001 წელს განხილული საქმე Murli S. Deora, რომლითაც დადგინდა, რომ სახელმწიფოს ევალება უზრუნველყოს თამბაქოსგან თავისუფალი გარემო, რადგან საზოგადოებრივ სივრცეებში მოწვევა არღვევს სიცოცხლის უფლებას.¹² ამჟამად, ინდოეთის ეროვნულ ეკოლოგიურ ტრიბუნალში მიმდინარეობს განხილვა საქმეზე, რომლის მთავარი არგუმენტია, რომ სიგარეტის ნაწილისგან გამოწვეული გარემოს დაბინძურების დაურეგულირებლობა ეწინააღმდეგება გარემოსდაცვით კანონმდებლობას.

საზოგადოებრივი ინტერესის სარჩელები ადამიანის უფლებების სამართლებრივი

¹² შეადარე. Mishra, M., 2023. Murli S. Deora v Union of India-Navigating the Legal and Public Health Landscape of Smoking. Jus Corpus LJ. 4, გვ.25.

მექანიზმების გამოყენების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფორმას წარმოადგენს. მაგალითად, ზემოთ განხილულ უგანდის შემთხვევაში, რომელშიც ბრიტანულ-ამერიკულითამბაქოსკომპანია უსაჩივრებდა თამბაქოს კონტროლის კანონმდებლობას, რათა სამოქალაქო ორგანიზაცია „ჯანდაცვის, ადამიანის უფლებებისა და განვითარების ცენტრი“ ჩაერთო პროცესში და სასამართლოს წარუდგინა არგუმენტები, რომ აღნიშნული კანონი ემსახურება ჯანმრთელობის უფლების განხორციელებას. მსგავსი სტრატეგიით აქტივისტები ჩაერთვნენ სხვადასხვა საერთაშორისო ხელშეკრულების ფარგლებში მოქმედ ადამიანთა უფლებების დაცვის კომიტეტების საქმიანობაშიც, მაგალითად, არგენტინაში, რომელიც ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის წევრი არ არის, თუმცა, ქალთა და თამბაქოს კონტროლის ორგანიზაციებმა ერთობლივად წარადგინეს მოხსენება, რომელშიც ამტკიცებდნენ, რომ სახელმწიფო ვერ იცავს ქალთა ჯანმრთელობის უფლებებს, რადგან არ აკონტროლებს სქესზე მორგებულ თამბაქოს რეკლამას.¹³

3. თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის მე-19 მუხლის შესაბამისად ინიცირებული სარჩელები

თამბაქოს ინდუსტრიის წინააღმდეგ სამართლებრივი დავები თამბაქოს კონტროლის სფეროში წლების განმავლობაში მნიშვნელოვანი იურიდიული მექანიზმი იყო. მსგავსი სამართლებრივი პროცესების მაგალითებია: აშშ-ში საჯარო ჯანდაცვის ხარჯების ანაზღაურების მიზ-

ნით წამოწყებული სარჩელები, რომლებმაც გამოიწვია ე.წ. “მასტერ შეთანხმება” (Master Settlement Agreement) - ძირითადი მწარმოებლების ვალდებულება, აანაზღაურონ შტატებისთვის თამბაქოსთან დაკავშირებული დაავადებების ხარჯები; ასევე აშშ-ის იუსტიციის დეპარტამენტის მიერ წარდგენილი სარჩელი, რომელიც ინდუსტრიას საჯაროდ სიცრუის გავრცელებისთვის ასამართლებდა; და სხვა — კერძო პირების მიერ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში დაყენებული ზიანის ანაზღაურების სარჩელები, რომლებიც მოიცავდა ჯანმრთელობის დაზიანებას და ზოგ შემთხვევაში გარდაცვალებასაც, როგორც თამბაქოს ინდუსტრიის შედეგს.

ამ სარჩელებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს იმ სისტემური ქმედებების მხილებაში, რომლებიც ინდუსტრიას წლების განმავლობაში ეხმარებოდნენ საზოგადოებრივი ჯანდაცვის პოლიტიკის დაბლოკვაში.

თამბაქოს ინდუსტრიის წინააღმდეგ როგორც კერძო პირების, ისე სახელმწიფოს მხრიდან წარდგენილი სარჩელების მნიშვნელობის აღსანიშნავად, ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (WHO FCTC) მე-19 მუხლი ითვალისწინებს, რომ ხელმომწერმა სახელმწიფოებმა „განიხილონ საკანონმდებლო ზომების მიღება ან არსებული კანონმდებლობის ხელშეწყობა, საჭიროებისამებრ, სისხლისსამართლებრივი და სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დადგენისა და ზიანის ანაზღაურების უზრუნველსაყოფად.“

თუმცა მსგავსი სამართლებრივი ნაბიჯების გადადგმა სახელმწიფოებისთვის მარტივი არაა — წარმატებისთვის გადაწყვეტია პოლიტიკური ნება, სასამართლოში სარჩელის სამართლებრივი საფუძვლიანობა და დიდი, გავლენიანი

¹³ შეადარე. Muñoz Martínez, H. and Pederson, A., 2019. Global frameworks, local strategies: Women's rights, health, and the tobacco control movement in Argentina. Global public health. 14(6-7), გვ.1020-1030.

კორპორაციების წინააღმდეგ პროცესების წარმართვის სირთულე. დღემდე მხოლოდ მცირე რაოდენობის ქვეყნებს მიუღწევიათ წარმატებული შედეგისთვის თამბაქოს ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დაკისრების კუთხით.

ბოლო წლებში თამბაქოს ინდუსტრიის გლობალური ეპიდემიის გამოწვევაზე პასუხისმგებლობის დაკისრების მიმართულებით რამდენიმე მნიშვნელოვანი ინიციატივა განხორციელდა. მათ შორისაა სისხლის სამართლის სარჩელები ნიდერლანდებსა და საფრანგეთში, რომლებმაც, მიუხედავად იმისა, რომ ჯერჯერობით არ დასრულებულა მსჯავრის გამოტანით, მნიშვნელოვნად გაზარდა საზოგადოებრივი ცნობიერება ინდუსტრიის მიერ მიყენებული ზიანის შესახებ. ასევე მნიშვნელოვანია სამოქალაქო სამართლის საქმეებში მიღებული განჩინებები იმ პირების სასარგებლოდ, რომელთაც თამბაქოსთან დაკავშირებულმა დაავადებებმა ზიანი მიაყენა, როგორც, ასევე მიმდინარე სამართლებრივი პროცესები, რომლებიც სახელმწიფოს მიერ გაწეული ჯანდაცვის ხარჯების ანაზღაურებას ისახავს მიზნად.

ერთ-ერთი უახლესი ინიციატივა მიიღეს ბრაზილიაში, რომელიც ერთდროულადაა თამბაქოს მსხვილი მწარმოებელი და მომხმარებელი და რომელსაც გააჩნია მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე ფართო მასშტაბის უნივერსალური და უფასო ჯანდაცვის სისტემა. ამ სისტემის დაფინანსება მთელ მოსახლეობას ეკისრება, ხოლო თამბაქოსთან დაკავშირებული დაავადებების გამო წარმოქმნილი ხარჯები მთლიანად საზოგადოებას აწვება.

ამ რეალობის გათვალისწინებით, 2019 წლის მაისში ბრაზილიის პროკურატურამ სარჩელი წარადგინა ქვეყნის უმსხვილესი თამბაქოს მწარმოებლების - მათ შორის Philip Morris International-ისა და British American

Tobacco-ს ბრაზილიური ფილიალებისა და სათავო ოფისების წინააღმდეგ. ეს საქმე ნათელს ჰფენს ტრანსნაციონალური კომპანიების პასუხისმგებლობის საკითხს და იმ მოსაზრებას, რომ ყველა ეკონომიკურ სუბიექტს უნდა მოეთხოვოს პასუხი თავისი მოქმედებების გამო.

სარჩელში დეტალურადაა აღწერილი ინდუსტრიის მიერ ათწლეულების განმავლობაში ჩადენილი ქმედებები, მათ შორის ნიკოტინის მიჩვევისა და თამბაქოს მავნებლობის უარყოფა, ბავშვებზე ორიენტირებული მარკეტინგი და სხვა, რომლებიც მნიშვნელოვნად აისახა ბრაზილიის მოსახლეობაზე. მიუხედავად იმისა, რომ საქმე ჯერ კიდევ საწყის ეტაპზეა, ის უკვე წარმოადგენს მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს, რომელიც ხელს უწყობს ცნობიერების ამაღლებას და ინდუსტრიის გლობალურად მხილებას. ამავდროულად, შესაძლოა, ეს გახდეს პრეცედენტული პროცესი ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დაკისრების გზაზე. ბრაზილიის გამოცდილება შეიძლება სტიმული გახდეს სხვა ქვეყნებისთვისაც, გადადგან მსგავსი ნაბიჯები და ისარგებლონ მე-19 მუხლის შესაბამისად არსებული სამართლებრივი მექანიზმებით.

თამბაქოს ინდუსტრიის ქმედებების საჯარო მხილებით, მე-19 მუხლის ფარგლებში დაყენებულ სარჩელებს შეუძლიათ ხელი შეუწყონ თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმების სხვა მუხლების შესრულებასაც. ამგვარი სარჩელების გარშემო წარმართული დისკუსიები ზრდის საზოგადოების ინფორმირებულობას, ხელს უწყობს ცოდნის გადრმავებას სახელმწიფოსა და თამბაქოს კომპანიებს შორის ურთიერთობის ეთიკურ სტანდარტებზე და უზრუნველყოფს მოსახლეობის დაცვას იმ ახალი პრო-

დუქტებისგან, რომლებსაც ინდუსტრია თითქოსდა ნაკლებად მავნებლად წარმოადგენს, როგორც ეს წარსულში მოხდა ე.წ. „ლაით-ი“ სიგარეტების შემთხვევაში.

4. ჯანმო-ს თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) რთლი სამართლებრივ დავებში

ზემოაღნიშნული მაგალითებიდან აშკარად ჩანს, რომ საერთაშორისო სამართალსა და პოლიტიკის ჩარჩოებს მნიშვნელოვანი როლი მიუძღვით თამბაქოს კონტროლის საკითხებზე წარმოებულ სამართლებრივ დავებში, როგორც პროცესების ფორუმის სახით (სავაჭრო და საინვესტიციო შეთანხმებების შემთხვევაში), ასევე, როგორც ნორმების წყაროს, რომლებიც სასამართლოებში გამოიყენება, განსაკუთრებით ადამიანის უფლებებისა და ინტელექტუალური საკუთრების კუთხით წარმართულ არგუმენტებში.

განსაკუთრებული გავლენა ამ პროცესებზე ჯანმო-ს თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციამ (WHO FCTC) მოახდინა, რომელიც მრავალმხრივ აყალიბებს თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივ პრაქტიკას:

- ქმნის საფუძველს თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკის მაღალი სტანდარტების დაცვისა და მიღწევისათვის;
- ხელს უწყობს თამბაქოს კონტროლის ინტეგრაციას ადამიანის უფლებების დღის წესრიგში, რაც ასახულია თავად კონვენციის პრეამბულაში, რომელიც ხაზს უსვამს ადამიანის უფლებებსა და თამბაქოს კონტროლს შორის კავშირს;
- წარმოადგენს მტკიცებულებით მხარდაჭერას სავაჭრო და საინვესტიციო დავებში — როგორც სამეცნიერო მონაცემ-

ბის, ისე საერთაშორისო პრაქტიკისა და კონსენსუსის თვალსაზრისით;

- ამყარებს თამბაქოს კონტროლის ზომების სამართლებრივ საფუძველს;
- უწყობს ხელს ამ ზომების საზოგადოებრივი ჯანდაცვის პოლიტიკად ან გონივრულ/პროპორციულ ჩარევად შეფასებას;
- ასაბუთებს იმ აუცილებლობას, თუ რატომ არის მიზანშეწონილი გარკვეული კომერციული უფლებებისა და ინტერესების შეზღუდვა.

უფრო ფართო პერსპექტივაში, ჯანმო-ს თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენცია ხელს უწყობს ქვეყნებს შორის ინფორმაციის გაზიარებას სამართლებრივი დავების კუთხით, ქმნის სამოქალაქო საზოგადოების ქსელებს, აყალიბებს ტექნიკური მხარდაჭერის ინსტიტუტებს, როგორიცაა „სამართლებრივი გამოწვევების ცოდნის ჰაბი“ (Knowledge Hub on Legal Challenges) და ხელს უწყობს საქმის წარმოებას სხვადასხვა არასამთავრობო ორგანიზაციის მეშვეობით, მათ შორის Tobacco-Free Kids (თამბაქოსგან თავისუფალი ბავშვების ფონდი) და Corporate Accountability International-ის (კორპორაციული პასუხისმგებლობის საერთაშორისო ორგანიზაცია) საშუალებით. ასევე მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარმოადგენს თავად ჯანმო-ს თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის ფარგლებში შექმნილი მექანიზმი, როგორიცაა პასუხისმგებლობის შესახებ მე-19 მუხლის ინსტრუმენტარიუმი (Article 19 liability toolkit).

გარდა ამისა, ამ სამართლებრივი საქმეების მნიშვნელოვანი ნაწილი უკავშირდება ისეთ ზომებს, რომლებიც მიღებულია თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციით (FCTC) ნაკისრი ვალდებულებების შესრულების მიზნით ან მის განხორციელებასთან მიმართებით.

შესაბამისად, როგორც თავად კონვენცია, ისე მისი განხორციელების მხარდამჭერი ინიციატივები, მაგალითად, FCTC 2030 პროექტი, მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავენ და წარმართავენ ამ სამართლებრივი პროცესების განვითარებას.

5. თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენცია და სამართლებრივი

საქართველომ ბოლო წლებში გადადგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯები თამბაქოს კონტროლის მიმართულებით: მიღებულია ყოვლისმომცველი ანტითამბაქო კანონმდებლობა, რომელიც მკაცრად არეგულირებს თამბაქოს მოხმარებას საჯარო სივრცეში, თამბაქოს რეკლამასა და შეფუთვას და ეფუძნება ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის ჩარჩო კონვენციის (WHO FCTC) პრინციპებს.

საქართველო 2006 წელს შეუერთდა ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციას და მას შემდეგ აქტიურად ახორციელებს მის ძირითად მოთხოვნებს. ამ რეფორმებს მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდა როგორც საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებაზე, ისე თამბაქოს მოხმარების შემცირებაზე.¹⁴

თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი საფუძველი საქართველოში დგინდება „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონით (პირველად

მიღებული 2003 წელს).¹⁵ აღნიშნული კანონი ითვალისწინებს შემდეგ ძირითად რეგულაციებს:

- თამბაქოს ნაწარმის რეკლამის, პრომოციისა და სპონსორობის აკრძალვა;
- საჯარო სივრცეებში თამბაქოს მოხმარების მკაცრი შეზღუდვა;
- პაკეტების სტანდარტიზაცია და სავალდებულო გაფრთხილებები;
- ასაკობრივი შეზღუდვები და გაყიდვის წესების განსაზღვრა;
- ელექტრონული სიგარეტებისა რეგულირება.

მიუხედავად პროგრესისა, პრაქტიკაში არსებობს მნიშვნელოვანი გამოწვევები მისი აღსრულების, ასევე სამართლებრივი ბერკეტების გამოყენების თვალსაზრისით, განსაკუთრებით ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დაყენების მიმართულებით, რაც დაკავშირებულია FCTC-ის მე-19 მუხლის (სამართლებრივი პასუხისმგებლობა) ნაკლებად ათვისებასთან.

საქართველოში ჯერ არ გვხვდება ფართო პრაქტიკა იმგვარი სამართლებრივი დავების, სადაც ინდივიდები, სამოქალაქო ორგანიზაციები ან სახელმწიფო თამბაქოს ინდუსტრიას სასამართლოში სდებენ ბრალს ჯანმრთელობის დაზიანებისთვის. ამგვარი სამართლებრივი გზების გააქტიურება, როგორც ეს, მაგალითად, ხდება ევროკავშირის ქვეყნებში (ასევე ინდოეთსა და ბრაზილიაში), ხელს შეუწყობდა ინდუსტრიის ანგარიშვალდებულების გაზრდას და ჯანმრთელობის დაცვის პოლიტიკის ეფექტიან განხორციელებას.

¹⁴ მუქერია, მ., კიკნაძე, ბ. და ვერულავა, თ., 2019. თამბაქოს კონტროლის შესახებ კანონის ზემოქმედება სტუდენტთა მიერ თამბაქოს მოხმარებაზე. ჯანდაცვის პოლიტიკა, ეკონომიკა და სოციოლოგია, 5 (2). აღნიშნულზე იხილეთ ასევე: აბულაძე, თ. და სხვები, 2023. საქართველოს თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკა არომატიზირებული თამბაქოს ახალი ნაწარმების კუთხით - შედარება ევროპულ მიდგომებთან. ჯანდაცვის პოლიტიკა, ეკონომიკა და სოციოლოგია. 7(2). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://doi.org/10.52340/healthecosoc.2023.07.02.08>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025]; ნემსაძე, დ. და ვერულავა, თ., 2019. თამბაქოს მოხმარების დაწყებაზე მოქმედი ფაქტორები ახალგაზრდებში. ჯანდაცვის პოლიტიკა, ეკონომიკა და სოციოლოგია. 5(2).

¹⁵ საქართველოს კანონი საქართველოში თამბაქოს კონტროლის შესახებ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16126?publication=4>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

თუმცა არსებობს მნიშვნელოვანი კონსტიტუციური განხილვები, რომლებიც თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი ჩარჩოს განმტკიცებას ემსახურება.

საქართველოში თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი ჩარჩოს განსაზღვრისას მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საკონსტიტუციო სასამართლო, რომლის გადაწყვეტილებები გავლენას ახდენს როგორც კანონმდებლობის ინტერპრეტაციასა და განვითარებაზე, ისე ინდივიდუალური უფლებების და საზოგადოებრივი ინტერესების დაბალანსებაზე.

საკონსტიტუციო სასამართლომ არაერთხელ განიხილა თამბაქოს ინდუსტრიასთან დაკავშირებული შეზღუდვების კონსტიტუციურობა. ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებაში (№N2/3/441, 2008 წლის 18 ივნისი) სასამართლომ შეაფასა თამბაქოს რეკლამის შეზღუდვის კონსტიტუციურობა, რომლის ფარგლებშიც დასაბუთდა, რომ საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის მიზანი აჭარბებს კომერციული გამოხატვის თავისუფლებას. სასამართლომ განმარტა, რომ თამბაქოს კონტროლის პოლიტიკა ემსახურება არა მხოლოდ ინდივიდის ჯანმრთელობის, არამედ ზოგადად სოციალური კეთილდღეობის დაცვას, რაც სახელმწიფოს ვალდებულებაში შედის კონსტიტუციის მე-15 მუხლის თანახმად (სიცოცხლის უფლება) და 37-ე მუხლის მიხედვით (ჯანმრთელობის დაცვა).¹⁶

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საქმეა N1/5/826 (2017 წლის 21 აპრილის გადაწყვეტილება), სადაც მოსარჩელე ასაჩივრებდა იმ შეზღუდვებს, რომლებიც „თამბაქოს კონტროლის შესახებ“ საქა-

რთველოს კანონით იყო დაწესებული საზოგადოებრივ სივრცეებში მოწვევასთან დაკავშირებით. მოსარჩელეთა არგუმენტი ეყრდნობოდა საკუთრების უფლებას და ბიზნესის განხორციელების თავისუფლებას, თუმცა სასამართლომ დაადგინა, რომ ჯანმრთელობის დაცვის კონსტიტუციური უფლება აღემატება კომერციულ ინტერესებს. სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ სახელმწიფო არა მხოლოდ უფლებამოსილია, არამედ ვალდებულია მიიღოს პროპორციული ზომები მოსახლეობის ჯანმრთელობის დასაცავად, რაც თამბაქოს მოხმარების რეგულირებასაც მოიცავს.¹⁷

ასეთი გადაწყვეტილებები ნათლად ასახავს ქართულ კონსტიტუციურ მართლმსაჯულებაში საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის პრიორიტეტულობას და იმ მეთოდოლოგიას, რომელთა მეშვეობითაც კანონი და კონსტიტუცია ერთმანეთს უთანხმდება პროპორციულობისა და ნორმატიული მიზნის აქტის პრიზმაში.

ამასთანავე, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ, მიუხედავად, საკონსტიტუციო სასამართლოს პრინციპული პოზიციისა, თამბაქოს რეგულაციებთან მიმართებით, ქვეყნის საერთო სასამართლო სისტემა ჯერ კიდევ არ იყენებს სრულად იმ სამართლებრივ ბერკეტებს, რომლებიც ინდუსტრიაზე პასუხისმგებლობის დაკისრებას და კონკრეტულ ინდივიდუალურ ან კოლექტიურ სარჩელებზე რეაგირებას გულისხმობს. საქართველოში არ გვხვდება მაგალითები იმგვარი სამართალწარმოებისა, როგორიც ვიხილეთ ბრაზილიაში ან საფრანგეთში, სადაც ინდუსტრია აგებს პასუხს კონკრეტული

¹⁶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. საქართველოში თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის იმპლემენტაციისა და მონიტორინგის ცენტრი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=378&utm_source> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

¹⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. საქართველოს მოქალაქე ხათუნა ფხალაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1193&utm_source> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

ზიანის გამო.

ასევე აღსანიშნავია საერთო სასამართლოების მიერ თამბაქოს რეგულაციების დარღვევაზე გაცემული ადმინისტრაციული სანქციების პრაქტიკა, თუმცა ეს საქმეები მეტწილად ტექნიკური ხასიათისაა და ნაკლებად შეეხება ინდუსტრიის სისტემურ პასუხისმგებლობას.

საქართველოს შემთხვევაში, ასევე მნიშვნელოვანია იმ საერთაშორისო ინსტრუმენტების და მხარდაჭერის მაქსიმალურად გამოყენება, რაც ხელმისაწვდომია თამბაქოს კონტროლის შესახებ ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის საერთაშორისო შეთანხმების ფარგლებში, მათ შორის, სამართლებრივი დახმარების ქსელების, ცოდნის ბაზების და პროექტების, როგორიცაა FCTC 2030. ეს რესურსები ხელს უწყობს სასამართლო მექანიზმების ინტეგრირებას საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვაში და შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც პრევენციის, ისე ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის გასაძლიერებლად.

დასკვნა, რეკომენდაციები

თამბაქოს კონტროლის სფეროში სამართლებრივი დავები განაგრძობს დინამიკურ განვითარებას. თამბაქოს ინდუსტრია სამართლებრივი ბრძოლის ველს იყენებს სხვადასხვა ახალი რეგულატორული გამოწვევის საპასუხოდ — იქნება ეს თამბაქოს პროდუქციის რეგულაცია, „თამბაქოსგან თავისუფალი თაობის“ კანონპროექტების წინააღმდეგ მიმართული სამართლებრივი ინიციატივები, თუ ელექტრონული სიგარეტებისა და სხვა ინოვაციური თამბაქოს ნაწარმის კონტროლი.

მთავრობები და სამოქალაქო საზოგადოება ამავე დროს აგრძელებენ სამართლებრივი მექანიზმების გამოყენებას როგორც ინდუსტრიის ანგარიშვალდებულების გასაზრდელად, ისე საზოგადოებრივი ჯან-

მრთელობის დასაცავად. მიუხედავად იმისა, რომ რიგ ქვეყნებში დაწყებული პასუხისმგებლობის საქმეები ჯერ კიდევ საწყის ეტაპზეა, ისინი მნიშვნელოვანი წინსვლა და პერსპექტიული სამართლებრივი პრეცედენტებია.

არსებული სამართლებრივი პრაქტიკა უკვე მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის სამართლის როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნული ჩარჩოების განვითარებაში. სამართლებრივი დავები მომავალშიც იქნება სისტემური კითხვების გასარკვევი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი, განსაკუთრებით იმის თაობაზე, თუ რა პასუხისმგებლობა ეკისრებათ ძლიერ კომერციულ მოთამაშეებს და რა ვალდებულებები აქვთ სახელმწიფოებს მოსახლეობის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვის თვალსაზრისით.

ამ პროცესში განსაკუთრებული როლი ეკისრება ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის თამბაქოს კონტროლის ჩარჩო კონვენციის (FCTC) მე-19 მუხლით გათვალისწინებული სამართლებრივი ბერკეტების გააქტიურებას, რაც მნიშვნელოვნად გააძლიერებს როგორც ინდუსტრიის სამართლებრივ ანგარიშვალდებულებას, ისე ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის ეფექტურობას.

საქართველოს შემთხვევაში, მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში დანერგილია ყოვლისმომცველი ანტითამბაქო კანონმდებლობა, სამართლებრივი მექანიზმების გამოყენება ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის დასაღვენად ჯერ კიდევ შეზღუდულია. შესაბამისად, რეკომენდებულია საქართველოს სამართლებრივი და სახელმწიფო ინსტიტუტების, სამოქალაქო საზოგადოების და საერთაშორისო პარტნიორების თანამშრომლობით განისაზღვროს მყარი სამართლებრივი ჩარჩო, რომელიც თამბაქოს ინდუსტრიის ქმედ-

ბებს აქცევს სასამართლო კონტროლის საგნად და განამტკიცებს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის მდგრად და ეფექტურ იურიდიულ სისტემას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველო საჭიროებს სამართლებრივი მექანიზმების უფრო აქტიურ გამოყენებას ინდუსტრიის პასუხისმგებლობის განსაზღვრისა და სასამართლო კონტროლის ეფექტიანი სისტემის შექმნისთვის. ეს გულისხმობს:

- ინდივიდუალური სარჩელების წახალისებას თამბაქოსთან დაკავშირებული ზიანისთვის კომპენსაციის მოთხოვნით;

ნით;

- სახელმწიფო ან არასამთავრობო სექტორის მიერ კოლექტიური სარჩელების ინიცირებას ინდუსტრიის არასათანადო პრაქტიკის წინააღმდეგ;
- მართლმსაჯულების სისტემაში შესაბამისი კვალიფიკაციის გაძლიერებას თამბაქოს კონტროლის სამართლებრივი საფუძვლების უკეთ გასაგებად;
- საერთაშორისო სამართლებრივი ინსტრუმენტების, მათ შორის FCTC-ის მე-19 მუხლის, გამოყენების პრაქტიკის დამკვიდრებას.

ბიბლიოგრაფია:

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. მუქერია, მ., კიკნაძე, ბ. და ვერულავა, თ., 2019. თამბაქოს კონტროლის შესახებ კანონის ზემოქმედება სტუდენტთა მიერ თამბაქოს მოხმარებაზე. ჯანდაცვის პოლიტიკა, ეკონომიკა და სოციოლოგია. 5 (2) [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://heconomic.cu.edu.ge/index.php/healthecosoc/article/view/6084>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
2. Brenya, E., 2012. Trans-border advocacy network in tobacco control: the adoption of WHO-FCTC best practices into domestic laws in Ghana and Malawi. West Virginia University. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://heconomic.cu.edu.ge/index.php/healthecosoc/article/view/6084>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
3. Boonrawd, K., 2017. Problems of collecting tax of imported tobacco in Thailand under the exception of World Trade Organization. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://repository.au.edu/server/api/core/bitstreams/9eb6aa5e-c166-4845-a78f-fa67502bbcb2/content>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
4. Craig, L. and others, 2019. Impact of the WHO FCTC on tobacco control: perspectives from stakeholders in 12 countries. Tobacco Control. 28 (Suppl 2). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31147481/>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
5. Cunningham, R., 2022. Tobacco package health warnings: a global success story. Tobacco Control. 31(2). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35241600/>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
6. Jarman, H., 2019. Normalizing tobacco? The politics of trade, investment, and tobacco control. The Milbank Quarterly. 97(2). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1468-0009.12393>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
7. Kennedy, M. S., 2013. Australia's tobacco plain packaging act: convergence of public health and global trade. NCJ Int'l L. & Com. Reg. 39. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია:

- <<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ncjint39&div=17&id=&page=>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
8. Mercurio, B., 2012. Awakening the sleeping giant: intellectual property rights in international investment agreements. *Journal of International Economic Law*. 15(3). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://academic.oup.com/jiel/article-abstract/15/3/871/2357916>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
 9. Mishra, M., 2023. Murli S. Deora v Union of India-Navigating the Legal and Public Health Landscape of Smoking. *Jus Corpus LJ*. 4. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/juscrp4&div=172&id=&page=>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
 10. Patanavanich, R. and Glantz, S., 2021. Successful countering of tobacco industry efforts to overturn Thailand's ENDS ban. *Tobacco Control*. 30(e1). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://tobaccocontrol.bmj.com/content/30/e1/e10.abstract>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
 11. Petersmann, E. U., 2015. How to reconcile Health Law and Economic Law with human rights? Administration of justice in tobacco control disputes. *Asian J. WTO & Int'l Health L & Pol'y*. 10, 27. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/aihlp10&div=5&id=&page=>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
 12. Puig, S., 2016. Tobacco litigation in international courts. *Harv. Int'l LJ*. 57. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://journals.law.harvard.edu/ilj/wp-content/uploads/sites/84/HLI209_crop.pdf> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

ნორმატიული მასალა:

1. საქართველოს კანონი საქართველოში თამბაქოს კონტროლის შესახებ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16126?publication=4>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
2. WHO Framework Convention on Tobacco Control. World Health Organization 2003. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42811/9241591013.pdf?sequence=1>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

სასამართლო პრაქტიკა:

1. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2008 წლის 18 ივნისის განჩინება. (საქმე N2/3/441). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=378&utm_source=> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
2. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 21 აპრილის გადაწყვეტილება. (საქმე N 1/5/826). [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1193&utm_source=> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].

BIBLIOGRAPHY:

Used Literature:

1. Mukeria, M., Kiknadze, B. and Verulava, T., 2019. Impact of the Law on Tobacco Control on Tobacco Consumption by Students. *Health Policy, Economics and Sociology*. 5 (2) [online] available at: <<https://heconomic.cu.edu.ge/index.php/healthecosoc/article/view/6084>> [Accessed

- 15.05.2025]. (in Georgian)
2. Brenya, E., 2012. Trans-border advocacy network in tobacco control: the adoption of WHO-FCTC best practices into domestic laws in Ghana and Malawi. West Virginia University. [online] available at: <https://www.proquest.com/openview/2bcb6cad15b0968040d10073a654da0d/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
3. Boonrawd, K., 2017. Problems of collecting tax of imported tobacco in Thailand under the exception of World Trade Organization. [Online] available at: <https://repository.au.edu/server/api/core/bitstreams/9eb6aa5e-c166-4845-a78f-fa67502bbcb2/content> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
4. Craig, L. and others., 2019. Impact of the WHO FCTC on tobacco control: perspectives from stakeholders in 12 countries. Tobacco Control. 28(Suppl 2). [Online] available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31147481/> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
5. Cunningham, R., 2022. Tobacco package health warnings: a global success story. Tobacco Control. 31(2). [Online] available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/35241600/> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
6. Jarman, H., 2019. Normalizing tobacco? The politics of trade, investment, and tobacco control. The Milbank Quarterly. 97(2). [Online] available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1468-0009.12393> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
7. Kennedy, M. S., 2013. Australia's tobacco plain packaging act: convergence of public health and global trade. NCJ Int'l L. & Com. Reg. 39. [Online] available at: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ncjint39&div=17&id=&page=>> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
8. Mercurio, B., 2012. Awakening the sleeping giant: intellectual property rights in international investment agreements. Journal of International Economic Law. 15 (3). [online] available at: <https://academic.oup.com/jiel/article-abstract/15/3/871/2357916> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
9. Mishra, M., 2023. Murli S. Deora v Union of India-Navigating the Legal and Public Health Landscape of Smoking. Jus Corpus LJ.4. [Online] available at: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/juscrp4&div=172&id=&page=>> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
10. Patanavanich, R. and Glantz, S., 2021. Successful countering of tobacco industry efforts to overturn Thailand's ENDS ban. Tobacco Control, 30 (e1). [online] available at: <https://tobaccocontrol.bmj.com/content/30/e1/e10.abstract> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
11. Petersmann, E. U., 2015. How to reconcile Health Law and Economic Law with human rights? Administration of justice in tobacco control disputes. Asian J. WTO & Int'l Health L & Pol'y. 10, 27. [online] available at: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/aihlp10&div=5&id=&page=>> [Accessed 15.05.2025]. (in English)
12. Puig, S., 2016. Tobacco litigation in international courts. Harv. Int'l LJ. 57. [online] available at: <https://journals.law.harvard.edu/ilj/wp-content/uploads/sites/84/HLI209crop.pdf> [Accessed 15. 05.2025]. (in English)

Normative Materials:

1. Law of Georgia on Tobacco Control in Georgia. [Online] available at: <https://matsne.gov.ge/document/view/1160150?publication=17> [Accessed 15.05. 2025]. (in Georgian)
2. WHO Framework Convention on Tobacco

Control. World Health Organization 2003. [Online] available at: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42811/9241591013.pdf?sequence=1> [Accessed 15.05.2025]. (in English)

Judicial Practice:

1. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 18 June 2008 (case N2/3/441). [Online] available at:

2. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 21 april 2017(case N1/5/826). [Online] available at: https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=378&utm_source [Accessed 15.05.2025]. (in Georgian)
2. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 21 april 2017(case N1/5/826). [Online] available at: https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1193&utm_source [Accessed 15.05.2025]. (in Georgian)

საქართველოს მთავრობის კონსტიტუციური სტატუსი და წარმომადგენლობა საგარეო ურთიერთობებში

სოფიო დემეტრაშვილი

სამართლის დოქტორი, პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის მიწვეული პროფესორი, სსიპ „იუსტიციის სახლის“ იურიდიული დეპარტამენტის უფროსი
საქართველო, თბილისი
ელ.ფოსტა: sdemetrashvili@psh.gov.ge

ვახტანგ ჟვანია

სამართლის დოქტორი, პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის მიწვეული პროფესორი, სსიპ „იუსტიციის სახლის“ იურიდიული დეპარტამენტის უფროსი
საქართველო, თბილისი
ელ. ფოსტა: vazhvania@psh.gov.ge

აბსტრაქტი

აღმასრულებელი ხელისუფლების სტატუსი და ძალაუფლება რესპუბლიკურ სისტემაში განისაზღვრება სახელმწიფო მმართველობის ფორმის მიხედვით. შესაბამისად, პრემიერ-მინისტრის როლიც განსხვავებულია. საქართველოს კონსტიტუციით განმტკიცებულია საპარლამენტო დემოკრატიისთვის დამახასიათებელი მთავრობის ფორმირების, საქმიანობისა და უფლებამოსილების შეწყვეტის კაბინეტური პრინციპი, რომელიც გულისხმობს პარლამენტის მიერ მთავრობის ერთიანად ფორმირებას და თავის მხრივ, მთავრობის პარლამენტის წინაშე ერთიან პასუხისმგებლობას. შესაბამისად, არ არის გათვალისწინებული ცალკეული მინისტრის პასუხისმგებლობისა და გადაყენების პროცედურა, რომელიც ემსახურება მთავრობის სტაბილურობის უზრუნველყოფას.

საქართველოს მთავრობა წარმოადგენს აღმასრულებელი ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოს, რომელიც ახორციელებს ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკას. მისი უფლებამოსილება სახელმწიფო პოლიტიკის განხორციელების სფეროში არის უნივერსალური, რადგან მის გამგებლობაში შედის აღმასრულებელი უფლებამოსილებების სრული სპექტრი, როგორებიცაა: საგარეო ურთიერთობები, სახელმწიფო ფინანსები, სახელმწიფო უსაფრთხოება, თავდაცვა, ეკონომიკა, გარემოს დაცვა, რეგიონული

განვითარება, განათლება, კულტურა, ჯანდაცვა და სხვა.

წინამდებარე კვლევა ორიენტირებულია წარმოაჩინოს მმართველობის მოდელების თავისებურებანი, საკონსტიტუციო ნორმების ინტერპრეტაციის ფარგლები და ამ უკანასკნელთან დაკავშირებული გამოწვევების არსი. სადისერტაციო ნაშრომში გამოყენებულ იქნა კვლევის ზოგადმეცნიერული მეთოდები, მათ შორის უნდა გამოიყოს ლოგიკური აზროვნების, სისტემური შემთხვევის ანალიზის, შედარებით-სამართლებრივი, აღწერილობითი, ისტორიული და ნორმატიული კვლევის მეთოდები.

და ბოლოს, სტატიაში შეფასებულია ხელისუფლების სამწვეროვანი დაყოფისა და მმართველობის მოდელით დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტი აღმასრულებელი ხელისუფლების სტატუსთან და საგარეო წარმომადგენლობის უფლებამოსილების ფარგლებთან დაკავშირებით.

საკვანძო სიტყვები: საქართველოს კონსტიტუცია, მმართველობის სისტემა, საერთაშორისო წარმომადგენლობა, აღმასრულებელი ხელისუფლება

CONSTITUTIONAL STATUS AND REPRESENTATION OF THE GOVERNMENT OF GEORGIA IN FOREIGN RELATIONS

Sophio Demetrashvili

Doctor of Law, Doctor of Political Sciences, Associate Professor at law Caucasus International University, Visiting Professor at Georgian Technical University, Head of the Legal Department of the LEPL "House of Justice", Georgia, Tbilisi

Email: sdemetrashvili@psh.gov.ge

Vakhtang Zhvania

Doctor of Law, Doctor of Political Sciences, Associate Professor at Caucasus International University, Visiting Professor at Georgian Technical University, Head of the Legal Department of the LEPL "House of Justice" Georgia, Tbilisi

Email: vazhvania@psh.gov.ge

ABSTRACT

The status and power of the executive branch in a republican system are determined by the form of State governance. Accordingly, the role of the Prime Minister is also different. The Constitution of Georgia reinforces the cabinet principle of government formation, activity and termination of powers, characteristic of parliamentary democracy, which implies the unified formation of the government by the Parliament and, in turn, the unified responsibility of the government before the Parliament. Accordingly, the procedure for the responsibility and dismissal of individual ministers is not provided for, which serves to ensure the stability of the government.

The Government of Georgia is the highest body of the executive branch, which implements the country's domestic and foreign policy. Its authority in the field of implementing State policy is universal, since its jurisdiction includes the full range of executive powers, such as foreign relations, State finances, State security, defense, economy, environmental protection, regional development, education, culture, health-care, and others.

Present study is oriented to demonstrate the peculiarities of governance models, the scope of interpretation of constitutional norms and the essence of the challenges related to the latter. The dissertation work used general scientific research methods, among which logical thinking, systemic, case analysis, comparative-legal, descriptive, historical and normative research methods should be distinguished.

Finally, the article evaluates the constitutional standard established by the three-pronged division of power and the governance model in relation to the status of the executive branch and the scope of authority of foreign representation.

KEYWORDS: Constitution of Georgia, System of Governance, International Representation, Executive Branch

შესავალი

აღმასრულებელი ხელისუფლების სამართლებრივ სტატუსს განაპირობებს შესაბამისი მმართველობის სისტემის თავისებურებანი, რომელიც ყოველი სახელმწიფოს ეროვნული და სამართლებრივი სივრცის მიხედვით განსხვავდება. მიუხედავად მითითებული დიფერენცირებებისა, საკონსტიტუციო სამართლებრივი დოქტრინა, გარკვეული მახასიათებლების საფუძველზე, ახდენს სახელმწიფო მმართველობის ფორმების კლასიფიკაციას. თავის მხრივ, სახელმწიფო მმართველობის სისტემა მოიცავს კონსტიტუციით განსაზღვრულ სახელმწიფო ინსტიტუციათა ერთობლიობას, რომელთა ფუნქციებიც სახელისუფლებო ძალაუფლების ინსტიტუციურ სახესა და შესაბამის პოლიტიკურ წესრიგს განაპირობებს.

საკონსტიტუციო სამართლებრივი გაგებით, სახელმწიფო მმართველობის სისტემა დაკავშირებულია სახელმწიფო მმართველობის ფორმებად კლასიფიკაციის კონკრეტულ ტიპოლოგიასთან, რომლის ფარგლებშიც, მთავრობა წარმოადგენს კონსტიტუციით რეგლამენტირებულ საკონსტიტუციო ორგანოს და მხოლოდ აღმასრულებელი ხელისუფლების ფუნქციებსა და ინსტიტუციურ რესურსს მოიაზრებს. აღმასრულებელ ხელისუფლებაში მთავრობის ინსტიტუციონალიზაციის სამი მოდელი არსებობს: საპრეზიდენტო¹, ბიცეფალური² და კაბინეტური³.

საპრეზიდენტო და საპარლამენტო მმართველობის ფორმები განაპირობებს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს უფლებამოსილებათა არსენალს და შესაბამისად, მთავრობის, როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების, ძალაუფლების ხარისხს. საპრეზიდენტო და ჰიბრიდული მმართველობის სისტემისგან განსხვავებით, საპარლამენტო უმრავლესობის პოლიტიკურ ნებას ეფუძნება სამთავრობო პოლიტიკა, საპარლამენტო მმართველობის სისტემაში, სადაც სამთავრობო კაბინეტის ფორმირება დამოკიდებულია საპარლამენტო უმრავლესობის ნდობაზე. მმართველობის ფორმის მიხედვით განსხვავდება ასევე პრემიერ-მინისტრის როლი.⁴

სახელმწიფოში განვითარებული მოვლენების კვალდაკვალ, წინამდებარე კვლევა განსაკუთრებით აქტუალურია და მიემართება მთავრობის კონსტიტუციურ სტატუსს და მის უფლებამოსილებას საგარეო ურთიერთობების წარმომადგენლობასთან დაკავშირებით.

კვლევის მიზანია დაადგინოს კონსტიტუციური არქიტექტონიკით განსაზღვრული აღმასრულებელი ხელისუფლების სტატუსი და მისი უფლებამოსილების ფარგლები საგარეო წარმომადგენლობასთან დაკავშირებით, ხოლო კვლევის ამოცანაა, განავითაროს მსჯელობა და დასვას მახვილი იმ სახელისუფლებო ვერტიკალის ზღვართან მიმართებით, რომელსაც საქართველოს მთავრობა წარმოადგენს.

¹ მთავრობა პრეზიდენტის დაქვემდებარებული ორგანოა (მაგ. აშშ).

² მთავრობა აღმასრულებელ ძალაუფლებას ახორციელებს პრეზიდენტთან ერთად (მაგ. საფრანგეთი).

³ აღმასრულებელი ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო არის მთავრობა, ხოლო პრეზიდენტს ან მონარქს მხოლოდ სახელმწიფო მეთაურის ფუნქციები გააჩნია (მაგ. გაერთიანებული სამეფო).

⁴ საპრეზიდენტო რესპუბლიკაში პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა ან საერთოდ არ არსებობს ან მხოლოდ პრეზიდენტის ე.წ. „მარჯვენა ხელის“ ფუნქციას ასრულებს; ნახევრად საპრეზიდენტო რესპუბლიკაში, პრემიერ-მინისტრი პრეზიდენტთან ერთად, სახელმწიფოს პოლიტიკური ლიდერია, ხოლო, საპარლამენტო რესპუბლიკაში პრემიერ-მინისტრი არის ქვეყნის ერთპიროვნული პოლიტიკური ლიდერი.

1. საქართველოს მთავრობის სტატუსის რეიტინგ-კვლევა

1918 წლის 26 მაისს მიღებული „საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტით“ სახელმწიფომ დაიწყო არსებობა, როგორც დამოუკიდებელმა ქვეყანამ და ქართული კონსტიტუციონალიზმის ისტორიაში 1921 წლის 21 თებერვლას მიიღო პირველი კონსტიტუცია,⁵ რომელმაც საპარლამენტო მმართველობაზე ორიენტირებული რესპუბლიკის მოდელით გახსნა ქართული კონსტიტუციონალიზმის ფურცელი.⁶ საპარლამენტო მოდელზე ორიენტირებული რესპუბლიკური მმართველობა არ ითვალისწინებდა სახელმწიფოს მეთაურის თანამდებობას, რომელიც გამყარებული იყო კონსტიტუციური დებულებებით, რომლის შესაბამისადაც, მთავრობის თავმჯდომარეს რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენლობა ენიჭებოდა, ისევე, როგორც განსაკუთრებული უფლებამოსილებები საგარეო ურთიერთობებში.⁷

„კონსტიტუციამ უარი თქვა რესპუბლიკური მოდელის ისეთ მნიშვნელოვან ინსტიტუტზე, როგორიც არის არჩევითი სახელმწიფოს მეთაური - პრეზიდენტი“.⁸ ხოლო მთავრობის ადგილი ხელისუფლების დანაწილების სისტემაში, კონსტიტუციის

დამფუძნებელი მამების მიერ, არსებითი განხილვის საგანს წარმოადგენდა. 1921 წლის კონსტიტუცია აღმასრულებელ ხელისუფლებას აფუძნებდა „მთავრობის პასუხისმგებლობისა და მორჩილების პრინციპზე“, რაც საპარლამენტო სისტემისთვის არის დამახასიათებელი.⁹ რესპუბლიკის მთავრობა, როგორც უმაღლესი ხელისუფლება, კოლეგიას წარმოადგენდა, რომელიც პარლამენტის წინაშე იყო პასუხისმგებელი.¹⁰

მთავრობის თავმჯდომარე ერთი წლის ვადით აირჩეოდა, ზედიზედ მხოლოდ ორჯერ შეიძლებოდა ყოფილიყო არჩეული, ხოლო მთავრობის დანარჩენ წევრებს - მინისტრებს - მთავრობის თავმჯდომარე ნიშნავდა გარესაპარლამენტო გზით, საპარლამენტო არჩევნებში მონაწილეობის უფლების მქონე მოქალაქეთაგან.¹¹ აღმასრულებელ ხელისუფლებას ეძღვნებოდა საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის მეხუთე თავი, რომელიც მთავრობის უფლებამოსილებებს ითვალისწინებდა საგარეო ურთიერთობათა სფეროში. კერძოდ, რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენელი იყო მთავრობის თავმჯდომარე, რომელიც ელჩებს ნიშნავდა სხვა სახელმწიფოებში, ხოლო რესპუბლიკის საგარეო ინტერესების დაცვა მთავრობის საერთო უფლებასა

⁵ საქართველოს კონსტიტუცია, 21/02/1921. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4801430?publication=0>> [წვდომის თარიღი 20.05.2025].

⁶ შეადარე. კვერენჩილაძე, გ., 2011. აღმასრულებელი ხელისუფლება და საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია, ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან - საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი. გვ. 166.

⁷ შეადარე. ცნობილაძე, პ., 2004. საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი. ტომი I. გვ. 396.

⁸ გონაშვილი, ვ., 2017. საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი. გვ. 113.

⁹ შეადარე. მაცაბერიძე, მ., 2011. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი. გვ. 168.

¹⁰ შეადარე. პაპუაშვილი, გ., 2013. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია. მე-2 გამოცემა. გვ. 23-24.

¹¹ შეადარე. კაველიძე, თ., 2022. სახელმწიფოს მეთაურისა და მთავრობის კონსტიტუციური სტატუსი საგარეო ურთიერთობათა სფეროში საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციისა და „გარდამავალი პერიოდის“ კვალდაკვალ. გვ. 43-44.

და მოვალეობას წარმოადგენდა. პირველი რესპუბლიკის კონსტიტუციის მიხედვით, „უმაღლესი მმართველობის აღმასრულებელ ხელისუფლებაში“ მთავრობა იგულისხმებოდა, მთავრობის თავმჯდომარე კი ფაქტობრივად სახელმწიფოს მეთაურის ფუნქციას ითავსებდა.¹²

საქართველოში პირველი მრავალპარტიული არჩევნები 1990 წლის 28 ოქტომბერს გაიმართა, რასაც 1991 წლის 31 მარტს ჩატარებული რეფერენდუმის შედეგების მიხედვით, მოჰყვა 9 აპრილის საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტის გამოცხადება.¹³ 1991 წლის 9 აპრილს მიღებულ იქნა დადგენილება, რომლითაც ქვეყნის სუვერენიტეტის, საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო წყობილების სრულყოფის, მოქალაქეთა უფლებების, თავისუფლებებისა და უშიშროების განმტკიცების მიზნით, პრეზიდენტის თანამდებობა დაწესდა.¹⁴ სამთავრობო ინსტიტუტის თვალსაზრისით, არსებითი რეფორმები არ განხორციელებულა. 1991 წლის 28 თებერვალს უზენაესი საბჭოს მიერ განხორციელებული საკონსტიტუციო ცვლილებებით განისაზღვრა მთავრობის საკონსტიტუციო სტატუსი და შემადგენლობა.¹⁵

საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობა დეკლარირდა საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლეს

აღმასრულებელ და განმკარგულებელ ორგანოდ,¹⁶ რომელიც ექვემდებარებოდა პრეზიდენტს.¹⁷ სახელმწიფო მეთაური წარმოადგენდა საქართველოს რესპუბლიკის უმაღლეს თანამდებობის პირს, რომელიც წარმოადგენდა სახელმწიფოს როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო ურთიერთობებში. 1992 წლის 6 ნოემბერს მიღებული „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მიხედვით, რომელიც „მცირე კონსტიტუციად“ არის წოდებული, რადგან ასრულებდა ქვეყნის ძირითადი კანონის ფუნქციას 1995 წლამდე, სახელმწიფოს მეთაური უზრუნველყოფდა ქვეყნის დამოუკიდებლობას და ტერიტორიულ მთლიანობას, ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვას, სახელმწიფო ორგანოების ურთიერთშეთანხმებულ საქმიანობას.¹⁸ მითითებული კანონის მეხუთე თავის მიხედვით, სახელმწიფოში აღმასრულებელ ხელისუფლებას მინისტრთა კაბინეტი ახორციელებდა, რომელიც სახელმწიფოს მეთაურისა და პარლამენტის წინაშე იყო ანგარიშვალდებული და პასუხისმგებელი.

დამოუკიდებლობა აღდგენილ საქართველოში 1995 წლის 24 აგვისტოს მიღებული პირველი კონსტიტუციის პირვალდელი რედაქციის 69-ე მუხლის მიხედვით, საქართველოს პრეზიდენტი იყო „საქართველოს სახელმწიფოსა და აღმასრულებელი ხელისუფლების მე-

¹² შეადარე. დემეტრაშვილი, ა., 2011. საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია 2011 წლის გადასახედიდან, ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან - საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი. გვ. 15-16.

¹³ შეადარე. თევდორაშვილი, გ., 2017. საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი. გვ. 352.

¹⁴ შეადარე. ქანთარია, ბ., 2017. საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, გვ. 352.

¹⁵ შეადარე. კაველიძე, თ., 2022. სახელმწიფოს მეთაურისა და მთავრობის კონსტიტუციური სტატუსი საგარეო ურთიერთობათა სფეროში საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციისა და „გარდამავალი პერიოდის“ კვალდაკვალ. გვ. 48.

¹⁶ შეადარე. ქანთარია, ბ., 2014. საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი. მეორე გამოცემა, თბილისი: გვ. 62.

¹⁷ შეადარე. თევდორაშვილი, გ., 2017. საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი. გვ. 355.

¹⁸ შეადარე. მუხლი 17, საქართველოს კანონი „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 1, 30/11/1992 (ძალადაკარგულია).

თაური¹⁹. კონსტიტუციის თანახმად, საქართველო ჩამოყალიბდა საპრეზიდენტო რესპუბლიკად, სადაც მთავრობა მხოლოდ პრეზიდენტის სათაბირო ორგანოს ფუნქციით სარგებლობდა და დამოუკიდებელ გადაწყვეტილებებს ვერ იღებდა.²⁰ გაუქმდა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა. მინისტრებს საქართველოს პრეზიდენტი პარლამენტის თანხმობით ნიშნავდა.²¹ ხოლო პრეზიდენტი „წარმართავდა და ახორციელებდა სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკას, სახელმწიფო ორგანოთა საქმიანობას კონსტიტუციის შესაბამისად უზრუნველყოფდა ქვეყნის ერთიანობას და მთლიანობას. პრეზიდენტი საქართველოს უმაღლესი წარმომადგენელი იყო საგარეო ურთიერთობებში“.²²

მთავრობა არ წარმოადგენდა დამოუკიდებელ ორგანოს საპრეზიდენტო რესპუბლიკის კონცეფციის შესაბამისად. მთავრობის შესახებ ცალკე თავის არსებობას კონსტიტუცია არ ითვალისწინებდა, ეს უკანასკნელი გაჩნდა საქართველოს ძირითად კანონში მხოლოდ 2004 წლის კონსტიტუციური რეფორმის შედეგად.²³ ე.წ. „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ კი, ახალმა ხელისუფლებამ 1995 წლის კონსტიტუცია ფუნდამენტურად გადასინჯა, რომლის შედეგადაც, ნახევრად საპრეზიდენტო - ფორმალურად, ფაქტობრივად კი, ე.წ. სუპერსაპრეზიდენტო მმართველობის სისტემა დადგინდა. მიუხედავად იმისა, რომ გაიმიჯნა აღმასრულებელი ხელისუფლება

მთავრობასა და პრეზიდენტს შორის, ამ უკანასკნელს ნებისმიერ დროს შეეძლო მთავრობის გადაყენება. მეტიც, პრეზიდენტს, ერთპიროვნულად, პარლამენტის თანხმობის გარეშე შეეძლო მინისტრთა კაბინეტის ფორმირებაც, რომლითაც უკიდურესად იყო პარლამენტის როლი დასუსტებული სახელმწიფო მმართველობის სისტემაში.

2010 წლის საკონსტიტუციო ცვლილებებით ჩამოყალიბებული მმართველობის მოდელი, რომელიც 2013 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების შემდეგ ამოქმედდა, პარლამენტის სუსტ პოზიციებს ასახავდა, უკიდურესად იყო გართულებული მთავრობისადმი უნდობლობის გამოცხადების პროცედურა, რომელიც, თავის მხრივ, პრემიერ-მინისტრის ხელშეუხებლობის შეუსაბამოდ მაღალ გარანტიებს ადგენდა.²⁴

2018 წლის 16 დეკემბერს ამოქმედდა საქართველოს კონსტიტუციის მოქმედი რედაქცია საქართველოს პრეზიდენტის მიერ ფიცის დადებასთან ერთად, რომელიც 2017-2018 წლების საკონსტიტუციო რეფორმის საფუძველზე შემუშავდა. „შედეგად, ჩამოყალიბდა დახვეწილი საპარლამენტო მმართველობის სისტემა, გაძლიერდა პარლამენტის საზედამხებველო ფუნქციები, გარდამავალი დებულებით გამყარდა ქვეყნის საგარეო-პოლიტიკური კურსი და სხვა.“²⁵ საქართველოს მთავრობა წარმოადგენს აღმასრულებელი ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოს, რომელიც

¹⁹ მუხლი 69, საქართველოს კონსტიტუცია. საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 24/08/1995, #786.

²⁰ შეადარე. კობახიძე, ი., 2019. კონსტიტუციური სამართალი. თბილისი: გვ. 28.

²¹ შეადარე. იქვე, 29.

²² იქვე, 30.

²³ შეადარე. თევდორაშვილი, გ., 2021. რესპუბლიკის ორგანული ფორმის ძიებაში - ასი წელი პირველი ქართული კონსტიტუციის მიღებიდან. გვ. 3-4.

²⁴ შეადარე. დემეტრაშვილი, ს. და ღუდუშაური, ა., 2024. საქართველოს სახელმწიფო მოწყობის პოლიტიკური დეტერმინანტა. გვ. 14.

²⁵ კობახიძე, ი., 2019. კონსტიტუციური სამართალი. თბილისი: გვ. 31.

ახორციელებს სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკას.²⁶ საქართველოს მთავრობის უფლებამოსილება ქვეყნის პოლიტიკის განხორციელების სფეროში უნივერსალურია. მთავრობის გამგებლობაში შედის აღმასრულებელი უფლებამოსილებების ძალიან ფართო, სრული სპექტრი, მათ შორის, საგარეო ურთიერთობები.²⁷

2. საქართველოს მთავრობის წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების არსენალი საგარეო ურთიერთობებში

ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განმახორციელებელ ერთადერთ ორგანოდ საქართველოს კონსტიტუციის მოქმედი რედაქცია საქართველოს მთავრობას განსაზღვრავს. საქართველოს პრეზიდენტის სტატუსის დამდგენ კონსტიტუციის 49-ე მუხლის მესამე პუნქტში მიეთითა, რომ „საქართველოს პრეზიდენტი წარმოადგენს საქართველოს საგარეო ურთიერთობებში“.²⁸ აღნიშნული ჩანაწერით დეკლარირებულია საქართველოს პრეზიდენტის არა უფლებამოსილება, არამედ სტატუსი. საქართველოს კონსტიტუციის 54-ე მუ-

ხლის პირველი პუნქტი საქართველოს მთავრობას ანიჭებს აღმასრულებელი ხელისუფლების, ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განხორციელების ექსკლუზიურ უფლებამოსილებას,²⁹ რომელსაც ადასტურებს საქართველოს კონსტიტუციის 52-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტიც,³⁰ რომლის მიხედვითაც, საგარეო ურთიერთობებში წარმომადგენლობითი უფლებამოსილებების განხორციელება, აგრეთვე სხვა სახელმწიფოებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან მოლაპარაკებების წარმოება საქართველოს პრეზიდენტს მხოლოდ საქართველოს მთავრობის თანხმობით შეუძლია.³¹ ამასთან, „საქართველოს პრეზიდენტს, ისევე როგორც ყველა სხვა კონსტიტუციურ ორგანოს, საქართველოს კონსტიტუციის 78-ე მუხლით გათვალისწინებული საგარეოპოლიტიკური ამოცანების შესრულებაში მონაწილეობაც მხოლოდ საკუთარი (თავისი) უფლებამოსილების ფარგლებში, მხოლოდ საქართველოს მთავრობის თანხმობით შეუძლია“.³²

აბსოლუტური სიცხადით არის გამიჯნული საქართველოს პრეზიდენტისა და საქართველოს მთავრობის კომპეტენციები საგარეო ურთიერთობებში წარმომადგენლობითი უფლებამოსილებების განხორციელებისა და საერთაშორისო მოლაპარაკებების წარმოების საკითხებში. აღნიშნულთან მიმართებით საქართველოს კონსტიტუციაში არსებული ჩანაწერები

²⁶ შეადარე. პუნქტი 1, მუხლი 54, საქართველოს კონსტიტუცია. საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 24/08/1995, #786.

²⁷ შეადარე. კობახიძე, ი., 2019. კონსტიტუციური სამართალი. თბილისი: გვ. 205-207.

²⁸ შეადარე. პუნქტი 3, მუხლი 49, საქართველოს კონსტიტუცია. საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 24/08/1995, #786.

²⁹ შეადარე. იქვე, პუნქტი 1, მუხლი 54.

³⁰ შეადარე. იქვე, ქვეპუნქტი ა, პუნქტი 1, მუხლი 52.

³¹ შეადარე. საქართველოს პარლამენტის წევრების (ირაკლი კობახიძის, შალვა პაპუაშვილის, მამუკა მდინარაძის და სხვების, სულ 80 წევრის) 2023 წლის 16 ოქტომბრის #3/1/1797 კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს პრეზიდენტის მიერ საქართველოს კონსტიტუციის სავარაუდო დარღვევის საკითხზე.

³² იქვე, მუხლი 78.

არ იძლევა ორაზროვანი განმარტების შესაძლებლობას. კერძოდ, კონსტიტუცია ამბობს, რომ „საქართველოს პრეზიდენტს საქართველოს მთავრობის თანხმობა არა მხოლოდ საერთაშორისო მოლაპარაკებების წარმოებისა და საერთაშორისო ხელშეკრულების დადებისთვის ესაჭიროება, არამედ ნებისმიერი ფორმით საგარეო ურთიერთობებში წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების განხორციელებისათვის.“³³

საქართველოს პრეზიდენტს აღარ აქვს დამოუკიდებლად, ერთპიროვნულად, ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის წარმართვისა და განხორციელების უფლება. შესაბამისად, საქართველოს პრეზიდენტის წარმომადგენლობით უფლებამოსილებებს ადგენს საქართველოს კონსტიტუციის 52-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტი, ხოლო პრეზიდენტის სტატუსი განსაზღვრულია კონსტიტუციის 49-ე მუხლით, რომელშიც ცალსახად არ არის ნაგულისხმები რაიმე უფლებამოსილებები. პრეზიდენტისთვის სახელმწიფოს მეთაურის სტატუსი სახელმწიფოს მართვის უფლებამოსილებას არ ნიშნავს, ისევე, როგორც „საქართველოს პრეზიდენტი წარმოადგენს საქართველოს საგარეო ურთიერთობებში“. საქართველოს კონსტიტუციის 49-ე მუხლის მე-3 პუნქტით დადგენილი სტატუსის მესამე კომპონენტი არ გულისხმობს პრეზიდენტის რაიმე სახის კომპეტენციას, რომ თვითინიციატივით იმოქმედოს, უგულებელყოს საქართველოს კონსტიტუციის 52-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტის დანაწესი და წარმოადგინოს საქართველო საგარეო

ურთიერთობებში საქართველოს მთავრობის თანხმობის გარეშე. ასევე, მაგალითად, საქართველოს კონსტიტუციით დეკლარირებულია პრეზიდენტის უმაღლესი მთავარსარდლის სტატუსი, რომელიც, რა თქმა უნდა, არ გულისხმობს, რომ საქართველოს თავდაცვის ძალები ექვემდებარება საქართველოს პრეზიდენტს და სხვა. ამასთან, არც საქართველოს კონსტიტუციის 78-ე მუხლით არის წარმომადგენელი საგარეოპოლიტიკურ ურთიერთობათა სფეროში დამატებითი რაიმე უფლებამოსილება პრეზიდენტისთვის, ვინაიდან ეს უკანასკნელი შესაბამისი ზომების მიღებას ავალდებულებს კონსტიტუციურ ორგანოებს მხოლოდ „საკუთარი კომპეტენციის ფარგლებში“ ევროპის კავშირსა და ჩრდილოატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაციაში საქართველოს სრული ინტეგრაციის მიზნით.³⁴ 2017 წლის საკონსტიტუციო რეფორმის ფარგლებში, საქართველოს პრეზიდენტის საგარეოპოლიტიკურ უფლებამოსილებებთან დაკავშირებით კონსტიტუციის ტექსტმა კიდევ უფრო მეტი კონკრეტიზაცია განიცადა. კერძოდ, დეკლარირდა „მთავრობის თანხმობით“ უფლებამოსილების განხორციელება, ნაცვლად „მთავრობასთან შეთანხმებით“ ჩანაწერისა, რომელიც ინტერპრეტაციის შესაძლებლობას აღარ იძლევა და წარმოადგენს მკაფიო ჩანაწერს. აღნიშნული ცხადყოფს, რომ საგარეო ურთიერთობებში წარმომადგენლობითი უფლებამოსილებების განსახორციელებლად მთავრობის შესაბამისი თანხმობა³⁵ პრეზიდენტს ყოველთვის ესაჭიროება.

³³ საქართველოს პარლამენტის წევრების (ირაკლი კობახიძის, შალვა პაპუაშვილის, მამუკა მდინარაძის და სხვების, სულ 80 წევრის) 2023 წლის 16 ოქტომბრის #3/1/1797 კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს პრეზიდენტის მიერ საქართველოს კონსტიტუციის სავარაუდო დარღვევის საკითხზე.

³⁴ შეადარე. იქვე.

³⁵ შეადარე. ქვეპუნქტი ა, პუნქტი 1, მუხლი 52, საქართველოს კონსტიტუცია. საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 24/08/1995, #786.

წინამდებარე კვლევასთან მიმართებით, გვერდს ვერ ავუვლიდით საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2023 წლის 18 ოქტომბრის #3/1/1797 დასკვნას, „საქართველოს პრეზიდენტის მიერ კონსტიტუციის დარღვევის თაობაზე“.³⁶ საზოგადოდ ცნობილია საქართველოს კონსტიტუციური ისტორიაში პირველი პრეცედენტი, როდესაც საქართველოს პარლამენტის წევრებმა (სულ 80 წევრი) მიმართეს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს, საქართველოს პრეზიდენტის მიერ, კონსტიტუციის სავარაუდო დარღვევის ფაქტთან მიმართებით.

მეცნიერთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ იმპიჩმენტი პოლიტიკური უთანხმოების შედეგად ანგარიშსწორებას წარმოადგენს, კერძოდ, იმპიჩმენტის სამართლებრივი ნაწილი პასუხობს შეკითხვაზე, ფორმალურად დაირღვა თუ არა კონსტიტუცია, ხოლო პოლიტიკური ნაწილით დგინდება დარღვევის შედეგად თანამდებობის დაკარგვის მიზანშეწონილობა.³⁷

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში, საქმის არსებითი განხილვის დროს, სადავო დებულებად განსაზღვრულ იქნა ჩანაწერი: „საქართველოს პრეზიდენტი მთავრობის თანხმობით ახორციელებს წარმომადგენლობით უფლებამოსილებებს საგარეო ურთიერთობებში, აწარმოებს

მოლაპარაკებებს სხვა სახელმწიფოებთან და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან...“³⁸ მითითებული ჩანაწერით ცალსახად დგინდება კონსტიტუციის დარღვევა, ვინაიდან, საქართველოს პრეზიდენტის მიერ საქართველოს მთავრობის თანხმობის გარეშე ხორციელდებოდა წარმომადგენლობითი უფლებამოსილებები საგარეო ურთიერთობებში.³⁹

ნიშანდობლივია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების - ირინე იმერლიშვილის, გიორგი კვერენჩილაძისა და თეიმურაზ ტულუშის განსხვავებული აზრი საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2023 წლის 16 ოქტომბრის #3/1/1797 დასკვნასთან დაკავშირებით, რომელშიც მოსამართლეები უთითებენ საქართველოს პრეზიდენტის ინსტიტუტის კონსტიტუციურ მანდატზე, აგრეთვე, საგარეო ურთიერთობებში წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების განხორციელებაზე მთავრობის თანხმობის განმსაზღვრელი კონსტიტუციური დანაწესის არსსა და მიზანზე, სადაც თავადვე აცხადებენ, რომ ფორმალურად მოხდა კონსტიტუციის დარღვევა, შესაბამისად, უდავოა, რომ იმპიჩმენტის სამართლებრივი საფუძველი არსებობდა.⁴⁰

რაც შეეხება იმპიჩმენტის საკითხზე

³⁶ საქართველოს პარლამენტის წევრების (ირაკლი კობახიძის, შალვა პაპუაშვილის, მამუკა მდინარაძის და სხვების, სულ 80 წევრის) 2023 წლის 16 ოქტომბრის #3/1/1797 კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს პრეზიდენტის მიერ საქართველოს კონსტიტუციის სავარაუდო დარღვევის საკითხზე.

³⁷ შეადარე. მენაბდე, ვ., 2023. პრეზიდენტის იმპიჩმენტი - რა როლი აქვს საკონსტიტუციო სასამართლოს. იხ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://shorturl.at/H6oCQ> [წვდომის თარიღი 20.05.2025].

³⁸ ქვეპუნქტი ა, პუნქტი 1, მუხლი 52, საქართველოს კონსტიტუცია. საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 24/08/1995, #786.

³⁹ შეადარე. ფაჩოშვილი, კ., 2023. საქართველოს პრეზიდენტის საგარეო კომპეტენციები. იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სამეცნიერო შრომების კრებული, თბილისი:1(36).

⁴⁰ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების - ირინე იმერლიშვილის, გიორგი კვერენჩილაძისა და თეიმურაზ ტულუშის განსხვავებული აზრი საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2023 წლის 16 ოქტომბრის #3/1/1797 დასკვნასთან დაკავშირებით.

კონსტიტუციური კონტროლის ეფექტურობის შეფასებით კომპონენტს, საკონსტიტუციო სასამართლოს დასკვნას აქვს სარეკომენდაციო ხასიათი. საქართველოს პარლამენტში ამ უკანასკნელის წარდგენის შემდგომ, თავად საკანონმდებლო ორგანო არის უფლებამოსილი ან გაითვალისწინოს აღნიშნული დასკვნა, ან არ გაითვალისწინოს. უდავო რეალობას წარმოადგენდა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს დასკვნის გათვალისწინების აუცილებლობა, თუმცა, სამწუხაროდ, მითითებული ვერ იქნა აღსრულებული საკანონმდებლო ორგანოში შესაბამისი უმრავლესობის არ არსებობის გამო. მეტიც, საიმპიჩმენტო დასკვნის ვერ აღსრულების შემდგომ, საქართველოს პარლამენტის წევრების მიერ, შესაბამისი წარდგინების განმეორებით საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში გაგზავნის მცდელობა იკვეთებოდა, თუმცა მითითებულიცარიქნა განხორციელებული, ვინაიდან, საპარლამენტო უმრავლესობა ვერ შეძლებდა საქართველოს კონსტიტუციით გათვალისწინებული შესაბამისი კვორუმის შეკვრას, შემდგომში საიმპიჩმენტო დასკვნის აღსრულების მიზნებისთვის.

ზოგადად, „საგარეო ურთიერთობები საჯარო ურთიერთობების ის სფეროა, სადაც პრეზიდენტს საქართველოს მთავრობის თანხმობა სჭირდება იმისდა მიუხედავად, თუ სად (ქვეყნის შიგნით თუ საზღვრებს გარეთ) და რა ფორმით (სატელეფონო საუბრის განხორციელებისას, დისტანციური მეხვედრის დროს თუ სხვაგვარად) ხორციელდება საგარეო ურთიერთობებში წარმომადგენლობა.“⁴¹ იმისათვის, რომ კონსტიტუციის შესაბამისად ჩაითვალოს პრეზიდენტის მიერ საგარეო ურთიერთობებში წარმომადგენლობითი უფ-

ლებამოსილების განხორციელება, საქართველოს მთავრობის თანხმობა არის აუცილებელი, რომლის პრაქტიკული გამოხატულებაც არის სწორედ საქართველოს კონსტიტუციის 52-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტის დანაწესი. შესაბამისად, პრეზიდენტი საგარეო ურთიერთობებში a priori არ არის წარმომადგენელი საკუთარი მანდატის ძალით. კონსტიტუციის სტრუქტურული პრინციპებიც სწორედ აღნიშნულს მიემართება. საქართველოს პრეზიდენტს პოლიტიკური ძალაუფლება არ გააჩნია და, შესაბამისად, ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განსაზღვრასა და განხორციელებაზე პოლიტიკური პასუხისმგებლობა არ ეკისრება. ერთი მხრივ, საქართველოს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო პარლამენტის სახით და მეორე მხრივ, აღმასრულებელი ხელისუფლება მთავრობის სახით განსაზღვრავენ და ახორციელებენ სახელმწიფო პოლიტიკას საგარეო ურთიერთობებში პრეზიდენტის ყოველგვარი ჩარევის გარეშე.

საგარეო ურთიერთობებში წარმომადგენლობის განხორციელებაზე პრეზიდენტისთვის ნებართვის მიცემა პოლიტიკური მიზანშეწონილობის საკითხია და თანხმობის მიუცემლობა არ მოიცავს დასაბუთების ვალდებულებას, ვინაიდან საგარეო პოლიტიკის განხორციელება საქართველოს მთავრობის ექსკლუზიურ უფლებამოსილებას წარმოადგენს. მეტიც, საქართველოს მთავრობის ინსტიტუციის კონსტიტუციურ მანდატს წარმოადგენს საგარეო ურთიერთობებში სახელმწიფოს წარმომადგენლობა.

⁴¹ საქართველოს პარლამენტის წევრების (ირაკლი კობახიძის, შალვა პაპუაშვილის, მამუკა მდინარაძის და სხვების, სულ 80 წევრის) 2023 წლის 16 ოქტომბრის #3/1/1797 კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს პრეზიდენტის მიერ საქართველოს კონსტიტუციის სავარაუდო დარღვევის საკითხზე.

დასკვნა

საპარლამენტო მმართველობის მოდელში სახელმწიფოს მეთაურის სტატუსი მეტწილად სიმბოლურ ხასიათს ატარებს, რამდენადაც ის არ არის სახელმწიფოს რეალური მმართველი და ქვეყნის პოლიტიკური ლიდერი. შესაბამისად, საქართველოს კონსტიტუციით დამყარებული საპარლამენტო მმართველობის მოდელში პრეზიდენტი არ მიეკუთვნება ხელისუფლების სამი განშტოებიდან რომელიმეს, არამედ ცალკე განკერძოებული ადგილი უკავია და ხელისუფლების განშტოებებს შორის ასრულებს არბიტრის სიმბოლურ როლს.

საქართველოს პრეზიდენტი პოლიტიკურ ძალაუფლებას არ ფლობს. აგრეთვე, მის ფუნქციას არ წარმოადგენს არც საქართველოს სამინაო და საგარეო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების განსაზღვრა, რამდენადაც ეს უკანასკნელი ეკისრება საქართველოს პარლამენტს, ხოლო პოლიტიკის განხორციელება არის საქართველოს მთავრობის ფუნქცია.

საქართველოს კონსტიტუციით გათვალისწინებულია სახელისუფლებო ტრიადა, კერძოდ, ხელისუფლების სამწვეროვანი დანაწილება. მოაზრებული კონცეფცია ხელისუფლების სწორედ იმგვარ დანაწილებას გულისხმობს, რომელიც

არცერთ განშტოებას თუ კონსტიტუციურ ორგანოს არ აძლევს შესაძლებლობას, გადააბიჯოს საკუთარი უფლებამოსილების ფარგლებს და შეიჭრას სხვა განშტოების უფლებამოსილების არსენალში, მასზედ, რომ შესაბამისი სამართლებრივი პასუხის გარეშე უკონტროლოდ ვერ იმოქმედოს. აღნიშნული სამართლებრივი დანაწესი კი, მხარდაჭერილია შეკავებისა და გაწონასწორების ეფექტიანი კონსტიტუციური საშუალებებით.

წინამდებარე კვლევა ცხადყოფს, რომ საქართველოს პრეზიდენტის მხრიდან განხორციელდა საქართველოს კონსტიტუციური მმართველობის სისტემის საპირისპირო ქმედება, კონსტიტუციის როგორც de facto, აგრეთვე, de jure დარღვევა, ხოლო პოტენციური დარღვევის პრევენციაზე დარღვევის რეაგირების მექანიზმების დადგენა თავისთავში ქვეყნის თავისუფლების წინასწარი შეზღუდვების (ფარგლების) დადგენას გულისხმობს. აღნიშნული დებულებები კი, როგორც კონსტიტუციის სტრუქტურული პრინციპებიდან, კონსტიტუციის სული-სკვთებიდან, აგრეთვე ცალკეული ნორმებიდან გამომდინარეობს და კონსტიტუციური სამართლებრივი წესრიგისა და მმართველობის სისტემის დაცვას მიემართება.

ბიბლიოგრაფია:

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბაბუკი, ვ., ერფრუტი, ჯ. და შტაინროტერი, ბ., 2015. შედარებითი სამართლის მეთოდოლოგიის გამოყენება პრაქტიკაში, პრეზიდენტისა და პრემიერ-მინისტრის უფლებამოსილებათა გადანაწილება საქართველოში, საფრანგეთსა და გერმანიაში. „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, 8.

2. ბოძაშვილი, ლ., 2010. პრეზიდენტის, როგორც სახელმწიფოს საგარეო ურთიერთობებში უმაღლესი წარმომადგენლის კომპეტენცია ახალი საკონსტიტუციო ცვლილებების მიხედვით.
3. გვაზავა, გ., 2016. კონსტიტუციის ირგვლივ - პრეზიდენტი რესპუბლიკისა, წიგნში: ქართული კონსტიტუციონალიზმის ქრონიკები.
4. გონაშვილი, ვ., 2017. საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი.
5. დემეტრაშვილი, ა., 2011. საქართველოს

- 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია 2011 წლის გადასახედიდან, ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან - საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი.
6. დემეტრაშვილი, ა., 2013. მმართველობის ახალი სისტემის თავისებურებანი საქართველოში, სუპერსაპრეზიდენტოდან საპარლამენტომდე: საკონსტიტუციო ცვლილებები საქართველოში.
 7. დემეტრაშვილი, ა. და კობახიძე, ი., 2014. კონსტიტუციური სამართალი. მეორე გამოცემა.
 8. თევდორაშვილი, გ., 2017. საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი.
 9. თევდორაშვილი, გ., 2021. რესპუბლიკის ორგანული ფორმის ძიებაში - ასი წელი პირველი ქართული კონსტიტუციის მიღებიდან.
 10. კაველიძე, თ., 2022. სახელმწიფოს მეთაურისა და მთავრობის კონსტიტუციური სტატუსი საგარეო ურთიერთობათა სფეროში საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციისა და „გარდამავალი პერიოდის“ კვალდაკვალ.
 11. კვერენჩილაძე, გ., 2011. აღმასრულებელი ხელისუფლება და საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია, ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან - საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი.
 12. კობახიძე, ი., 2019. კონსტიტუციური სამართალი. თბილისი.
 13. მაცაბერიძე, მ., 2011. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი.
 14. მელქაძე, ო., 2011. ქართული კონსტიტუციონალიზმი. წიგნი მეორე.
 15. პაპუაშვილი, გ., 2013. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია, მე-2 გამოცემა.
 16. ქანთარია, ბ., 2014. საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი, მეორე გამოცემა.
 17. ქანთარია, ბ., 2017. საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალი.
 18. ცნობილაძე, პ., 2004. საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი, ტომი I.
 19. ხმალაძე, ვ. და სხვები, 2005. საქართველოს სახელმწიფო ხელისუფლება ცენტრალურ დონეზე: ბალანსი მის განშტოებათა შორის. საკონსტიტუციოპოლიტიკური რეფორმის პროცესი საქართველოში: პოლიტიკური ელიტა და ხალხის ხმები.
 20. Shugart, M. and Carey, J., 1992. Presidents and Assemblies Constitutional Design and Electoral Dynamics.
 21. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), „Opinion on the Draft Amendments to the Constitution of Georgia“. Adopted by the Venice Commission at its 58th Plenary Session, Venice, 12-13 March 2004.
- ნორმატიული აქტები:**
1. საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 24/08/1995, #786.
 2. საქართველოს კონსტიტუცია, 21/02/1921. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4801430?publication=0> [წვდომის თარიღი 20.05.2025].
 3. საქართველოს კანონი „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 30/11/1992. (ძალადაკარგულია).
- სასამართლო პრაქტიკა:**
1. საქართველოს პარლამენტის წევრების 2023 წლის 16 ოქტომბრის #3/1/1797 კონსტიტუციური წარდგინება.
 2. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2023 წლის 16 ოქტომბრის #3/1/1797 გადაწყვეტილება.
 3. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების - ირი-

ნე იმერლიშვილის, გიორგი კვერენჩილაძისა და თეიმურაზ ტულუშის განსხვავებული აზრი საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2023 წლის 16 ოქტომბრის #3/1/1797 დასკვნასთან დაკავშირებით.

ინტერნეტ რესურსები:

1. მენაბდე, ვ., 2023. პრეზიდენტის იმპიჩმენტი - რა როლი აქვს საკონსტიტუციო სასამართლოს. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://shorturl.at/H6oCQ>> [წვდომის თარიღი 20.05.2025].

BIBLIOGRAPHY:

Used Literature:

1. Babek, V., Erfrut J. and Steinröter, B., 2015. Application of Comparative Law Methodology in Practice, Distribution of Powers of the President and Prime Minister in Georgia, France and Germany. "Constitutional Law Review", 8. (in Georgian)
2. Bodzashvili, L., 2010. Competence of the President as the Highest Representative of the State in Foreign Relations according to the New Constitutional Amendments. (in Georgian)
3. Demetrashvili, A., 2011. The Constitution of Georgia of February 21, 1921 from the perspective of 2011, at the origins of Georgian constitutionalism - the 90th anniversary of the Constitution of Georgia of 1921. (in Georgian)
4. Demetrashvili, A., 2013. Features of the new system of governance in Georgia, from super-presidential to parliamentary: constitutional amendments in Georgia. (in Georgian)
5. Demetrashvili, A. and Kobakhidze, I., 2014. Constitutional Law. Second edition. (in Georgian)
6. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), "Opinion on the Draft Amendments to the Constitution of Georgia". Adopted by the Venice Commission at its 58th Plenary Session, Venice, 12-13 March 2004. (in English)
7. Gonashvili, V., 2017. Constitutional Law of Georgia. (in Georgian)
8. Gvazava, G., 2016. Around the Constitution - the President of the Republic, in the book: Chronicles of Georgian Constitutionalism. (in Georgian)
9. Kantaria, B., 2014. Constitutional Law of Georgia, Second Edition. (in Georgian)
10. Kantaria, B., 2017. Constitutional Law of Georgia. (In Georgian)
11. Kavelidze, T., 2022. The Constitutional Status of the Head of State and Government in the Sphere of Foreign Relations in the Footsteps of the 1921 Constitution of Georgia and the „Transitional Period“. (in Georgian)
12. Khmaladze and others, 2005. Georgian State Power at the Central Level: Balance between Its Branches. The Process of Constitutional and Political Reform in Georgia: Political Elites and People's Voices. (in Georgian).
13. Kobakhidze, I., 2019. Constitutional Law. (In Georgian)
14. Kverenchkhiladze, G., 2011. The Executive Branch and the 1921 Constitution of Georgia, At the Roots of Georgian Constitutionalism - 90th Anniversary of the 1921 Constitution of Georgia. (in Georgian)
15. Matsaberidze, M., 2011. 90th Anniversary of the 1921 Constitution of Georgia. (in Georgian)
16. Melkadze, O., 2011. Georgian Constitutionalism, Book Two. (in Georgian)
17. Papuashvili, G., 2013. The Constitution of the Democratic Republic of Georgia of

- 1921, 2nd edition. (in Georgian)
18. Shugart, M. and Carey, J., 1992. Presidents and Assemblies Constitutional Design and Electoral Dynamics. (in English)
 19. Tevdorashvili, G., 2017. Constitutional Law of Georgia. (in Georgian)
 20. Tevdorashvili, G., 2021. In Search of the Organic Form of the Republic - One Hundred Years Since the Adoption of the First Georgian Constitution. (in Georgian)
 21. Tsobiladze, P., 2004. Constitutional Law of Georgia. Volume I. (in Georgian)

Normative Materials:

1. Constitution of Georgia. Parliamentary Gazette, 24/08/1995, #786. (in Georgian)
2. Constitution of Georgia, 21/02/1921. [Online] available at:
<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4801430?publication=0>
[Accessed 05.04.2025]. (in Georgian)
3. Law of Georgia "On State Power", Parliamentary Gazette, 30/11/1992, (Repealed). (in Georgian)

Judicial Practice:

1. Constitutional Submission #3/1/1797 of October 16, 2023. (in Georgian)
2. Decision #3/1/1797 of the Plenum of the Constitutional Court of Georgia of October 16, 2023. (in Georgian)
3. Dissenting opinion of judges of the Constitutional Court of Georgia - Irine Imerlishvili, Giorgi Kverenchkhiladze and Teimuraz Tughushi regarding the conclusion #3/1/1797 of the Plenum of the Constitutional Court of Georgia of October 16, 2023. (in Georgian)

Internet Resources:

1. Menabde, V., 2023. Impeachment of the President - What is the Role of the Constitutional Court. [Online] available at: <https://shorturl.at/H6oCQ> [Accessed 05.04.2025]. (in Georgian)

ოჯახში ძალადობის ანათოპია: თეორიული პარადიგმები, ფორმები, სუბიექტები და ლათენტურობის პრობლემა

ვახტანგი მურადაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი,

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების

ფაკულტეტის აფილირებული ასისტენტი

საქართველო, თბილისი

ელ.ფოსტა : v.muradashvili@gmail.com

აბსტრაქტი

ჯახში ძალადობის პრობლემის გადაჭრა დღემდე აქტუალურ საკითხს წარმოადგენს დღევანდელ მსოფლიოსა და, შესაბამისად, საქართველოშიც. გახშირებული ძალადობის ფაქტების საპირწონედ არაერთი საჭირო და მნიშვნელოვანი ცვლილებადამატებები შევიდა ქართულ კანონმდებლობაში, თუმცა, მიუხედავად ზემოაღნიშნული მცდელობისა, დანაშაულის სტატისტიკა კვლავაც მზარდია. სწორედ ამიტომ, მნიშვნელოვანია, გამოვიკვლიოთ ოჯახში ძალადობის საკითხი და გავაანალიზოთ პრობლემის რაობა მისი ეფექტიანი კონტროლისათვის.

ჩინამდებარე ნაშრომი მიზნად ისახავს ოჯახში ძალადობის საკითხის შესწავლას; განსაკუთრებით, კი მისი თეორიული საფუძვლების, განხორციელების ფორმების, სუბიექტებისა და ლატენტური ხასიათის. ნაშრომში გაანალიზებულია ოჯახში ძალადობის შესწავლის ძირითადი თეორიული პარადიგმები, მათ შორის ფსიქოლოგიური და სოციოლოგიური მიდგომები, რომლებიც განმარტავენ ძალადობის წარმოშობისა და განვითარების მექანიზმებს.

თემის აქტუალობიდან გამომდინარე, კვლევის ფარგლებში გამოყენებულია ისტორიული, მიმოხილვითი, სისტემური და ფორმალურ-ლოგიკური მეთოდები, რომლებიც საშუალებას იძლევა სისტემურად და შინაარსობრივად შეფასდეს საკვლევი თემის აქტუალური პრობლემები.

სტატიაში განხილულია თეორიები ოჯახში ძალადობის შესახებ, დეტალურადაა გაანალიზებული ოჯახში ძალადობის ტიპოლოგია, რომელიც მოიცავს ფიზიკურ, ფსიქოლოგიურ, სექსუალურ, ეკონომიკურ ძალადობას, იძულებას და უგულებელყოფას. ნაშრომში კრიტიკულად გაანალიზდა ოჯახში ძალადობის კანონით გათვალისწინებული სუბიექტები და გამოიკვეთა არსებული ხარვეზები. გააზრებულია ოჯახში ძალადობის ლატენტურობის პრობლემა. ასევე, განხილულია ძალადობის ფაქტების გამოვლენის არსებული მეთოდები და სუბიექტთა იდენტიფიცირებისა და სტატუსის მინიჭების პროცედურები.

საკვანძო სიტყვები: ძალადობა, სუბიექტები, პრევენცია

ANATOMY OF DOMESTIC VIOLENCE: THEORETICAL PARADIGMS, FORMS, SUBJECTS, AND THE PROBLEM OF LATENCY

Vakhtangi Muradashvili

PhD student of the Faculty of Law at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

*Affiliated Assistant of the Faculty of Law and International Relations at Georgian Technical University
Georgia, Tbilisi*

Email: v.muradashvili@gmail.com

ვახტანგ მურადაშვილი

ABSTRACT

Solution of the problem of domestic violence is still a topical issue in today's world and, accordingly, in Georgia. To counter the increasing incidence of violence, a number of necessary and important amendments have been made to Georgian legislation, however, despite the above-mentioned efforts, crime statistics are still increasing. That is why it is important to investigate the issue of domestic violence and analyze the nature of the problem in order to effectively control it.

The present work aims to study the issue of domestic violence; in particular, its theoretical foundations, forms of implementation, subjects and latent nature. The work analyzes the main theoretical paradigms of the study of domestic violence, including psychological and sociological approaches that elucidate the mechanisms of the origin and development of violence.

Given the relevance of the topic, historical, review based, systematic and formal-logical methods have been used within the framework of the study, which allow for a systematic and substantive assessment of the current problems of the research topic.

The article discusses theories about domestic violence, analyzes in detail the typology of domestic violence, which includes physical, psychological, sexual, economic violence, coercion and neglect. The work critically analyzes the subjects provided for by the Domestic Violence Law and identifies existing gaps. The problem of the latency of domestic violence is understood. Also, the existing methods of detecting facts of violence and the procedures for identifying subjects and assigning status are discussed.

KEYWORDS: Violence, Subjects, Prevention

შესავალი

ოჯახში ძალადობა წარმოადგენს გლობალურ სოციალურ პრობლემას, რომელიც უარყოფითად აისახება ინდივიდების, ოჯახებისა და მთლიანად საზოგადოების კეთილდღეობაზე. მიუხედავად მრავალი კვლევისა და პრევენციული ღონისძიებებისა, აღნიშნული სოციალური მოვლენა კვლავაც აქტუალურ გამოწვევად რჩება. ოჯახში ძალადობა, როგორც სოციალური პათოლოგია, კვლავ კულტურულ, ეკონომიკურ და რელიგიურ საზღვრებს, წარმოადგენს რა ადამიანის უფლებათა უხეშ დარღვევას და მნიშვნელოვან ბარიერს ჯანსაღი საზოგადოების განვითარებისათვის. ოჯახში ძალადობის დამანგრეველი გავლენა ვრცელდება არა მხოლოდ უშუალო მსხვერპლზე, არამედ ოჯახის სხვა წევრებზეც, განსაკუთრებით ოჯახის მცირეწლოვან და არასრულწლოვან წევრთა ნორმალურ განვითარებაზე, ასევე მთლიანად საზოგადოებაზე, რაც გამოიხატება ფსიქოლოგიური ტრავმებით, სოციალური იზოლაციით, ეკონომიკური პრობლემებითა და ჯანმრთელობის გაუარესებით.

წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს ოჯახში ძალადობის საკითხის ანალიზს. ნაშრომში მიმოიხილვება თეორიები ოჯახში ძალადობის შესახებ, რომლებიც თავისებურად ცდილობენ ახსნა მოუძებნონ ძალადობის გამომწვევ მიზეზებს. დეტალურად გაანალიზდება ძალადობის განხორციელების ის ფორმები, რომლებიც ქართული კანონმდებლობითა და საერთაშორისო ნორმებითაა გათვალისწინებული. როგორებიცაა: ფიზიკური, ფსიქოლოგიური (ემოციური), სექსუალური, ეკონომიკური იძულება და უგულებელყოფა. მეტი თვალსაჩინოებისათვის და საზოგადოების ცნობიერების დონის გასაგებად მოყვანილი და გააზრებული

იქნება ძალადობის ცალკეული ფორმის მსხვერპლის მიერ აღქმადობისა და ამ კუთხით რეგისტრირებულ დანაშაულთა სტატისტიკური ინფორმაცია.

ნაშრომი სიღრმისეულად და კრიატურ საკითხებს სუბიექტთა ჩამონათვალის სრულყოფისათვის. აგრეთვე მიმოიხილავს და აანალიზებს ოჯახში ძალადობის სუბიექტთა იდენტიფიცირებისა და სტატუსის მინიჭების თეორიულ და პრაქტიკულ მნიშვნელობას, რაც უმნიშვნელოვანესია დანაშაულის პრევენციისა და ხელახალი ჩადენის აღკვეთისათვის. ასევე განხილული იქნება ოჯახში ძალადობის ფაქტების გამოვლენის ლატენტურობის საკითხი.

I თეორიები ოჯახში ძალადობის შესახებ

1970 წლებში დაიწყო ნაცემ ქალთა მოძრაობა. „როდესაც, აღნიშნული მოძრაობა ყალიბდებოდა, საზოგადოება ინერტული იყო ძალადობის აღნიშნულ ფორმასთან მიმართებით. ძირითადი სოციალური ინსტიტუტები, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები და მედიაც კი ღუშდა აღნიშნულ პრობლემაზე“.¹ აღნიშნული თეორია, თუ რატომ სცემენ კაცები ქალებს, ეფუძნებოდა ფსიქოპათოლოგიას: „ამ თეორიის მიხედვით, მამაკაცები, რომლებიც თავიანთ ცოლებს ფიზიკურ შეურაცხყოფას აყენებდნენ, ფსიქიკურად დაავადებულად მიიჩნეოდნენ, რომელთა განკურნება შესაბამისი ფსიქიატრიული მკურნალობის საშუალებით მიიღწეოდა. თუმცა, აღნიშნული მალევე იქნა უარყოფილი მკვლევარების მიერ, ვინაიდან, მოძალადეთა ყოფაქცევა არ შეესაბამებოდა ფსიქიკურად დაავადებული ადამიანების მახასიათებლებს. მოძალადეები თავს ესხმიან მხოლოდ მათ

¹ Kathleen, J.T., 1982. "The Battered Women Movement and the Creation of the Wife Beating Problem." Social Problems, Oxford University press 1982, 29, გვ. 207.

უახლოეს პარტნიორებს ან ცოლებს, ხოლო ფსიქიკურად დაავადებულნი, მაგალითად, შიზოფრენიით დაავადებულები არ შემოიფარგლებიან მხოლოდ უახლოეს პარტნიორებზე ძალადობით”² აღნიშნული თეორიის კრიტიკაც სწორედ ზემოაღნიშნულ საკითხს ეხება, ვინაიდან შეუძლებელია ყოველი ფიზიკური ძალადობის გამოვლინება მიეწეროს ფსიქოლოგიურ პათოლოგიას, როდესაც მოძალადეს არ აღენიშნება ფსიქიკური ხასიათის პრობლემები. „კვლევაში ნაცემი ქალები ფსიქიკურად დაავადებულად ხასიათდებოდნენ, მაგრამ კვლევის შედეგები დამახინჯებული იყო, ვინაიდან მკვლევარები მხოლოდ იმ ქალების შემოწმებით შემოიფარგლებოდნენ, რომლებიც ფსიქიატრიულ საავადმყოფოებში იმყოფებოდნენ. სინამდვილეში ნაცემი ქალები ფსიქიკურად დაავადებულები არ იყვნენ და მრავალი მათგანი არასწორი დიაგნოზის გამო მოთავსდა დაწესებულებებში და მათ ვერ შეძლეს ფსიქიკური და ფსიქოლოგიური შედეგების ამოცნობა”³

მოგვიანებით ჩამოყალიბდა ახალი თეორია, რომელსაც შესწავლილი ქცევის თეორიის სახელწოდებით ვიცნობთ: „სწავლა დაკვირვების შედეგად ან დაკვირვებით სწავლა გულისხმობს ცნობიერ და არაცნობიერ დაკვირვებას და დაკვირვების შედეგად ნასწავლი ქცევის გამეორებას. [...] ოჯახური ძალადობის შემთხვევაში, თუ ოჯახის ქალიშვილი ხედავს, რომ მამამისი სისტემატიურად ძალადობს დედამისზე,

გოგონა გათხოვების შემდგომ თუ იმავე სიტუაციაში ჩავარდება, მისთვის ადვილი იქნება შეეგუოს მსხვერპლის როლს ან მოითმინოს ძალადობა”⁴ შესწავლილი ქცევის თეორიაც სწორედ აღნიშნულს გულისხმობს, რომ ვაჟები სწავლობენ ძალადობას მამისაგან, ხოლო გოგონები კი მსხვერპლის როლში ყოფნასა და ძალადობის მოთმენას დედისაგან. ამავე დროს მათ აღნიშნული ქმედებები საზოგადოებისათვის ნორმალურ და მისაღებ ქცევებად მიაჩნიათ.

კონტროლის დაკარგვის თეორიის მიხედვით მამაკაცები შეუცნობლად, საკუთარ თავზე კონტროლის დაკარგვის გამო ძალადობენ. მამაკაცებს საზოგადოებისაგან მინიჭებული აქვთ როლი, რომ არ გამოხატონ საკუთარი ემოციები. შესაბამისად, მამაკაცს ხელს უშლის თამამად და ხმამაღლა გამოხატოს საკუთარი იმედგაცრუება და რისხვა საზოგადოებისაგან მოსალოდნელი რეაქციის გამო. აღნიშნული გრძნობები კი გროვდება და ბოლოს მამაკაცი ცდილობს განთავისუფლდეს მისგან ძალადობის გამოყენების გზით.⁵ რაც გულისხმობს, რომ ძალადობის განხორციელება გამოწვეულია მამაკაცის უუნარობით, გამოხატოს და გააკონტროლოს საკუთარი რისხვა და უიმედობა. აღსანიშნავია, რომ კონტროლის დაკარგვის თეორია წინააღმდეგობაში მოდის მოძალადის საქციელთან. მოძალადე თავის ძალადობას სიფრთხილით წარმართავს განსაზღვრული ადამიანების მიმართ განსაზღვრულ დროსა და ადგილზე.⁶

² ფერაძე, მ., მიქანაძე, გ. და სააკაშვილი, ნ., 2011. სახელმძღვანელო პოლიციის მუშაკთა ტრენინგებისთვის, სასწავლო კურსი თემაზე: ოჯახში ძალადობა და მის წინააღმდეგ მოქმედი მექანიზმები საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით, თბილისი: გვ.11.

³ მესხი, მ., 2011. ოჯახში ძალადობა - პრობლემის მორალური და სამართლებრივი ასპექტები. საერთაშორისო სამართლის ჟურნალი, 1, გვ. 62.

⁴ შალიკაშვილი, მ., 2011. ვიქტიმოლოგია - მეცნიერება დანაშაულის მსხვერპლის შესახებ, თბილისი: მერიდიანი, გვ.54.

⁵ შეადარე. Emerson Dobash, R. and Dobash, R.P., 1992. Women, Violence and Social Change, Oxon: Routledge, გვ. 222.

⁶ შეადარე. მესხი, მ., 2011. ოჯახში ძალადობა - პრობლემის მორალური და სამართლებრივი ასპექტები. საერთაშორისო სამართლის ჟურნალი, 1, გვ. 63.

შეცნობილი უმწეობის თეორია საკმაოდ პოპულარულია. „ამერიკელმა ფსიქოლოგმა ლეონორ ვოლკერმა შეისწავლა იმ ქალთა ყოფაქცევა, რომლებიც მოძალადე ქმრებთან თანაცხოვრებას არჩევენ. მისი ჰიპოთეზის თანახმად, ქალების გადაწყვეტილება, გააგრძელონ ცხოვრება მოძალადე ქმრებთან, იმაში გამოიხატება, რომ მუდმივი შეურაცხყოფა მათ გაყრისათვის საჭირო ნებისყოფას ართმევს. აღნიშნული თეორია ეფუძნებოდა ნაცემ ქალთა საერთო თვისებებს: დაბალი ღირსების გრძნობა, განმარტობისკენ მიდრეკილება ან კონტროლის დაკარგვის გაუთავისებლობა.“

II ოჯახში ძალადობის განხორციელების ფორმები

საქართველოს კანონში, „ქალთა მიმართ ძალადობის ან/და ოჯახში ძალადობის აღკვეთის, ოჯახში ძალადობის მსხვერპლთა დაცვის შესახებ“ მოცემულია ოჯახში ძალადობის განხორციელების ფორმები. კერძოდ, მის მე-3 მუხლში ჩამოთვლილია, რომ ოჯახში ძალადობა შესაძლებელია განხორციელდეს ფიზიკური, ფსიქოლოგიური, ეკონომიკური, სექსუალური ძალადობით ან იძულებით. ამავე კანონის მე-4 მუხლის „ა“ ქვეპუნქტი კი ლეგალურად განმარტავს ფიზიკური ძალადობის ცნებას. „ფიზიკური ძალადობა - ცემა, წამება, ჯანმრთელობის დაზიანება, თავისუფლების უკანონო აღკვეთა ან სხვა ისეთი მოქმედება, რომლებიც იწვევს ფიზიკურ ტკივილს ან ტანჯვას, ჯანმრთელობის მდგომარეობასთან დაკავშირებული მოთხოვნების დაუკმაყოფილებლობა, რომელიც იწვევს მსხვერპლის

ჯანმრთელობის დაზიანებას ან სიკვდილს“, ზოგჯერ, ერთი შეხედვით, ნაკლებად სერიოზული ფიზიკური ძალადობის ფორმამ, როგორებიცაა ხელის კრა ან ბიძგება, გამოიწვიოს ყველაზე სერიოზული დაზიანებები. მოძალადემ შესაძლოა მსხვერპლი მოისროლოს დივანზე, მიანარცხოს კედელზე, დააგოროს კიბეზე ან გადააგდოს მოძრავი ავტომობილიდან. აღნიშნულმა კი შეიძლება სხვადასხვა ხარისხის დაზიანებები გამოიწვიოს. როგორებიცაა: თავის ტვინის შერყევა, სისხლნაჟღერებები, მოტეხილობა, ზურგის ტვინისა დაზიანება და სხვა.

კანონის მე-4 მუხლის „ბ“ ქვეპუნქტის მიხედვით: „ფსიქოლოგიური ძალადობა - შეურაცხყოფა, შანტაჟი, დამცირება, მუქარა ან სხვა ისეთი მოქმედება, რომლებიც იწვევს ადამიანის პატივისა და ღირსების შელახვას.“

ფსიქოლოგიურ ძალადობას ახასიათებს აღქმადობის სირთულე და მის მიერ გამოწვეული პრობლემების ფარული ხასიათი. გაეროს ბავშვთა ფონდის 2013 წლის ეროვნული კვლევის⁸ მიხედვით, მოსახლეობის 64%-ს არ შეუძლია ფსიქოლოგიური ძალადობის ყველა ფორმის აღქმა. როგორებიცაა: დაბალი თვითშეფასება, საკუთარი თავის რწმენის დაკარგვა, დეპრესია, შფოთვა, თვითმკვლელობისაკენ მიდრეკილება, ალკოჰოლიზმი, ნარკომანია და სხვა.

ფსიქოლოგიური ძალადობის დროს მოძალადის მუქარა ძალადობაზე ან ზიანის მიყენება, შესაძლოა მიმართული იყოს თავად მსხვერპლის, მისი ახლობელის ან თავად მოძალადისაკენ (თვითმკვლელობის მუქარა). აღსანიშნავია, რომ ფსიქოლოგიურ ძალადობას შეიძლება საერთოდ არ ახლდეს ფიზიკური ძალადობის საფრთხე, მიუხედავად ამისა, მოძალადემ შესაძლოა

⁷ იქვე.

⁸ დვალიშვილი, დ., 2013. ბავშვთა მიმართ ძალადობა საქართველოში. გაეროს ბავშვთა ფონდი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.unicef.org/georgia/media/2066/file> [წვდომის თარიღი 15.05.2025]. გვ.26.

დააზიანოს მსხვერპლის ურთიერთობები გარესამყაროსთან, მისი რეპუტაციის შეზღუდვითა და დამცირებით მეგობრების, თანამშრომლებისა თუ საზოგადოების სხვა წევრებთან მიმართებით.

საინტერესო შედეგები აჩვენა აღნიშნულმა კვლევამ, ფსიქოლოგიური ძალადობის აღქმისა და მსხვერპლის განათლების დონის მიმართების კუთხით. სადაც არასრული საშუალო განათლების მქონე ქალთა 12%, სრული საშუალო განათლების მქონე ქალთა 24% და უმაღლესი განათლების მქონე ქალთა 32% ემოციური ძალადობის მსხვერპლი გამხდარა. მონაცემთა თანახმად, რაც უფრო განათლებულია ქალი, მით უფრო მეტად შეუძლია ემოციური ძალადობის ფორმის ამოცნობა. აღნიშნული მონაცემები ადასტურებს, რომ განათლებას მნიშვნელოვანი როლი აკისრია ძალადობასთან ეფექტურ ბრძოლაში.⁹

კანონის მე-4 მუხლის „დ“ ქვეპუნქტის მიხედვით: „სექსუალური ძალადობა - სქესობრივი კავშირი ძალადობით, ძალადობის მუქარით ან მსხვერპლის უმწეობის გამოყენებით, სქესობრივი კავშირი ან სექსუალური ხასიათის სხვაგვარი მოქმედება ან გარყვნილი ქმედება არასრულწლოვანის მიმართ.“

სექსუალური ძალადობა ფართო მნიშვნელობის მატარებელია, ოჯახში ძალადობის კუთხით იგი გულისხმობს ცოლის, როგორც სექსუალური ობიექტის მიმართ ძალადობრივ სექსუალურ დამოკიდებულებას. იგი შეიძლება მოიცავდეს სექსუალურ აქტზე

დათანხმებას იძულებით, მუქარით, მანიპულაციითა და ფიზიკური ძალის გამოყენებით. „სექსუალური აქტის დროს განსაკუთრებული სისასტიკის გამოჩენას, ეჭვიანობის ნიადაგზე ცოლის სხვებთან კავშირში დადანაშაულებას, პორნოგრაფიული ქმედებების ყურებისა და/ან გამეორების იძულებას.“¹⁰ ისეთ სექსუალური აქტივობის განხორციელების იძულებას, რომელიც ძალადობრივია, მტკივნეულია, დამამცირებელი ან შეურაცხმყოფელი და მიუღებელია მსხვერპლისათვის. ან ისეთ დროს, როდესაც მსხვერპლს არ სურს სექსუალური აქტით დაკავდეს; მოძალადეთა ძირითადი გზავნილია, რომ მათ არ აქვთ საკუთარი სხეულის სურვილისამებრ გამოყენებისა და მოძალადისათვის უარის თქმის უფლება. ზოგჯერ ზოგიერთი მსხვერპლი ახერხებს წინააღმდეგობის გაწევას, თუმცა ისინი კიდევ უფრო მკაცრი მოპყრობის მსხვერპლნი ხდებიან. სექსუალური ძალადობა მსხვერპლთა უმეტესობაზე ღრმა ფსიქოლოგიურ კვალს ტოვებს, რის გამოც მსხვერპლები ერიდებიან აღნიშნულზე საუბარს. ზოგიერთი მათგანი კი საერთოდ ვერ აცნობიერებს აღნიშნული ქმედება არის თუ არა ძალადობრივი, ზოგისთვის კი მეუღლისა თუ პარტნიორისათვის სექსუალურ აქტზე უარის თქმა უტოლდება ღალატს.

2019 წლის ანგარიშის მიხედვით, „2018 წლის მსგავსად, მიუხედავად გადადგმული ნაბიჯებისა, სექსუალური ძალადობა კვლავ რჩება გენდერული ძალადობის ერთ-ერთ ყველაზე მძიმე, დაფარულ და დაუსჯელ

⁹ ჩიტაშვილი, მ. და სხვები, 2010. ქალთა მიმართ ოჯახში ძალადობის საკითხების ეროვნული კვლევა. საბოლოო ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://short-link.me/19cVN>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025]. გვ. 41.

¹⁰ არასამთავრობო ორგანიზაცია საფარი, 2016. რა არის ოჯახში ძალადობა? [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://short-link.me/14ul8>> [წვდომის თარიღი 15.05.2025]. „შესავალში.“

ფორმად.¹¹

აღნიშნული კანონის მე-4 მუხლის „ე“ ქვეპუნქტის მიხედვით: „ეკონომიკური ძალადობა - ქმედება, რომელიც იწვევს საკვებით, საცხოვრებელი და ნორმალური განვითარების სხვა პირობებით უზრუნველყოფის, საკუთრებისა და შრომის უფლებების განხორციელების, აგრეთვე თანასაკუთრებაში არსებული ქონებით სარგებლობისა და კუთვნილი წილის განკარგვის უფლების შეზღუდვას.“

ზოგიერთი მოძალადე ოჯახის ეკონომიკურ რესურსებზე წვდომის შეზღუდვით ცდილობს გააკონტროლოს საკუთარი მსხვერპლი. როგორიცაა: დრო, ტრანსპორტირება, ტანისამოსი, საკვები, საცხოვრებელი, დაზღვევა და ფული. მოძალადისათვის არ აქვს მნიშვნელობა ოჯახში მთავარი შემომტანი ვინაა, შეიძლება ეს იყოს თავად მოძალადე, მსხვერპლი ან ორივე მათგანი. მისთვის მნიშვნელოვანია, რომ გააკონტროლოს, თუ რაში იხარჯება ოჯახის შემოსავალი. ხშირ შემთხვევაში მოძალადე ცდილობს ხელი შეუშალოს მსხვერპლს ფინანსური დამოუკიდებლობის მოპოვებასა და შენარჩუნებაში, რაც მას ძალაუფლებისა და კონტროლისათვის სჭირდება. ამის საპირწონედ, მსხვერპლი ანებებს სამსახურს ან წყვეტს სამსახურის ძიებას და დიასახლისობით ეხმარება ოჯახს. ნებისმიერ შემთხვევაში გადაწყვეტილებების უპირობო მიმღებად მოძალადე გვევლინება, ხოლო მსხვერპლი კი ისეთ მდგომარეობაში ექცევა, როდესაც მან ნებართვა უნდა მიიღოს მოძალადისაგან ფულის დახარჯვაზე, რათა უზრუნველყოს ოჯახის საჭიროებები. როდესაც მსხვერპლი გადაწყვეტს გაწყვიტოს მოძალადესთან

ურთიერთობა და წავიდეს, მოძალადემ შესაძლოა გამოიყენოს ეკონომიკური მანიპულაციები მასზე კონტროლის მოსაპოვებლად ან მის დასაბრუნებლად.

ქალების ეკონომიკური დამოუკიდებლობის კუთხით აღსანიშნავია, რომ 2024 წლის საქსტატის მონაცემებით¹² ეკონომიკურად აქტიური იყო ქალების 54.5% მაშინ, როდესაც მამაკაცების ანალოგიურმა მაჩვენებელმა 72.6% შეადგინა. ხოლო დასაქმების მაჩვენებელი ქალებში 49.0%, მამაკაცებში კი - 63.3% შეადგინა. შესაბამისად, მამაკაცებში ეკონომიკური აქტიურობისა და დასაქმების პროცენტული მაჩვენებლები არსებითად მაღალია ქალთა ანალოგიურ მაჩვენებლებზე.

ზემოაღნიშნული კანონის მე-4 მუხლის „გ“ ქვეპუნქტის მიხედვით: „იძულება - ადამიანის ფიზიკური ან ფსიქოლოგიური იძულება, შეასრულოს ან არ შეასრულოს მოქმედება, რომლის განხორციელება ან რომლისგან თავის შეკავება მისი უფლებაა, ანდა საკუთარ თავზე განიცადოს თავისი ნება-სურვილის საწინააღმდეგო ზემოქმედება.“

იძულება საკმაოდ ზოგადი ცნებაა და გულისხმობს ადამიანის საყოველთაო უფლებებსა და თავისუფლებებში უკანონო ჩარევასა და მის შეზღუდვას. იძულება თრგუნავს ადამიანის თავისუფალ ნებას, რომელიც წარმოადგენს „პიროვნების თავისუფლებას, რომელიც თავისთავში ნების ფორმირებისა და ნების განხორციელების თავისუფლებას გულისხმობს. თავის მხრივ, ნების ფორმირებაში გაიგება ქცევის მრავალი შესაძლებლობებიდან ერთ-ერთი ქცევის არჩევა, ხოლო ნების განხორციელება-

¹¹ ღია საზოგადოების ფონდი და კოალიცია თანასწორობისთვის, 2019. დისკრიმინაციისგან დაცვის უფლების განხორციელება სხვადასხვა ჯგუფისათვის საქართველოში, 2019 წლის ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://short-link.me/19cPc> [წვდომის თარიღი 15.05.2025]. გვ.38.

¹² თოდრაძე, გ., „რედ.“ 2024. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის სტატისტიკური პუბლიკაცია, ქალი და კაცი საქართველოში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://short-link.me/18NZ4> [წვდომის თარიღი 15.05.2025]. გვ.67.

ში არჩეული ალტერნატიული ქცევიდან ერთ-ერთი ქცევის განხორციელება იგულისხმება.¹³

2014 წლის ანგარიში საინტერესო მონაცემებს იძლევა ოჯახში ძალადობის აღქმადობის კუთხით, აღსანიშნავია, რომ გამოკითხულთა 97.1%-ის აზრით, ფიზიკური ძალადობა ძალადობის ყველაზე მძიმე ფორმაა. შემდეგ ძალადობის მძიმე ფორმად აღქმულია სექსუალური ძალადობა (94.4%), კონტაქტების შეზღუდვა (91%), გადაადგილების შეზღუდვა (89.2%), ეკონომიკური კონტროლი (89%) და სიტყვიერი შეურაცხყოფა (83.5%). ხოლო სიტყვიერი ძალადობა მიჩნეულია ძალადობის უფრო მძიმე ფორმების წინმსწრებ ფორმად.¹⁴ საინტერესო ფაქტია, რომ გამოკითხულთა 76.20%-ისთვის მისაღებია მსხვერპლის მიერ დახმარების

ძიება ოჯახის წევრებთან და ნათესავებთან და არა სამართალდამცავ ორგანოებთან,¹⁵ რაც თავის მხრივ ართულებს ოჯახში ძალადობასთან ეფექტურ ბრძოლას, აგრეთვე მანიშნებელია იმის, რომ საზოგადოების დიდი ნაწილი არ ენდობა სამართალდამცავ ორგანოებს. თავად იურიდიულ სფეროში მოღვაწეები¹⁶ კი უინტერესოდ თვლიან ოჯახში ძალადობის საქმეებზე მუშაობას. ხოლო მათ პრაქტიკაში ყველაზე გავრცელებულია ძალადობის ორი სახე, ფიზიკური და ფსიქოლოგიური. ყველაზე ბოლო ადგილს კი იძულება იკავებს.¹⁷

¹³ დვალიძე, ი., ხარანაული, ლ., თუმანიშვილი, გ. და წიქარიშვილი, კ., 2019. ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით (კომენტარი), თბილისი: იურისტების სამყარო, გვ. 277.

¹⁴ შეადარე. სუმბაძე, ნ., 2014. ქალთა მიმართ ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის აღქმა თბილისში, კახეთსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, საზოგადოებრივი პოლიტიკის ინსტიტუტი, 2014 წლის ნოემბრის ანგარიში. გვ. 7.

¹⁵ შეადარე. იქვე. ნ.

¹⁶ აქ იგულისხმებიან, მოსამართლეები, პროკურორები და ადვოკატები, რომელთაც მიიღეს მონაწილეობა კვლევაში.

¹⁷ შეადარე. სოციალური კვლევისა და ანალიზის ინსტიტუტი, 2015. ოჯახში ძალადობის საკითხებთან დაკავშირებით მოსამართლეების, პროკურორებისა და ადვოკატების სამართლებრივი საჭიროებების კვლევა. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://short-link.me/19hdi>> [წვდომის თარიღი 14.05.2025]. გვ.11.

შსს-ის სტატისტიკური მონაცემები - ძალადობის სახეების გამოვლინება წლების მიხედვით¹⁸

სახე წელი	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025 იანვარ-მარტი
ფიზიკური	1208	1151	990	1705	2582	2587	2494	2284	129	175	36
ფსიქოლოგიური	2626	3001	4176	7109	9445	9503	8627	8042	746	836	171
ეკონომიკური	143	129	143	198	255	214	203	169	2	6	1
სექსუალური	19	11	9	25	33	31	50	49	23	45	6
იძულება	146	96	97	74	121	87	72	75	20	29	3
უგულებელყოფა	0	0	24	68	155	67	83	54	1	2	0
სულ	4142	4388	5439	9179	12591	12489	11529	10673	921	1093	217

როგორც წარმოდგენილი სტატისტიკური მონაცემებიდან ჩანს, ყოველწლიურად მატულობს თითოეული ძალადობის ფორმით განხორციელებული ოჯახში ძალადობა. აღსანიშნავია, რომ 2020 წლის ოთხი თვის მონაცემები უკვე აღემატება 2015 წლის 12 თვის მონაცემებს, ხოლო უტოლდება 2016 წლის 12 თვის მონაცემებს, რაც შეიძლება ორი ფაქტორით აიხსნას:

- სამართალდამცავი ორგანოებისათვის მიმართვიანობის მატებით და საზოგადოების ზოგადი ცნობიერების ამაღლებით;

- თავად ოჯახში ძალადობის ფაქტების მომატებით.

საგულისხმოა, რომ არაბუნებრივად იკლებს დანაშაულთა ჩადენის მაჩვენებელი 2022 წლიდან მოყოლებული დღემდე. წარმოდგენილია, რომ იქ, სადაც ყოველწლიურად 10 000-ზე მეტი ოჯახში ძალადობის ფაქტი ფიქსირდებოდა, უცბად ჩამოვარდა აღნიშნული მაჩვენებელი 1000 ერთეულზე. თან, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებასაც, რომ ამ საანგარიშო წლებში რადიკალური სისხლისსამართლებრივი პოლიტიკის ცვლილება არ მომხდარა.

¹⁸ სტატისტიკური ინფორმაცია, 2015 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [644fc1fbecfe.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2015/2015%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
 სტატისტიკური ინფორმაცია, 2016 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [644fc2414cb0d.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2016/2016%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
 სტატისტიკური ინფორმაცია, 2017 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [644fc28277965.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2017/2017%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
 სტატისტიკური ინფორმაცია, 2018 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [6037653bc2f2b.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2018/2018%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
 სტატისტიკური ინფორმაცია, 2019 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [603766127a88d.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2019/2019%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
 სტატისტიკური ინფორმაცია, 2020 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [6037669b135d6.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2020/2020%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
 სტატისტიკური ინფორმაცია, 2021 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [620a27a26ae30.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2021/2021%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
 სტატისტიკური ინფორმაცია, 2022 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [63d8e6f9f210a.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2022/2022%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
 სტატისტიკური ინფორმაცია, 2023 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [65e5ccbc11080.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2023/2023%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
 სტატისტიკური ინფორმაცია, 2024 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [679cc44629ff9.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2024/2024%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
 სტატისტიკური ინფორმაცია, 2025 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: [68138561c1439.pdf](https://www.ssi.gov.ge/Uploads/2025/2025%20stat%20en.pdf) [წვდომის თარიღი 14.05.2025].

III ოჯახში ძალადობის სუბიექტები

ოჯახში ძალადობაში, ისევე, როგორც ნებისმიერ ძალმომრეობით ქმედებაში, მნიშვნელოვანია სამი კომპონენტის არსებობა:

- მოძალადე;
- ძალადობრივი ქმედება;
- მსხვერპლი.

საქართველოს კანონში, „ქალთა მიმართ ძალადობის ან/და ოჯახში ძალადობის აღკვეთის, ოჯახში ძალადობის მსხვერპლთა დაცვის შესახებ“, მოცემულია, როგორც მოძალადისა და მსხვერპლის, აგრეთვე ოჯახის წევრის ლეგალური დეფინიციები. კერძოდ, მის მე-4 მუხლის „ვ“ ქვეპუნქტის მიხედვით მსხვერპლს წარმოადგენს ქალი, არასრულწლოვანი ან ოჯახის ნებისმიერი წევრი, რომელთა კონსტიტუციური უფლებები და თავისუფლებები დაირღვა უგულებელყოფით ან/და ფიზიკური, ფსიქოლოგიური, ეკონომიკური ან სექსუალური ძალადობით, ან იძულებით. ხოლო მსხვერპლს სტატუსს ანიჭებს შსს-ის შესაბამისი სამსახური, სასამართლო ორგანო ან/და მსხვერპლის იდენტიფიცირების ჯგუფი. ხოლო მე-4 მუხლის „თ“ ქვეპუნქტის მიხედვით მოძალადე არის ოჯახის წევრი, რომელიც ოჯახის სხვა წევრის კონსტიტუციურ უფლებებსა და თავისუფლებებს არღვევს ზემოაღნიშნული გზებით. ასევე, აღნიშნული მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტში მო-

ცემულია ოჯახის წევრის ლეგალური დეფინიცია.¹⁹ აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის დღეს მოქმედი რედაქციის 111-ე მუხლის²⁰ შენიშვნა პრაქტიკულად ზედმიწევნით იმეორებს ზემოაღნიშნულ კანონში მოცემული ოჯახის წევრის დეფინიციას, რაც მისასალმებელია. თუმცა 2012-დან 2017 წლებში მოქმედი რედაქცია²¹ ოჯახის წევრის ცნების ქვეშ არ მოიაზრებდა არარეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფ პირს და მოიცავდა მხოლოდ მეუღლეს (ანუ სამოქალაქო სამართლებრივად რეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფ პირს), რაც თავის მხრივ მნიშვნელოვან სამართლებრივ პრობლემას წარმოადგენდა პრაქტიკული თვალსაზრისით. ხოლო 2017 წლის პირველ ივნისს განხორციელებული ცვლილებით აღნიშნული პრობლემა გადაიჭრა და ოჯახის წევრთა სიას დაემატა არარეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფი პირიც. მიუხედავად ამისა, გარკვეული სამართლებრივი პრობლემა წარმოქმნა ახალმა დანაწესმაც, ვინაიდან ახალი ცვლილებით, არარეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფი ყოფილი პირი არ ექვემდებარება კანონის მოქმედების ფარგლებში, მაშინ, როდესაც რეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფი ყოფილი მეუღლე ითვლება ოჯახის წევრად. აღნიშნული სამართლებრივი პრობლემა გადაჭრა უკვე შემდგომმა ცვლილებებმა, რომელიც დღეს მოქმედ

¹⁹ კერძოდ, ოჯახის წევრად ითვლება დედა, მამა, პაპა, ბებია, მეუღლე, არარეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფი პირი, შვილი (გერი), მინდობითად საზრდელი, მინდობითად მზრდელი (დედობილი, მამობილი), დედინაცვალი, მამინაცვალი, შვილიშვილი, და, ძმა, მეუღლის მშობელი, არარეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფი პირის მშობელი, შვილის მეუღლე (მათ შორის, არარეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფი), ყოფილი მეუღლე, წარსულში არარეგისტრირებულ ქორწინებაში მყოფი პირი, მეურვე, მზრუნველი, მხარდამჭერი, მეურვეობისა და მზრუნველობის ქვეშ მყოფი პირი, მხარდაჭერის მიმღები, აგრეთვე პირები, რომლებიც მუდმივად ეწევიან ან ეწეოდნენ ერთიან საოჯახო მეურნეობას;

²⁰ მუხლი 111, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=275>> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].

²¹ მუხლი 111, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=191>> [წვდომის თარიღი 14.05.2025]. (ძალადაკარგულია).

ვერსიად ჩამოყალიბდა.

პრაქტიკაში ასევე პრობლემატური საკითხია ე.წ. მეგობარი ქალის/მამაკაცის მიმართ განხორციელებული ძალადობის კვალიფიკაციის საკითხი, ვინაიდან კანონი ასეთ პირებს არ მოიაზრებს ოჯახის წევრად, თუმცა ე.წ. სტამბოლის კონვენციის მე-3 მუხლი²² აღიარებს მათ ოჯახური ძალადობის სუბიექტად. შესაბამისად, საჭიროა კანონში აღნიშნულ პირთა წრის გაფართოვება, რაც თავის მხრივ სტამბოლის კონვენციასთანაც მოვა შესაბამისობაში. დასაზუსტებელია აგრეთვე კანონმდებლისეული ხელდასიძისა და რძლის, როგორც ოჯახში ძალადობის სუბიექტთა საკითხიც, ვინაიდან კანონმდებელი აღნიშნული დანაწესით ორ სხვადასხვა სტანდარტს გვთავაზობს. „მაგალითად: თუ მოძალადემ სცემა თავისი ცოლის ძმა (რომელიც არ იწოდება სიძედ), სახეზე არ გვექნება ოჯახში ძალადობა, ხოლო, თუ პირიქით მოხდა – მოძალადემ სცემა თავისი დის ქმარი (რომელიც იწოდება სიძედ), გამოდის, რომ მან ჩაიდინა ოჯახში ძალადობა, რაც არასწორია, რადგან მოძალადეც და მსხვერპლიც ორმხრივად უნდა იყვნენ ერთმანეთის ოჯახის წევრები და არა ცალმხრივად.“²³ ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე მნიშვნელოვანია, რომ აღნიშნული ხარვეზები გამოსწორდეს და გაფართოვდეს ოჯახში ძალადობის სუბიექტთა რაოდენობა, რათა უკეთ განხორციელდეს ოჯახში ძალადობის აღკვეთა.

IV ოჯახში ძალადობის სუბიექტთა იდენტიფიცირება და სტატუსის მინიჭება

ოჯახში ძალადობის გამოვლენისა და აღკვეთის კუთხით მნიშვნელოვანია ოჯახში ძალადობის სუბიექტთა იდენტიფიცირება. მოძალადისა და მსხვერპლის ძალადობის აღრეულ ეტაპზე იდენტიფიცირებამ შესაძლოა გადამწყვეტი როლი შეასრულოს განმეორებითი ძალადობის თავიდან აცილების საქმეში. „მნიშვნელოვანია, რომ მინაგან საქმეთა სამინისტროს ძალადობაზე რეაგირების უფლებამოსილმა პირებმა სრულყოფილად შეისწავლონ ოჯახში ძალადობის ფაქტები და შეაფასონ პრობლემა, შეძლებისდაგვარად შემჭიდროვებულ ვადებში დაადგინონ ძალადობის მსხვერპლი და მოძალადე. ეს მოქმედებები თავისთავად გარანტიაა იმისა, რომ უზრუნველყოფილ იქნეს ძალადობის დროულად აღკვეთა, მსხვერპლთა უფლებებისა და ინტერესების ეფექტიანი დაცვა და მომავალში მათი განმეორების თავიდან აცილება.“²⁴ ოჯახში ძალადობის აღკვეთის, პრევენციისა და ძალადობის მსხვერპლთა ინტერესებისა და უფლებების დასაცავად უმნიშვნელოვანესია, ძალადობის ფაქტების სრულყოფილი შესწავლა, არსებული პრობლემის სრულფასოვანი გააზრება. მნიშვნელოვანია, რომ სწორედ სახელმწიფოს კანონისმიერი ვალდებულებაა ძალადობის მსხვერპლთა დაცვა და მოძალადეთა რეაბილიტაცია, აღნიშნულისათვის კი უმნიშვნელოვანესია ოჯახში ძალადობის სუბიექტთა

²² მუხლი 3, ქალთა მიმართ ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის პრევენციისა და აღკვეთის შესახებ ევროპის საბჭოს კონვენცია. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/3789678?publication=0> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].

²³ კოჭლამაზაშვილი, ბ., 2019. ოჯახში ძალადობის საქმეებზე კვალიფიკაციის პრობლემური ასპექტები. მართლმსაჯულება და კანონი, 2(62), გვ.37.

²⁴ სააკაშვილი, ნ., 2019. ქალთა მიმართ ძალადობის ან/და ოჯახში ძალადობის ფაქტებზე სამართლებრივი რეაგირების თავისებურებანი. პოლიცია და უსაფრთხოება, 1, გვ.8.

დროული იდენტიფიცირება, რომელიც უნდა განხორციელდეს საფუძვლიანი ვარაუდის არსებობის პირობებში საქმის ყოველმხრივი და სრულფასოვანი შესწავლისა და ურთიერთშეჯერებული მტკიცებულებების საფუძველზე. ცხადია, კანონით ვერ იქნება გათვალისწინებული ძალადობის თითოეული ფორმის ამოცნობის ინდიკატორები, თუმცადა აუცილებელია, სამართალდამცავ ორგანოთა წარმომადგენლების სათანადო მომზადება და მათთვის სახელმძღვანელო პრინციპების შემუშავება ამ კუთხით, რათა მათ უკეთ შეძლონ ცალკეული ძალადობის ფორმების იდენტიფიკაცია.

ოჯახში ძალადობის სუბიექტთა იდენტიფიკაცია შედარებით მარტივია ძალადობის ისეთი ფორმების არსებობის დროს, როდესაც თვალთ იოლადაა შესამჩნევი მსხვერპლზე ძალადობის კვალი, მაგ. ფიზიკური ძალადობის დროს. თუმცადა, ისეთი ძალადობის ფორმები, როგორებიცაა: ფსიქოლოგიური, ეკონომიკური და იძულება, შედარებით რთულია მათი ამოცნობა. გარდა ძალადობის ფორმების ამოცნობისა, „ასევე ყურადღება გასამახვილებელია იმ გარემოებაზე, რომ შესაძლოა წავაწყდეთ ისეთ ფაქტობრივ გარემოებებს, სადაც შესაძლოა საქმე გვექონდეს შერეულ ბრალთანაც კი, მაშინ როდესაც ცოლი გვევლინება, როგორც ფსიქოლოგიური მოძალადე, ხოლო ქმარი ფიზიკური მოძალადე, ასეთ შემთხვევაში ორივე პირი მიეცემა პასუხისმგებამი.“²⁵ შესაბამისად, ადმინისტრაციული წარმოების ეტაპზე შესაძლოა ორივე პირის მიმართ იქნას გამოტანილი დამცავი ან შემაკავებელი ორდერი, რაც თავის მხრივ მოცემულ საკითხს კიდევ ართულებს

იმ კუთხით, რომ პრობლემური იქნება ორდერით გათვალისწინებული პირობების განსაზღვრა და შესრულება.

რაც შეეხება ოჯახში ძალადობის მსხვერპლისათვის სტატუსის მინიჭების საკითხს, აღნიშნული მოწესრიგებულია კანონის მე-16 პრიმა მუხლით, რომლის მიხედვითაც, მსხვერპლისთვის სტატუსის მინიჭების უფლებამოსილება აქვს შსის შესაბამის ორგანოებს, საგამოძიებო ორგანოებსა და სასამართლოს. აგრეთვე მსხვერპლის იდენტიფიცირების ჯგუფს, თუ მსხვერპლის დაცვის უზრუნველსაყოფად არ მიმდინარეობს დამცავი ან შემაკავებელი ორდერის გამოცემის პროცესი, ან ძალადობასთან დაკავშირებით არ ხორციელდება სს დევნის ღონისძიებები. აღსანიშნავია, რომ მსხვერპლის იდენტიფიცირების ჯგუფის მიერ მინიჭებული სტატუსი მოქმედებს მისი მინიჭებიდან 18 თვის მანძილზე, ხოლო, თუ მსხვერპლი მოთავსებულია თავშესაფარში, თავშესაფარში მოთავსების ვადით. აღნიშნული ვადა კი კანონის მე-18 მუხლის მე-2 პუნქტის მიხედვით სამ თვემდეა განსაზღვრული. აღსანიშნავია, რომ მსხვერპლის იდენტიფიცირების ჯგუფის მიერ მსხვერპლის იდენტიფიცირებისა და სტატუსის განსაზღვრა მოწესრიგებულია მთავრობის დადგენილებით.²⁶

V. ოჯახში ძალადობის ფაქტების გამოვლენა

ოჯახური ურთიერთობები მეტად პირადი და ფაქიზი ხასიათისაა, შესაბამისად, ოჯახური ურთიერთობების, პრობლემებისა და მით უმეტეს ძალადო-

²⁵ გოგუაძე, ე., 2017. აღმკვეთი ღონისძიების შეფარდების თავისებურებანი ოჯახში ჩადენილი ძალადობის სისხლის სამართლის საქმეებზე. სისხლის სამართლის აქტუალური საკითხები, 2, გვ.68.

²⁶ დაწვრილებითიხ. საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 18 დეკემბრის №684 დადგენილება. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.gov.ge/files/382_47041_768172_684181214.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].

ბის ფაქტების სააშკარაოზე გამოტანისაგან თავს იკავებენ როგორც ოჯახის წევრები, აგრეთვე მათ გარშემო მყოფი ადამიანებიც. ცალსახაა, რომ აღნიშნულ მიდგომას თანამედროვე საზოგადოებაში ღრმად აქვს ფესვები გადგმული და მისი შეცვლა ურთულესი პროცესია. სწორედ ამიტომ, ოჯახში ძალადობა მიეკუთვნება ლატენტურ დანაშაულთა კატეგორიას, რაც იმას გულისხმობს, რომ სამართალდამცავი ორგანოების მიერ გამოვლენილ შემთხვევებზე გაცილებით დიდი რაოდენობა შესაბამისი რეაგირების გარეშე რჩება, მიუხედავად ყოველწლიურად მზარდი სტატისტიკური მონაცემებისა და მსხვერპლთა გაზრდილი მიმართვიანობისა. თავის მხრივ ოჯახში ძალადობის ფაქტების გამოვლენა არაერთ სირთულესთანაა დაკავშირებული. ვინაიდან, სახელმწიფო, რომელმაც აქტიური როლი უნდა შეასრულოს ძალადობის გამოვლენისა და აღკვეთის კუთხით, მთლიანად დამოკიდებულია მსხვერპლის გადაწყვეტილებაზე, მიმართოს სათანადო უწყებებს და გადადგას მისთვის ურთულესი ნაბიჯი. მსხვერპლის პასიურობა ძალადობის ფაქტის შეტყობინებასთან დაკავშირებით, შეიძლება გამოიწვიოს ზოგადმა სტერეოტიპულმა აზროვნებამ და თავად მსხვერპლის შიშმა, მოძალადეზე ეკონომიკურად დამოკიდებულებამ, სირცხვილმა და სხვა. მიუხედავად სახელმწიფო უწყებების არაერთი წინ გადადგმული ნაბიჯისა, გამარტივდეს ოჯახში ძალადობის ფაქტების გამოვლენა და მსხვერპლმა იოლად შეძლოს შესაბამისი დახმარების მიღება.²⁷ მაინც პრობლემატურ საკითხს წარმოადგენს ოჯახში ძალადობის

ფაქტების გამოვლენა. მიუხედავად იმისა, რომ ქალთა მიმართ და ოჯახში ძალადობის შემთხვევათა გამოვლენა ცალსახად გაზრდილია, მსხვერპლებს მაინც დიდი ძალისხმევა სჭირდებათ იმის დასამტკიცებლად, რომ ფსიქოლოგიური, ეკონომიკური ძალადობისა და მუქარის მსხვერპლები არიან და შესაბამისი სერვისებით დახმარებას საჭიროებენ, მაშინ როდესაც სამართალდამცავი ორგანოები თავად უნდა ახდენდნენ ოჯახში ძალადობის პრევენციას და არსებული მდგომარეობის მონიტორინგს.²⁸

უმნიშვნელოვანესია ზემოაღნიშნული კანონის მე-9 პრიმა მუხლი, რომელიც უშუალოდ ძალადობის შემთხვევების გამოვლენას ეხება და ადგენს, რომ ქალთა მიმართ ძალადობის ან/და ოჯახში ძალადობის შემთხვევის გამოვლენას და მასზე შესაბამის რეაგირებას უზრუნველყოფენ სამართალდამცავი და სასამართლო ორგანოები, აგრეთვე კანონით დადგენილი წესით – მსხვერპლის იდენტიფიცირების ჯგუფი. ხოლო ძალადობის ფაქტის პირველადი იდენტიფიკაციის და მასზე რეაგირების მიზნით შესაბამისი ორგანოებისათვის მიმართვის ვალდებულება ეკისრებათ სამედიცინო დაწესებულებებს, შემთხვევაში – აგრეთვე საგანმანათლებლო და საადმინისტრაციო დაწესებულებებს, მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს უფლებამოსილ თანამშრომლებს და საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებულ სხვა სუბიექტებს.

იმისათვის, რომ ქვეყნის მასშტაბით გაიზარდოს ოჯახში ძალადობის ფაქტების

²⁷ მაგალითად, 2018 წლის 11 თებერვლიდან მოქალაქეებს შესაძლებლობა აქვთ სატელეფონო ხაზის „112“-ის მომსახურებით ისარგებლონ ხაზზე დარეკვის გარეშე აპლიკაციის მეშვეობით და SOS ღილაკით შეტყობინება გააგზავნონ დანაშაულის შესახებ, პარალელურად გააგზავნონ მათი ადგილმდებარეობის კოორდინატები.

²⁸ შეადარე. გაეროს ქალთა ორგანიზაცია, 2017. ქალთა მიმართ ძალადობის და ოჯახში ძალადობის წინააღმდეგ ბრძოლისა და მსხვერპლთა (დაზარალებულთა) დასაცავად გასატარებელ ღონისძიებათა 2016-2017 წლების სამოქმედო გეგმის მონიტორინგის ანგარიში, გვ.27.

გამოვლენის მაჩვენებელი, მნიშვნელოვანია სახელმწიფოს აქტიური საინფორმაციო კამპანიის წარმოება და საზოგადოების ცნობიერების ამაღლება ამ კუთხით. აგრეთვე სათანადოდ მომზადებული კადრების საჭირო რაოდენობამდე გაზრდა და საზოგადოების მხრიდან ნდობის მოპოვებაზე ზრუნვა.

დასკვნა

ოჯახში ძალადობა რთული, კომპლექსური და ზედმეტად პირადი საკითხია. იგი მოიცავს ადამიანთა თანაცხოვრების მნიშვნელოვან ასპექტებს და წარმოადგენს დევიაციურ სოციალურ მოვლენას. სტატიაში განხილულმა თეორიულმა პარადიგმებმა ნათლად წარმოაჩინა აღნიშნული მოვლენის მრავალფეროვანი დეტერმინანტები, დაწყებული ინდივიდუალური ფაქტორებიდან, დამთავრებული სოციოკულტურული ნორმებითა და გენდერული უთანასწორობით.

ნაშრომში დეტალურად გაანალიზებულმა ძალადობის ფორმებმა ნათლად წარმოაჩინა, თუ რა დამანგრეველი ეფექტის მატარებელია აღნიშნული დანაშაული, არამხოლოდ დანაშაულის უშუალო მსხვერპლზე, არამედ ოჯახის სხვა წევრებისთვისაც, განსაკუთრებით კი მცირეწლოვან და არასრულწლოვან პირთა ნორმალურ განვითარებაზე.

ერთ-ერთ საკვანძო საკითხად კვლავ რჩება ოჯახში ძალადობის გამოვლენის, ლატენტურობის პრობლემა, რომელიც მნიშვნელოვნად აფერხებს

ზემოაღნიშნული დანაშაულის გამოძიებასა და მსხვერპლთა დაცვას. ამ კონტექსტში კვლევამ ხაზი გაუსვა სტატისტიკური ინფორმაციის გააზრების მნიშვნელობას, განსაკუთრებით კი დანაშაულის მსხვერპლის მიერ ძალადობის ცალკეული ფორმის აღქმის საკითხს. გამოიკვეთა მკაფიო პირდაპირპროპორციული კავშირი განათლების დონესა და ძალადობის ფორმის აღქმის სიზუსტესთან. ანუ, რაც უფრო განათლებულია ადამიანი, მით უფრო უკეთ აცნობიერებს ძალადობის ცალკეულ ფორმებსა და მათ ფარულ გამოვლინებებს. აღნიშნული კი მიუთითებს ცნობიერების ამაღლებისა და განათლების კრიტიკულ საჭიროებაზე. სამწუხაროდ, ოფიციალური დანაშაულის სტატისტიკა ცალკეული ძალადობის ფორმების მიხედვით მზარდ ტენდენციას ინარჩუნებს, რაც კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს პრობლემის სიმწვავესა და მასშტაბებს.

მიუხედავად მიღწეული გარკვეული პროგრესისა, ოჯახში ძალადობის აღმოფხვრა კვლავაც გრძელვადიან და კომპლექსურ ამოცანად რჩება, რომელიც მოითხოვს სახელმწიფოს, სამოქალაქო საზოგადოების, აკადემიური წრეებისა და თითოეული მოქალაქის კოორდინირებულ და თანმიმდევრულ ძალისხმევას. მნიშვნელოვანია, ინოვაციური და ეფექტიანი პრევენციული პროგრამების შემუშავება და დაზარალებულთა რეაბილიტაციისათვის საჭირო რესურსების უზრუნველყოფა. ვინაიდან, ოჯახში ძალადობისაგან თავისუფალი და ღირსეული საზოგადოების „მშენებლობა“ საერთო პასუხისმგებლობაა.

ბიბლიოგრაფია:

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. არასამთავრობო ორგანიზაცია საფარი, 2016. რა არის ოჯახში ძალადობა? [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://short-link.me/14ul8> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
2. გაეროს ქალთა ორგანიზაცია, 2017. ქალთა მიმართ ძალადობის და ოჯახში ძალადობის წინააღმდეგ ბრძოლისა და მსხვერპლთა (დაზარალებულთა) დასაცავად გასატარებელ ღონისძიებათა 2016-2017 წლების სამოქმედო გეგმის მონიტორინგის ანგარიში.
3. გოგუაძე, ე., 2017. აღმკვეთი ღონისძიებების შეფარდების თავისებურებანი ოჯახში ჩადენილი ძალადობის სისხლის სამართლის საქმეებზე. სისხლის სამართლის აქტუალური საკითხები, 2.
4. დვალაძე, ი., ხარანაული, ლ., თუმანიშვილი, გ. და წიქარიშვილი, კ., 2019. ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულები საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით (კომენტარი), თბილისი: იურისტების სამყარო.
5. დვალაშვილი, დ., 2013. ბავშვთა მიმართ ძალადობა საქართველოში. გაეროს ბავშვთა ფონდი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.unicef.org/georgia/media/2066/file> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
6. თოდრაძე, გ., „რედ.“ 2024. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის სტატისტიკური პუბლიკაცია, ქალი და კაცი საქართველოში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://short-link.me/18NZ4> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
7. კოჭლამაზაშვილი, ბ., 2019. ოჯახში ძალადობის საქმეებზე კვალიფიკაციის პრობლემური ასპექტები. მართლმსაჯულება და კანონი, 2(62).
8. მესხი, მ., 2011. ოჯახში ძალადობა - პრობლემის მორალური და სამართლებრივი ასპექტები. საერთაშორისო სამართლის ჟურნალი, 1.
9. სააკაშვილი, ნ., 2019. ქალთა მიმართ ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის ფაქტებზე სამართლებრივი რეაგირების თავისებურებანი. პოლიცია და უსაფრთხოება, 1.
10. სოციალური კვლევისა და ანალიზის ინსტიტუტი, 2015. ოჯახში ძალადობის საკითხებთან დაკავშირებით მოსამართლეების, პროკურორებისა და ადვოკატების სამართლებრივი საჭიროებების კვლევა. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://short-link.me/19hdi> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
11. სუმბაძე, ნ., 2014. ქალთა მიმართ ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის აღქმა თბილისში, კახეთსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, საზოგადოებრივი პოლიტიკის ინსტიტუტი, 2014 წლის ნოემბრის ანგარიში.
12. ფერაძე, მ., მიქანაძე, გ. და სააკაშვილი, ნ., 2011. სახელმძღვანელო პოლიციის მუშაკთა ტრენინგებისთვის, სასწავლო კურსი თემაზე: ოჯახში ძალადობა და მის წინააღმდეგ მოქმედი მექანიზმები საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით.
13. ღია საზოგადოების ფონდი და კოალიცია თანასწორობისთვის, 2019. დისკრიმინაციისგან დაცვის უფლების განხორციელება სხვადასხვა ჯგუფისათვის საქართველოში, 2019 წლის ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://short-link.me/19cPc> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
14. შალიკაშვილი, მ., 2011. ვიქტიმოლო-

გია - მეცნიერება დანაშაულის მსხვერპლის შესახებ, თბილისი: მერი-დიანი.

15. ჩიტაშვილი, მ. და სხვები, 2010. ქალთა მიმართ ოჯახში ძალადობის საკითხების ეროვნული კვლევა. საბოლოო ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://short-link.me/19cVN> [წვდომის თარიღი 15.05.2025].
16. Emerson Dobash, R. and Dobash, R.P., 1992. Women, Violence and Social Change, Oxon: Routledge.
17. Kathleen, J.T., "The Battered Women Movement and the Creation of the Wife Beating Problem." Social Problems, Oxford University press 1982, 29.

ინტერნეტ რესურსები:

18. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2015 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://info.police.ge/uploads/644fc1fbeece.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
19. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2016 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://info.police.ge/uploads/644fc2414cb0d.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
20. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2017 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://info.police.ge/uploads/644fc28277965.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
21. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2018 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://info.police.ge/uploads/6037653bc2f2b.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
22. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2019 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://info.police.ge/uploads/603766127a88d.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
23. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2020 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://info.police.ge/uploads/6037669b135d6.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
24. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2021 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია:

<https://info.police.ge/uploads/620a27a26ae30.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].

25. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2022 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://info.police.ge/uploads/63d8e6f9f210a.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
26. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2023 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://info.police.ge/uploads/65e5ccbc11080.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
27. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2024 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://info.police.ge/uploads/679cc44629ff9.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
28. სტატისტიკური ინფორმაცია, 2025 წელი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://info.police.ge/uploads/68138561c1439.pdf> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].

ნორმატიული მასალა:

1. ქალთა მიმართ ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის პრევენციისა და აღკვეთის შესახებ ევროპის საბჭოს კონვენცია. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/3789678?publication=0> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
2. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=275> [წვდომის თარიღი 14.05.2025].
3. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=191> [წვდომის თარიღი 14.05.2025]. (ძალადაკარგულია).
4. საქართველოს კანონი ქალთა მიმართ ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის აღკვეთის, ძალადობის მსხვერპლთა დაცვისა და დახმარების შესახებ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/26422?publication=25> [წვდომის

თარიღი 14.05.2025].

5. საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 18 დეკემბრის №684 დადგენილება. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: https://www.gov.ge/files/382_47041_768172_684181214.pdf [წვდომის თარიღი 14.05.2025].

BIBLIOGRAPHY:

Used Literature:

1. Chitashvili, M. and others, 2010. National survey on domestic violence against women. Final report. [Online] available at: <https://short-link.me/19cVN> [Accessed 15.05.2025]. (in Georgian)
2. Dvalidze, I., Kharanauli, L., Tumanishvili, G. and Tsikarishvili, K., 2019. Crimes against human rights and freedoms under the Criminal Code of Georgia (Commentary), Tbilisi: Lawyers' World. (in Georgian)
3. Dvalishvili, D., 2013. Violence against children in Georgia. United Nations Children's Fund. [online] available at: <https://www.unicef.org/georgia/media/2066/file> [Accessed 15.05.2025]. (in Georgian)
4. Emerson Dobash, R. and Dobash, R.P., 1992. Women, violence and social change, Oxon: Routledge. (in English)
5. Gogvadze, E., 2017. Peculiarities of Application of Preventive Measures to Criminal Cases of Domestic Violence. Current Issues of Criminal Law, 2. (in Georgian)
6. Institute for Social Research and Analysis, 2015. Research on the legal needs of judges, prosecutors and lawyers regarding domestic violence issues. [Online] available at: <https://short-link.me/19hdi> [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
7. Kathleen, J.T., 1982. "The battered women's movement and the creation of the problem of wife beating". Social Problems, Oxford University Press 1982, vol. 29. (in English)
8. Kochlamazashvili, B., 2019. Problematic aspects of qualification in cases of domestic violence. Justice and Law, 2(62). (in Georgian)
9. Meskhi, M., 2011. Domestic Violence - Moral and Legal Aspects of the Problem Journal of International Law, 1. (in Georgian)
10. Non Governmental Organisation Sapari, 2016. What is Domestic Violence? [Online] available at: <https://short-link.me/14ul8> [Accessed 15.05.2025]. (in Georgian)
11. Open Society Foundation and Coalition for Equality, 2019. Implementation of the right to protection from discrimination for various groups in Georgia, 2019 Report. [Online] available at: <https://short-link.me/19cPc> [Accessed 15.05.2025]. (in Georgian)
12. Peradze, M., Mikanadze, G. and Sakashvili, N., 2011. Manual for police trainers for the training course on the topic: Domestic violence and countering mechanisms according to the legislation of Georgia. (in Georgian)
13. Saakashvili, N., 2019. Particularities of the fight against the problems of violence against women and/or domestic violence. Police and Security, 1. (in Georgian)
14. Shalakashvili, M., 2011. Victimology - The Science about Victim of a Crime, Tbilisi: Meridian. (in Georgian)
15. Sumbadze, N., 2014. Perception of Violence Against Women and Domestic Violence in Tbilisi, Kakheti and Samegrelo-Zemo Svaneti, Public Policy Institute, November 2014 Report. (in Georgian)
16. Todradze, G., "Ed.," 2024. Statistical publication of the National Statistics Service of Georgia, Women and Men in Georgia. [Online] available at: <https://short-link.me/18NZ4> [Accessed 15.05.2025]. (in Georgian)
17. United Nations Women's Organization, 2017. Monitoring Report on the 2016-2017 Action Plan on Measures to Combat Violence Against Women and Domestic Violence and Protect Victims (Affected). (in Georgian)

Internet Resources:

1. Statistical information, 2015. [Online] available at: [<644fc1fbeece.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
2. Statistical information, 2016. [Online] available at: [<644fc2414cb0d.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
3. Statistical information, 2017. [Online] available at: [<644fc28277965.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
4. Statistical information, 2018. [Online] available at: [<6037653bc2f2b.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
5. Statistical information, 2019. [Online] available at: [<603766127a88d.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
6. Statistical information, 2020. [Online] available at: [<6037669b135d6.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
7. Statistical information, 2021. [Online] available at: [<620a27a26ae30.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
8. Statistical information, 2022. [Online] available at: [<63d8e6f9f210a.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
9. Statistical information, 2023. [Online] available at: [<65e5ccbc11080.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
10. Statistical information, 2024. [Online] available at: [<679cc44629ff9.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)

11. Statistical information, 2025. [Online] available at: [<68138561c1439.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)

Normative Materials:

1. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [Online] available at: [<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/3789678?publication=0>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
2. Criminal Code of Georgia. [Online] available at: [<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=275>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
3. Criminal Code of Georgia. [Online] available at: [<https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=191>](#) [Accessed 14.05.2025]. (Out of force). (in Georgian)
4. Law of Georgia on Prevention of Violence against Women and/or Domestic Violence, Protection and Assistance to Victims of Violence. [Online] available at: [<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/26422?publication=25>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)
5. Resolution of the Government of Georgia No. 684 of December 18, 2014. [Online] available at: [<https://www.gov.ge/files/382_47041_768172_684181214.pdf>](#) [Accessed 14.05.2025]. (in Georgian)

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა იშვლიერებები კონსტიტუციით პროცესში

სოფიო ორმოცაძე

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის სამართლის ფაკულტეტის დოქტორანტი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული ლექტორი,
საქართველო, ქუთაისი
ელ.ფოსტა: ormocadzesofia@gmail.com

აბსტრაქტი

კონსტიტუციური კანონიერების განმტკიცება უმნიშვნელოვანესია სახელმწიფოს განვითარებისა და ადამიანის უფლებათა თუ თავისუფლებათა დაცვისათვის. ამ პროცესში საყურადღებოა პარლამენტისა და საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის ურთიერთმიმართება. საკანონმდებლო პროცესში საკონსტიტუციო მართლმსაჯულების შედეგების რეალიზება წარმოადგენს კონსტიტუციის ქმედითობისა და უზენაესობის უზრუნველყოფის გარანტს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნაშრომში განსაზღვრულია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტების რეალიზების პროცედურული ეფექტურობა და პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე შეფასებულია საქართველოს საკანონმდებლო ორგანოს საქმიანობის დროულობის საკითხი. ნაშრომში ორიენტირებულია წარმოაჩინოს კონსტიტუციური სტანდარტების დროული იმპლემენტირების მნიშვნელობა და გამოწვევები, რომელიც პრაქტიკაში წარმოიშობა. ამასთანავე, ნაშრომში შესწავლილია საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ნორმის ძალადაკარგულად გამოცხადების გადავადების შექანიზმის მნიშვნელობა და გადაწყვეტილებით დადგენილი მიდგომების კანონმდებლობაში ასახვის საკითხი.

საბოლოოდ კი, სტატიაში შეფასებულია, გააჩნია თუ არა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ერთგვაროვანი და საკმარისი გარანტიები, რათა პარლამენტის მიერ ქვეყნის საკანონმდებლო სივრცეში დროულად და ჯეროვნად განხორციელდეს სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი სტანდარტების იმპლემენტირება.

საკვანძო სიტყვები: კონსტიტუციური მართლმსაჯულება, კონსტიტუციის უზენაესობა, სასამართლო პრეცედენტები

THE IMPLEMENTATION OF THE DECISIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF GEORGIA IN THE LEGISLATIVE PROCESS

Sophio Ormotsadze

Ph.D. student of the Faculty of Law at Caucasus International University

Invited Lecturer at Akaki Tsereteli State University

Georgia, Kutaisi

Email: ormocadzesofia@gmail.com

სოფიო ორმოცაძე

ABSTRACT

The strengthening of constitutional legality is a crucial prerequisite for the development of the State and the protection of human rights and freedoms. In this context, the interaction between the Parliament of Georgia and the Constitutional Court holds particular significance. The effective realization of constitutional justice through legislative processes is essential for ensuring the supremacy of the Constitution and represents a fundamental guarantee of constitutional order.

Building on the analysis, this paper examines the procedural effectiveness of implementing constitutional standards in Georgia, as established by decisions of the Constitutional Court. The evaluation is based on an analysis of Georgian legal practice, with a particular focus on the timeliness of legislative actions. The study aims to highlight the importance and challenges associated with the timely implementation of constitutional standards in practice.

Furthermore, the paper explores the constitutional deferral mechanism, whereby the Court may delay the invalidation of a statute. The significance of this mechanism, along with the approaches outlined in the Court's decisions, is examined in relation to their reflection in legislation.

Ultimately, the article assesses whether Georgia possesses uniform and sufficient guarantees from the Constitutional Court to ensure timely and adequate implementation of constitutional standards in the legislative space based on the Court's decisions.

KEYWORDS: Constitutional justice, Supremacy of the Constitution, Judicial precedents

შესავალი

მოცემული სტატიის აქტუალობა დაკავშირებულია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებებით დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტების ასახვასთან საკანონმდებლო საქმიანობის განხორციელების პროცესში. კერძოდ, ხორციელდება თუ არა დადგენილი სტანდარტების გონივრულ ვადაში რეალიზაცია, რათა უზრუნველყოფილი იქნას კონსტიტუციის უზენაესობის დაცვა და სასამართლოს საქმიანობის დინამიკაში შენარჩუნება.

კვლევის საგანს წარმოადგენს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოსა და პარლამენტის საქმიანობის პრაქტიკის ანალიზი, რომლის საფუძველზე მოხდება შეფასება სასამართლოს გადაწყვეტილებებით დადგენილი კონსტიტუციურ-სამართლებრივი მიდგომების იმპლემენტირების პროცესის და მისი გავლენის კანონშემოქმედებით საქმიანობაზე. კვლევის მიზანია, პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე, კომპლექსურად გამოკვლეულ იქნას საკითხი, საქართველოს პარლამენტის მიერ, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი სტანდარტების საკანონმდებლო საქმიანობაში გათვალისწინების შესახებ. კვლევის ამოცანაა, წარმოაჩინოს აღნიშნული პროცესის თავისებურებები და გამოწვევები. ასევე, მისი გავლენა საკანონმდებლო და საკონსტიტუციო მართლმსაჯულების განხორციელების პროცესზე.

ამ ეტაპისთვის არ არსებობს პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე ჩატარებული ხელისუფლების შტოთა მიერ კონსტიტუციური სტანდარტების გათვალისწინებასა და მის გავლენაზე ორიენტირებული კვლევები. შესაბამისად, ნაშრომის სამეცნიერო სიახ-

ლე მდომარეობს იმაში, რომ იგი წარმოაჩენს, თუ რა გავლენას ახდენს საკონსტიტუციო მართლმსაჯულების განხორციელების შედეგად დამდგარი შედეგები საკანონმდებლო საქმიანობაზე და თავის მხრივ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა ქმედითობაზე. ამასთანავე, როგორ რეაგირებს საკანონმდებლო ორგანო საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი მიდგომების კანონმდებლობაში იმპლემენტირების აუცილებლობაზე. ამიტომაც კვლევის შედეგები ნათელს მოჰფენს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტების დროული რეალიზების მნიშვნელობას და წარმოაჩენს, გააჩნია თუ არა საკანონმდებლო ორგანოს მზაობა, გაითვალისწინოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ჩამოყალიბებული მიდგომები კანონშემოქმედებით საქმიანობაში.

1. საქართველოს პარლამენტის მიერ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებით დადგენილი სტანდარტების იმპლემენტირების მნიშვნელობა

კონსტიტუციური კონტროლის მყარი მექანიზმების არსებობა უმნიშვნელოვანესია კონსტიტუციის დებულებების, სახელმწიფოს განვითარებისა და ადამიანის უფლებებათა თუ თავისუფლებათა დაცვისათვის. კონსტიტუციური კონტროლი ფართო ცნებაა და თავის თავში მოიცავს კონსტიტუციით დადგენილ ყველა სახის კონტროლს, მათ შორის, საკონსტიტუციო

კონტროლს.¹ საპარლამენტო კონტროლს ქვეყანაში საქართველოს პარლამენტი ახორციელებს, რომელიც ზედამხედველობს მის კონტროლს დაქვემდებარებულ ორგანოთა ნორმატიული აქტების კანონიერებასა და კონსტიტუციასთან შესაბამისობას. ხოლო საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო საკონსტიტუციო კონტროლის განმახორციელებელი სპეციალიზირებული ორგანოა, რომლის ძირითად როლს კონსტიტუციის უზენაესობისა და კონსტიტუციით განმტკიცებულ ღირებულებათა დაცვა წარმოადგენს. კონსტიტუციური კონტროლის სფეროში უმნიშვნელოვანესია ამ ორი ორგანოს საქმიანობის ურთიერთმიმართება, როდესაც საკითხი შეეხება საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილებებით დადგენილი სტანდარტების იმპლემენტირებას კანონშემოქმედებით საქმიანობაში.

სასამართლოს მიერ დადგენილი სტანდარტების იმპლემენტაცია მოიცავს, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა აღსრულების პროცესში, ხელისუფლების სხვა შტოების ჩართვას და მათი მხრიდან მოქმედებების განხორციელებას. კერძოდ, ახორციელებს თუ არა ან/და რა დრო სჭირდება პარლამენტს კანონმდებლობაში სასამართლოს მიერ დადგენილი სტანდარტების ასახვისათვის. აღნიშნული თავის მხრივ მნიშვნელოვანია იმდენად,

რამდენადაც იძლევა შესაძლებლობას, შეფასდეს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის ქმედითობა,² რადგანაც საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტები ხელშესახები ხდება მათი იმპლემენტირების შედეგად, რომელიც კონსტიტუციური მართლმსაჯულების ბოლო ეტაპია.³

საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებით დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტების რეალიზაცია დამოკიდებულია სახელმწიფოში დამკვიდრებულ სამართლებრივ კულტურასა და მართლშეგნებაზე.⁴ ხელისუფლების ყველა შტო ვალდებულია დაემორჩილოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას.⁵ საქართველოს კონსტიტუციით არის განმტკიცებული საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა საბოლოოობის საკითხი. აღნიშნული გულისხმობს, რომ გადაწყვეტილებით დადგენილი სტანდარტები ხელისუფლების ნებისმიერი შტოსათვის შესასრულებლად სავალდებულოა. კონსტიტუციითვეა დადგენილი, რომ ნორმატიული აქტი ანდა მისი ნაწილი, რომელიც საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო, ძალას კარგავს იმ მომენტიდანვე, როცა სასამართლო გადაწყვეტილებას გამოაქვეყნებს. გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც სასამართლო გადაწყვეტილებითვე დაად-

¹ შეადარე. მელქაძე, ო., 1998. საკონსტიტუციო კონტროლი - ტერმინის არსებითი მნიშვნელობის შესახებ. ადამიანი და კონსტიტუცია, 1, გვ. 19-20.

² შეადარე. ბენიძე, ო., 1997. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა აღსრულება. ადამიანი და კონსტიტუცია, 2, გვ. 16.

³ შეადარე. მელქაძე, ო., და დვალი, ბ., 2001. საკონსტიტუციო სასამართლოების ფორმირების წესი და საპროცესო თავისებურებანი. ადამიანი და კონსტიტუცია, 1, გვ. 60.

⁴ შეადარე. გეგენაზა, დ., 2012. საკონსტიტუციო მართლმსაჯულება საქართველოში: სამართალწარმოების ძირითადი სისტემური პრობლემები. თბილისი: დავით ბატონიშვილის სამართლის ინსტიტუტის გამომცემლობა, გვ. 69.

⁵ შეადარე. Mose, E., 2010. Constitutional Review and Implementation. International Almanac – Constitutional Justice in the New Millennium. გვ. 159; პუნქტი 1, მუხლი 25. საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/4n78a8x>> [წვდომის თარიღი: 05.04.2025].

გენს სხვა გვიანდელ ვადას.⁶ ამრიგად, გადაწყვეტილება, რომელიც შეეხება ნორმატიული აქტის ან მისი ნაწილის არაკონსტიტუციურად ცნობას, თვითაღსრულებადია. შესაბამისად, იგი ძალადაკარგულია გადაწყვეტილების გამოქვეყნების მომენტიდანვე და ხელისუფლების სხვა შტოები დამატებით აღარ საჭიროებენ გაატარონ საიმპლემენტაციო ღონისძიებები. თუმცა, ეს არ შეეხება იმ შემთხვევებს, როდესაც სასამართლო გადაავადებს ნორმის ძალადაკარგულად გამოცხადების საკითხს და პირდაპირ მიუთითებს პასუხისმგებელ ორგანოს, იმოქმედოს განსაზღვრულ ვადაში.

ამასთანავე, კონსტიტუციური მართლმსაჯულების მიზანი ნორმის ძალადაკარგულად გამოცხადება კი არა, კონსტიტუციის უზენაესობის უზრუნველყოფაა. ამიტომაც მნიშვნელოვანია სამართლებრივ სისტემაში საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილი სტანდარტების საფუძველზე სრულად აღმოიფხვრას სასამართლოს გადაწყვეტილებით იდენტიფიცირებული პრობლემა. შესაბამისად, აღნიშნული წარმოშობს საქართველოს პარლამენტის მოქმედების ვალდებულებას, განხორციელოს ცვლილებები და გაატაროს ღონისძიებები, რადგან საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებით დადგენილი სტანდარტები აისახოს კანონმდებლობაში. მნიშვნელოვანია, ეს ცვლილებები იყოს დროული, რათა საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებულმა გადაწყვეტილებამ არ დაკარგოს ქმედითობის ხარისხი. თუ არ განხორციელდება ან/და დაგვიანდება გადაწყვეტილებებით დადგენილი კონსტი-

ტუციური სტანდარტების იმპლემენტირება კანონმდებლობაში, ამან შეიძლება გამოიწვიოს ნეგატიური ზეგავლენა თავად სასამართლოს ავტორიტეტზე.⁷ ამასთანავე, იგი ნეგატიურად იმოქმედებს ადამიანის უფლებათა დაცვის საკითხსა და თავად პარლამენტის საქმიანობაზეც, რომელმაც კანონშემოქმედებითი საქმიანობა კონსტიტუციის დებულებათა უზენაესობის პრინციპის დაცვით უნდა განახორციელოს.

1.1. პარლამენტის მიერ კონსტიტუციური სტანდარტების გათვალისწინება კანონშემოქმედებით საქმიანობაში

საქართველოს კონსტიტუციით არის განმტკიცებული ხელისუფლების შტოთა ვალდებულება, რომ მათი მოქმედებები შეუსაბამონ და დაუქვემდებარონ კონსტიტუციის მოთხოვნებსა და სტანდარტებს. თუმცა, კანონის მოქმედების შედეგად და ხელისუფლების ორგანოთა საქმიანობის პროცესში, მუდმივად არსებობს რისკი, რომ დაირღვეს ადამიანის უფლებები. სამართალშემოქმედებითი საქმიანობის ბუნება და მასშტაბურობა კიდევ უფრო ამძაფრებს ამ რისკს და წარმოშობს მისი დაბალანსების საჭიროებას. შესაბამისად, კონსტიტუციური კონტროლის განხორციელება საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ, წარმოადგენს ქმედით მექანიზმს აღნიშნული რისკის გაწონასწორებისათვის. საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის შესახებ სტატისტიკური მონაცემე-

⁶ შეადარე. პუნქტი 5, მუხლი 60, საქართველოს კონსტიტუცია. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3sZclcN> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

⁷ შეადარე. შვარცი, ჰ., 2003. კონსტიტუციური მართლმსაჯულების დამკვიდრება პოსტ-კომუნისტურ ევროპაში. თბილისი: აირის საქართველო, გამომცემლობა სეზანი, გვ. 69.

ბი ცხადყოფს,⁸ რომ მის მიერ განხილულ საქმეთა უმეტესობაში პარლამენტი - საკანონმდებლო ორგანო, გვევლინება მოპასუხე მხარედ. აღნიშნული კიდევ უფრო ამტკიცებს პოზიციას, რომ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კანონშემოქმედებით საქმიანობაში კონსტიტუციური სტანდარტების გათვალისწინება, რათა დაცულ იქნას კონსტიტუციის უზენაესობა.

პარლამენტის მიერ კონსტიტუციური სტანდარტების გათვალისწინების პრაქტიკაში დაფიქსირებულია და, სამწუხაროდ, მნიშვნელოვნად შესამჩნევია შემთხვევები, როდესაც კანონმდებლობის შემუშავების პროცესში საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილ კონსტიტუციურ სტანდარტებს საკანონმდებლო ორგანო დროულად არ/ვერ ითვალისწინებს. ერთ-ერთი ასეთი შემთხვევა შეეხებოდა მარიხუანას შეძენა-შენახვასთან დაკავშირებით საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილ სტანდარტს, როდესაც სასამართლომ არაკონსტიტუციურად მიიჩნია 70 გრამამდე პირადი მოხმარებისათვის შეძენილი თუ შენახული გამომშრალი მარიხუანასთვის - სასჯელის სახით - თავისუფლების აღკვეთის დაწესება,⁹ მაგრამ საკანონმდებლო ორგანომ ოპერატიულად არ ასახა კანონმდებლობაში აღნიშნული სტანდარტი. გადაწყვეტილების მიღებიდან მომდევნო 3 წლის განმავლობაში კანონმდებლობაში ცვლილება არ განხორციელებულა. აღნიშნულმა გამოიწვია სასამართლოსათვის მიმართვიანობის გაზრდა და საკონსტიტუციო სასამართლოს წინაშე წარდგენილ იქნა

ათეულობით სარჩელი თუ წარდგინება, რომლებიც ისევ და ისევ შეეხებოდა წლობით თავისუფლების აღკვეთას მცენარე კანაფის შეძენა-შენახვისთვის. ამიტომაც, სასამართლო დადგა იმ საჭიროების წინაშე, რომ ინდივიდუალურად განეხილა არაერთი კონსტიტუციური სარჩელი/წარდგინება და სადავო ნორმები არსებითი განხილვის გარეშე არაკონსტიტუციურად ეცნო. აღნიშნულმა ფაქტმა შედეგად გამოიწვია სასამართლოს გადატვირთულობა და ნეგატიური ზეგავლენა მოახდინა გადაწყვეტილების ქმედითობის საკითხზე. ამიტომაც, სასამართლომ დამატებით გააკეთა მითითება კანონმდებლისათვის, რომ პარლამენტმა აქტიურად იმოქმედოს, არ დაელოდოს სასამართლოს მიერ ახალი განჩინებებით სადავო ნორმების გაუქმებას და უკვე მიღებული გადაწყვეტილებების საფუძველზე დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტის შესაბამისად გაასწოროს ნორმა.¹⁰

ზემოაღნიშნულის გარდა, საკონსტიტუციო სასამართლოსა და საქართველოს პარლამენტს შორის ურთიერთობის პრაქტიკაში იკვეთება ისეთი შემთხვევები, როდესაც სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო ნორმა, მაგრამ ამავე ნორმის მსგავსი შინაარსის შემცველი რეგულაცია ისევ დარჩა ასახული კანონმდებლობაში. ამრიგად, პარლამენტმა ე.წ. „დამძლველი ნორმა“ კი არ მიიღო, არამედ მან ხარვეზების აღმოსაფხვრელად არ განახორციელა სათანადო ზომები. მაგალითისათვის უნდა განვიხილოთ შემთხვევა, როდესაც მოსარჩელები მოითხოვდნენ საქმის არსებითი განხილ-

⁸ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. 2019. ინფორმაცია საქართველოში კონსტიტუციური კანონიერების თაობაზე წლიური ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/3qhb7KA>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

⁹ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 24 ოქტომბრის გადაწყვეტილება (საქმე №1/4/592).

¹⁰ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. 2017. ინფორმაცია საქართველოში კონსტიტუციური კანონიერების თაობაზე წლიური ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/3qhb7KA>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

ვის გარეშე - გამარტივებული წესით-არაკონსტიტუციურად ცნობილიყო ნორმა, რომელიც ითვალისწინებდა პენიტენციური სამსახურის მოსამსახურესათვის იძულებითი განაცდურის ანაზღაურებას, არაუმეტეს სამი თვის ოდენობით. მოსარჩელები უთითებდნენ, რომ მსგავსი შინაარსის ნორმა №2/3/630 გადაწყვეტილებით, უკვე არაკონსტიტუციურად ცნო სასამართლომ 2015 წელს. მოსარჩელის მითითებას მოპასუხე მხარის წარმომადგენლები დაეთანხმნენ, მაგრამ დამატებით განმარტეს, რომ სადავოდ გამხდარ ნორმას ლეგიტიმური მიზნები გააჩნდა, რის გამოც არაკონსტიტუციურად არ უნდა ყოფილიყო ცნობილი. ამავდროულად, 2017 წლიდან ამოქმედდებოდა ახალი კანონი, რომელიც საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებასთან ერთად, მოსამართლეს მისცემდა შესაძლებლობას, ემსჯელა კომპენსაციის გადახდის საკითხზე ზედა ზღვარის დაწესების გარეშე, თუკი კონკრეტული საქმე განხილული იქნებოდა საერთო სასამართლოების მიერ.¹¹ საქართველოს პარლამენტის წარმომადგენელთა პოზიციიდან ნათლად იკვეთება, რომ მათ სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი სტანდარტების იმპლემენტირების საკითხის რეალიზაცია ხელისუფლების სხვა შტოს - საერთო სასამართლოებს გადააბარეს, რაც კონსტიტუციის უზენაესობის უზრუნველყოფის სფეროში უკან გადადგმული ნაბიჯია. ამიტომაც, საკონსტიტუციო სასამართლომ თავის ანგარიშში კიდევ ერთხელ გაამახვილა ყურადღება კანონმდებლის ვა-

ლდებულებაზე, რომ პატივი სცეს და გადადგას ქმედითი ნაბიჯების სასამართლოს გადაწყვეტილებათა სათანადო იმპლემენტირებისთვის.¹² საბოლოო ჯამში, აღნიშნული საკითხის დარეგულირება და კონსტიტუციურ სტანდარტებთან მისადაგება განხორციელდა 2018 წელს კანონმდებლობაში განხორციელებული ცვლილებების შედეგად.¹³

აუცილებელია, განხილულ იქნას საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება, სადაც სასამართლომ ექსპლიციტურად მიუთითა ნორმის არაკონსტიტუციურად ცნობის ვადა. თუმცა დადგენილი ვადის მიუხედავად, პარლამენტმა დროულად არ მოახდინა გადაწყვეტილებით დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტების ასახვა კანონმდებლობაში. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით, არაკონსტიტუციურად იქნა ცნობილი სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის ის დებულება, რომელიც ითვალისწინებდა კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილების გაუქმების შესაძლებლობას, ზეპირი მოსმენის გარეშე, იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლო მივიდოდა დასკვნამდე, რომ განცხადება ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა შესახებ საფუძვლიანი იყო. სასამართლომ განმარტა, რომ ახლად აღმოჩენილი გარემოებები თუ მტკიცებულებები შეიძლება გახდეს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილების ნაწილის რევიზიის და არა მისი სრულად გაუქმების საფუძველი. ამიტომაც, კანონს უნდა მიეცა

¹¹ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 16 ნოემბრის განჩინება (საქმე №2/16/1218).

¹² შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. 2017. ინფორმაცია საქართველოში კონსტიტუციური კანონიერების თაობაზე წლიური ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/3qhb7KA>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

¹³ შეადარე. ნაწილი 1, მუხლი 37, საქართველოს კანონი „სპეციალური პენიტენციური სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/4385eho>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

მოსამართლისთვის შესაძლებლობა, მხარეთა ინტერესების პროპორციულად შეეფასებინა გადაწყვეტილების გაუქმების ფარგლები. ამასთან, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ მიიჩნია, რომ გადაწყვეტილების გამოქვეყნებისთანავე სადავო ნორმის გაუქმებას ცალკეული პირებისათვის შესაძლოა მოჰყოლოდა სამართლიანი სასამართლოს უფლების დარღვევა. ამიტომაც განსაზღვრა ვადა, რომ კონსტიტუციური სტანდარტები კანონმდებლობაში ასახულიყო 2019 წლის 30 აპრილამდე.¹⁴ თუმცა საკანონმდებლო ორგანომ უშედეგოდ გაუშვა ეს ვადა. საკონსტიტუციო სასამართლომ აღნიშნული ქმედება ნეგატიურად და მკაცრად შეაფასა, კონსტიტუციური კანონიერების შესახებ მომდევნო ორი წლის ანგარიშებით, სადაც მიუთითა, რომ ამგვარი უმოქმედობა საკანონმდებლო ორგანოს მხრიდან, რამაც სამართლიანი სასამართლოს უფლების ხელყოფა შეიძლება გამოწვიოს, განსაკუთრებულ პრობლემად უნდა იქნას მიჩნეული.¹⁵ ამისდა მიუხედავად, საკანონმდებლო ორგანომ არ გამოხატა ნება, ემოქმედა დროულად და საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტები კიდევ ერთი წლის დაგვიანებით ასახა კანონმდებლობაში.¹⁶ ამ პერიოდის განმავლობაში კი, საერთო სასამართლოები იძულებულნი იყვნენ ემსჯელათ და გადაწყვეტილება მიეღოთ ფაქტობრივად არაკონსტიტუციური სტანდარტების საფუძველზე, რამეთუ პარლამენტმა არ იმოქმედა დროულად. შედეგად კი, უხეშად დაიღვა

ადამიანის უფლებები და დროულად ვერ იქნა გარანტირებული კონსტიტუციის დებულებათა უზენაესობა.

აღსანიშნავია ისეთი შემთხვევები, როდესაც კანონმდებელს არ განუხორციელებია ცვლილებები გადაწყვეტილებით დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტების კანონმდებლობაში ასახვის საკითხთან მიმართებით და საკითხი განჭვრეტადი რეგულირების გარეშე დატოვა მხოლოდ ნორმის ძალადაკარგულად ცნობის იმედად. ერთ-ერთი ასეთი საქმე შეეხება მეწარმეობის თავისუფლებასთან შეუსაბამობის საფუძველს, შპს „საქართველოს ფოსტას“ საქმიანობაზე სახელმწიფო შესყიდვების მარეგულირებელი ნორმების და რეგულაციების გაუზრცელებლობის არაკონსტიტუციურად ცნობას. საკონსტიტუციო სასამართლომ მიიჩნია, რომ სხვა ეკონომიკურ აგენტებთან მიმართებით, შპს „საქართველოს ფოსტა“ იმყოფებოდა უპირატეს მდგომარეობაში იქიდან გამომდინარე, რომ კანონმდებლობა არ განსაზღვრავდა განჭვრეტად და განსაზღვრულ ნორმებს შპს „საქართველოს ფოსტის“ მიერ ხელმისაწვდომ ფასად მომსახურების გაწევის ვალდებულების, ხარჯების გამოთვლის ობიექტური პარამეტრებისა და გონივრულ მოგებაზე ბევრად მეტი სარგებლის მიღების შესაძლებლობის რეგულირების შესახებ. უარყოფითი შედეგების თავიდან აცილების მიზნით კი, სადავო ნორმის ძალადაკარგულად ცნობის თარიღად განისაზღვრა 2020 წლის პირველი მა-

¹⁴ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 7 დეკემბრის გადაწყვეტილება (საქმე №2/8/765).

¹⁵ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, 2020. ინფორმაცია საქართველოში კონსტიტუციური კანონიერების თაობაზე წლიური ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/3qhb7KA>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

¹⁶ შეადარე. საქართველოს პარლამენტის იურიდიულ საკითხთა კომიტეტის 2021 წლის ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/3CQFzPx>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

ისი.¹⁷ დადგენილი ვადის მიუხედავად, საკანონმდებლო ორგანომ შესაბამისი ცვლილებები არ განახორციელა კანონმდებლობაში და არ დაარეგულირა მითითებული საკითხი. არსებული მდგომარეობა კი შესაძლოა შეფასდეს იმგვარად, რომ საკანონმდებლო ორგანოს არ გადაუდგამს ქმედითი ნაბიჯები კანონმდებლობაში კონსტიტუციური სტანდარტების ასახვის მიმართულებით და ცვლილებები არაკონსტიტუციური ნორმის თვითაღსრულებადობას მიანდო. შესაბამისად, შპს „საქართველოს ფოსტას“ საქმიანობაზე გავრცელდა „სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ“ საქართველოს კანონის მოქმედება, კანონშემოქმედებითი საქმიანობის გარეშე.¹⁸

საინტერესოა კიდევ ერთი გადაწყვეტილება, რომელზეც საკანონმდებლო ორგანოს მოქმედება შეიძლება შეფასდეს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განსაზღვრული სტანდარტების საწინააღმდეგო მოქმედებად. კერძოდ, გადაწყვეტილება შეეხება ბრალდების მხარის აღჭურვას უფლებამოსილებით, რომ გამოძიების ეტაპზე იძულების წესით გამოეძახებინა მოწმე და გამოუცხადებლობის შემთხვევაში შეეძლო მიედო გადაწყვეტილება ფულადი სახდელის დაკისრებასთან დაკავშირებით. აღნიშნული უფლებამოსილება ბრალდების მხარეს მინიჭებული ჰქონდა ტერორიზმთან დაკავშირებულ დანაშაულებთან, კერძოდ, სისხლის სამართლის კოდექსის 323-ე, 3232-ე, 325-ე და 329-ე მუხლებთან

მიმართებით. მითითებულ რეგულაციათა არაკონსტიტუციურად ცნობას საფუძვლად საკონსტიტუციო სასამართლომ მხარეთა არათანაბარი უფლებრივი რეჟიმის არსებობა დაუდო. ხოლო გამოძიების ინტერესთა დაზიანების თავიდან აცილების მიზნით, რაც ნორმათა დაუყოვნებლივ გაუქმებას შეიძლება მოჰყოლოდა, სასამართლომ გადაწყვეტილებითვე განსაზღვრა ვადა - 2019 წლის 30 ივნისი, რა ვადაშიც კანონმდებელს უნდა განეხორციელებინა ცვლილებები.¹⁹ დადგენილ ვადაში საქართველოს პარლამენტმა გაატარა გადაწყვეტილებით განსაზღვრული სტანდარტის, შეიძლება ითქვას, საწინააღმდეგო ცვლილება. კერძოდ, 2018 წლის 22 დეკემბრის ცვლილებით, ზემოაღნიშნული რეგულაციის მოქმედების დროებით ვადად განსაზღვრა 2019 წლის 30 ივნისი,²⁰ რაც ფორმალურად შეესაბამებოდა გადაწყვეტილებას, თუმცა ეწინააღმდეგება კონსტიტუციური სტანდარტის ქმედითად ასახვას კანონმდებლობაში. საკანონმდებლო ორგანოს აღნიშნული ქმედებიდან აშკარად იკვეთება მისი წინააღმდეგობრივი ხასიათი საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილ კონსტიტუციურ სტანდარტთან მიმართებით, თუმცა საკანონმდებლო ცვლილებების დროებითი ხასიათიდან გამომდინარე, აღქმული შეიძლება იქნას, რომ საბოლოოდ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი სტანდარტი გათვალისწინებულია კანონმდებლობით, რადგან ამ ეტაპზე

¹⁷ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილება (საქმე №1/1/655).

¹⁸ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. 2020. ინფორმაცია საქართველოში კონსტიტუციური კანონიერების თაობაზე წლიური ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3qhb7KA> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

¹⁹ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის გადაწყვეტილება (საქმე №2/13/1234,1235).

²⁰ შეადარე. საქართველოს კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“ №4108. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3BZX3YS> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

ბრალდების მხარის უფლებამოსილება გაუქმებულია.

განხილული შემთხვევები ნათლად აჩვენებს, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების მიუხედავად, პარლამენტი ხშირად არ ახორციელებს დროულ საკანონმდებლო ცვლილებებს, რომლებმაც რიგ შემთხვევებში გამოიწვია სასამართლოს გადატვირთულობა და ადამიანის უფლებების გაუმართლებელი დარღვევის რისკი. საყურადღებოა, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში პარლამენტი ცდილობს ფორმალურად დააკმაყოფილოს სასამართლოს მოთხოვნები, თუმცა რეალურად არ ასახავს კონსტიტუციურ სტანდარტებს კანონმდებლობაში. მაგალითად, როდესაც დროებითი ვადით განუსაზღვრავს არაკონსტიტუციურად ცნობილ ნორმას მოქმედება, რაც ფორმალურად შეესაბამებოდა სასამართლოს გადაწყვეტილებას, მაგრამ არსობრივად ეწინააღმდეგებოდა მის მიზანს. ამიტომაც, საკონსტიტუციო სასამართლოს მოუწია არაერთხელ მიეთითებინა პარლამენტისათვის იმაზე, რომ უზრუნველყოს კონსტიტუციური სტანდარტების დროული ასახვა კანონმდებლობაში. საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა აჩვენებს, რომ საკონსტიტუციო მართლმსაჯულების შედეგიანობა მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია საკანონმდებლო ორგანოს ნებასა და პასუხისმგებლობაზე, რომ მოახდინოს კონსტიტუციური სტანდარტების დროული და სრულყოფილი იმპლემენტაცია კანონმდებლობაში. ზემოაღნიშნული გადაწყვეტილებები ნათლად მიუთითებენ, რომ საყოველთაოდ აღიარებული ღირებულებები და ფუნდამენტური სამართლებრივი დებულებები, რომელთა მიხედვითაც საკანონმდებლო ორგანომ არ უნდა უგულებელყოს კონსტიტუციური სტანდარტების იმპლემენტირება, რადგან კანონმდებლობაში ვერ ქმნის რეალურ ბარიერებს კონსტიტუციურ-სამართლე-

ბრივი სტანდარტების დროულად და ეფექტურად კანონმდებლობაში ასახვის პროცესში, რაც თავის მხრივ საფრთხის ქვეშ აყენებს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა ქმედითობას, ადამიანის უფლებების გარანტირებასა და კონსტიტუციის უზენაესობის დაცვას.

2. სადავო ნორმათა ძალადაკარგულად ცნობის გადავადების ეფექტი კანონშემოქმედებით საქმიანობაზე

ზოგადი წესის მიხედვით, არაკონსტიტუციურად ცნობილი ნორმა, ნორმის იურიდიული შინაარსი თუ ნორმატიული აქტი, იურიდიულ ძალას კარგავს იმ მომენტიდან, როდესაც შესაბამისი გადაწყვეტილება გამოქვეყნდება საკონსტიტუციო სასამართლოს ვებგვერდზე. ამასთანავე, საკონსტიტუციო სასამართლოს შეუძლია დაადგინოს არაკონსტიტუციურად ცნობილი ნორმის თუ აქტის ძალადაკარგულად გამოცხადების უფრო გვიანდელი თარიღი. აღნიშნულ მექანიზმს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო იყენებს იმ შემთხვევაში, როდესაც არსებობს მნიშვნელოვანი საფრთხე, რომ არაკონსტიტუციური ნორმის გამოქვეყნებისთანავე ძალადაკარგულად ცნობა კერძო და საჯარო ინტერესებს არსებით ზიანს მიაყენებს. გარდა ამისა, არაკონსტიტუციურ ნორმათა ძალადაკარგულად ცნობის გადავადების მიზანი არის, რომ სამართლებრივ მოწესრიგებას დაექვემდებაროს ის საზოგადოებრივი ურთიერთობები, რომელთაც რეგულირება სჭირდებათ. მსგავს ურთიერთობებთან მიმართებით, კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება საკანონმდებლო ორგანოს ეფექტური

მოქმედების აუცილებლობა, რათა კერძო და საჯარო ინტერესების დაცვის გათვალისწინებით, დროულად მოახდინოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტების კანონმდებლობაში ასახვა. აღნიშნული მექანიზმი განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს იქიდან გამომდინარე, რომ საკანონმდებლო ორგანოს მიერ, კონსტიტუციური სტანდარტების კანონმდებლობაში ასახვის თვალსაზრისით, მდგომარეობა მნიშვნელოვნად განსხვავებულია.

პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ უმეტეს შემთხვევაში კანონმდებელი უფრო ქმედითად მოქმედებს და ახდენს კონსტიტუციური სტანდარტების კანონმდებლობაში ასახვას სასამართლოს მიერ დადგენილ ვადაში. მაგალითად, საქმეზე, სადაც საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ ზედმეტი და დაუსაბუთებელი ბარიერის საფუძვლით კონსტიტუციასთან შეუსაბამოდ მიიჩნია ნორმა, რომლითაც გათვალისწინებული იყო ყველა მოსამართლის გამოსაცდელი 3-წლიანი ვადით გამწესება, იმისდა მიუხედავად, კანდიდატი იყო მოქმედი თუ ყოფილი მოსამართლე, ან/და სამოსამართლო საქმიანობის გამოცდილების მქონე.²¹ სასამართლომ გადაწყვეტილების იმპლემენტირება გადაავადა 5 თვის ვადით, რა დროშიც საქართველოს პარლამენტმა რიგი ცვლილებები განახორციელა კანონმდებლობაში, რათა მოსამართლეთა გამწესების საკითხი დაერეგულირებინა

საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი სტანდარტის შესაბამისად.²²

კიდევ ერთი საინტერესო საქმე ეხება გადაწყვეტილებას, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო ნორმა, რომელიც მხოლოდ ბრალდების მხარეს აღჭურავდა უფლებამოსილებით, გამოძიების ეტაპზე დაიკითხა გამოსაკითხი პირი, მაგისტრეტი, სასამართლოს წინაშე დაცვის მხარისგან განსხვავებით. მოსარჩელე მხარე ასევე მიუთითებდა, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს მსგავს საკითხზე უკვე ჰქონდა ნამსჯელები და №2/13/1234,1235 საქმეზე დადგენილ იქნა შესაბამისი კონსტიტუციური სტანდარტი.²³ სასამართლომ ნორმის ძალადაკარგულად ცნობა გადაავადა 5 თვის ვადით, რა დროშიც საქართველოს პარლამენტმა დაარეგულირა მოწმის დაკითხვის საკითხი კონსტიტუციური სტანდარტის საფუძველზე.²⁴ აღნიშნული საქმე ამავედროულად საყურადღებოა იმიტომაც, რომ ცხადყოფს, თუ როგორ მნიშვნელოვან ეფექტს იძლევა საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილი სტანდარტების კანონმდებლობაში ასახვის დროულობა და ვადით განსაზღვრულობა. კერძოდ, სასამართლოს მიერ №2/13/1234,1235 საქმეზე განსაზღვრული სტანდარტების კანონმდებლობაში დროულად ასახვის შემთხვევაში აღარ გახდებოდა აუცილებელი კიდევ ერთი სარჩელის განხილვა და გადაწყვეტილების მიღება, რამაც, საბოლოო ჯამში, გააჩინა-

²¹ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 15 თებერვლის გადაწყვეტილება (საქმე №3/1/659).

²² შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, 2017. ინფორმაცია საქართველოში კონსტიტუციური კანონიერების თაობაზე წლიური ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/3qhb7KA>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

²³ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 24 ოქტომბრის განჩინება (საქმე №2/12/1237).

²⁴ შეადარე. საქართველოს პარლამენტის იურიდიულ საკითხთა კომიტეტის 2020 წლის ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/3CQFzPx>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

რა იმპლემენტირების პროცესი. ნათელია, რომ კანონმდებლის უმოქმედობა, საკითხის რეგულირების აუცილებლობასთან მიმართებით, ნეგატიურ გავლენას ახდენს კონსტიტუციური მართლმსაჯულების პროცესზე.

კონსტიტუციური სტანდარტების კანონმდებლობაში ასახვის გადავადების მექანიზმმა ეფექტურად იმოქმედა და დროული საკანონმდებლო ცვლილებების საფუძველზე, საკანონმდებლო რეგულაციები შესაბამისობაში მოვიდა კონსტიტუციასთან შემდეგ გადაწყვეტილებებთან მიმართებით: საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 დეკემბრის N2/2/1276 გადაწყვეტილება, რომელიც გადავადებულ იქნა 2021 წლის 1 ივლისამდე და საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 29 დეკემბრის N2/4/1412 გადაწყვეტილება, რომელიც გადავადდა 2021 წლის 1 ივნისამდე.²⁵

საინტერესოა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება და დადგენილი სტანდარტები, რომლებიც შეეხებოდა სისხლის სამართლის საქმეებზე ყადაღის გამოყენების განჭრეტადი მექანიზმის არსებობისა და ვადით განსაზღვრულობის აუცილებლობას.²⁶ აღნიშნული გადაწყვეტილებით, ნორმის ძალადაკარგულად გამოცხადება საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაავადა 6 თვის ვადით და დასაბუთების ნაწილში იმსჯელა გადავადების მნიშ-

ვნელობაზე. სასამართლომ პირდაპირ მიუთითა, რომ სადავო ნორმის დაუყოვნებლივ ძალადაკარგულად გამოცხადებით, საფრთხე შეექმნებოდა მნიშვნელოვან საჯარო ინტერესებს, რომლებიც დაკავშირებულია ნივთიერი მტკიცებულებების განადგურებისაგან დაცვის, მყარი საკანონმდებლო რეგულაციების არსებობასთან, დანაშაულის პრევენციასა და მართლმსაჯულების აღსრულებასთან. ამიტომაც, სასამართლომ ლეგიტიმურად მიიჩნია, რომ საკანონმდებლო ორგანოს უნდა მისცემოდა გონივრული ვადა, რათა კანონმდებლობაში ცვლილებები კონსტიტუციის მოთხოვნათა შესაბამისად განეხორციელებინა.²⁷ ამ საქმესთან მიმართებითაც, პარლამენტმა იმოქმედა სასამართლოს მიერ დადგენილ ვადაში და საკანონმდებლო ცვლილებები დროულად განახორციელა.²⁸ ცვლილებების მიზანს კი წარმოადგენდა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი სტანდარტების კანონმდებლობაში ასახვა და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კონსტიტუციასთან შესაბამისობაში მოყვანა.²⁹

საკანონმდებლო ორგანომ ნორმის ძალადაკარგულად გადავადებისათვის დადგენილი ვადა კიდევ ერთ საქმეზე გამოიყენა ეფექტურად და კანონმდებლობის კონსტიტუციასთან შესაბამისობაში მოყვანის მიზნით ცვლი-

²⁵ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. 2020. ინფორმაცია საქართველოში კონსტიტუციური კანონიერების თაობაზე წლიური ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/3qhb7KA>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

²⁶ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2022 წლის 25 თებერვლის გადაწყვეტილება (საქმე №2/1/1434,1466).

²⁷ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2022 წლის 25 თებერვლის გადაწყვეტილება (საქმე №2/1/1434,1466).

²⁸ შეადარე. საქართველოს კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“ №07-3/237. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/44GsWVI>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

²⁹ შეადარე. საქართველოს პარლამენტის იურიდიულ საკითხთა კომიტეტის 2022 წლის ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/4it5Bdl>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

ლებები განხორციელა სამოქალაქო და საგადასახადო კანონმდებლობაში. ცვლილებების საფუძვლად კი, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი სტანდარტები მიუთითა. საქმე შეეხებოდა მართხელა მშობელთა სამართლებრივი სტატუსის განსაზღვრასთან დაკავშირებულ სამართლებრივ რეგულირებას, რომელიც ვერ უზრუნველყოფდა არსებითად თანასწორ, მართხელა მშობელთა უფლებრივი თანასწორობას. საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვეტილებაშივე იმსჯელა ნორმის ძალადაკარგულად გამოცხადების გადავადების აუცილებლობაზე და მიუთითა, რომ სასამართლოს მიერ, სადავო ნორმების დაუყოვნებლივ გაუქმების შემთხვევაში, წარმოიქმნებოდა სამართლებრივი ვაკუუმი და რეგულირების გარეშე დარჩებოდა მართხელა მშობლის სტატუსის მინიჭების საკითხი. შედეგად, შეიქმნებოდა ფაქტობრივი და სამართლებრივი გაურკვევლობა იმ პირთათვის, რომლებიც აკმაყოფილებენ ამ სტატუსის მინიჭებისთვის კანონით დადგენილ წინაპირობებს.³⁰ სწორედ, ამ გარემოებების საფუძველზე მიეცა პარლამენტს შესაძლებლობა, რომ ადამიანის უფლებათა დამატებით დარღვევის გარეშე და გონივრულ ვადაში მოეხდინა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი სტანდარტების იმპლემენტირება.

კიდევ ერთ საქმეზე, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო სამართლის ნორმა, რომელიც განსაზღვრავდა სარჩელის მიღებაზე უარის თქმის საფუძველებს,

გადაავადა ნორმის ძალადაკარგულად ცნობის საკითხი. გადავადების საფუძვლად კი მიუთითა პირველი ინსტანციის სასამართლოსადმი მიმართვიანობისა და დატვირთვის გაუმართლებელი გაზრდა, რასაც გამოიწვევდა ხარვეზიანი სარჩელების მიღებაზე უარის თქმის სამართლებრივი საფუძველების გაუქმება.³¹ მოცემულ შემთხვევაშიც საქართველოს პარლამენტმა სასამართლოს მიერ ზუსტად განსაზღვრულ ოთხთვიან ვადაში მოახდინა სამოქალაქო კანონმდებლობაში საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განსაზღვრული მიდგომების გათვალისწინება.³²

ნათელია, რომ ბოლო პერიოდში საკონსტიტუციო სასამართლო იყენებს ნორმის ძალადაკარგულად გამოცხადების გადავადების მექანიზმს იმ მიზნით, რომ გონივრულ ვადაში და დროულად მოხდეს მის მიერ დადგენილი სტანდარტების იმპლემენტირება კანონმდებლობაში. ამავდროულად, ამ პროცესში მაქსიმალურად იყოს გათვალისწინებული საჯარო და კერძო ინტერესების დაცულობის ხარისხი, რათა რეგულაციის გარეშე არ დარჩეს სამართლებრივი ურთიერთობა და არ მოხდეს ძირითადი უფლებების გაუმართლებელი შეზღუდვა. ვადა კი, რომლის განმავლობაშიც სასამართლო ახდენს ნორმის ძალადაკარგულად გამოცხადებას, მერყეობს 4-დან 6 თვემდე, რაც გონივრული პერიოდია სათანადო ცვლილებების განხორციელებისათვის. საინტერესოა, რომ პრაქტიკაში არის შემთხვევები, როდესაც სასამართლოს მოუწია მსგავსი შინაარსის ნორმის განმეორებით არაკონსტიტუციურად ცნობა

³⁰ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 28 დეკემბრის გადაწყვეტილება (საქმე №1/6/1320).

³¹ შეადარე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2023 წლის 3 თებერვლის გადაწყვეტილება (საქმე №2/1/1481).

³² შეადარე. საქართველოს პარლამენტის იურიდიულ საკითხთა კომიტეტის 2023 წლის ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://bit.ly/4iERTV1>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

და პირველი საქმისაგან განსხვავებით, მეორე საქმეზე გადავადა ნორმის ძალადაკარგულად გამოცხადება. მოცემულ შემთხვევაში, სასამართლოს მხრიდან ნორმის ძალადაკარგულად ცნობის გადავადებას ჰქონდა მიმანიშნებელი როლი, რომ კანონმდებელს დროულად ემოქმედა. მიუხედავად მსგავსი პრაქტიკის არსებობისა, მაინც შეიძლება ითქვას, რომ საკანონმდებლო ორგანო ეფექტიანად იყენებს ამ შესაძლებლობას და ცდილობს, სასამართლოს მიერ განსაზღვრულ ვადაში კანონმდებლობაში ასახოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილი მიდგომები.

დასკვნა

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტების იმპლემენტირება კანონშემოქმედებით პროცესში არის ის საკითხი, რომელიც იძლევა შესაძლებლობას, შეფასდეს ქვეყანაში კონსტიტუციური იუსტიციის გავლენა და საკანონმდებლო ორგანოს მზაობა, დროულად გაითვალისწინოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიდგომები, რათა დააჩქაროს კანონმდებლობის კონსტიტუციის დებულებებთან შესაბამისობაში მოყვანა. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილ კონსტიტუციურ სტანდარტებზე ქმედითი რეაგირება ქმნის კონსტიტუციის უზენაესობის და კონსტიტუციური კანონიერების მდგრადი გარანტიების შექმნის შესაძლებლობას.

საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი სტანდარტები ხელისუფლების ნებისმიერი შტოსათვის შესასრულებლად სავალდებულოა. უმეტეს შემთხვევაში საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებანი თვითაღსრულებადია, ასევე არსებობს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ იდენ-

ტიფიცირებული პრობლემები, რომელთა აღმოფხვრაც სახელმწიფო ორგანოთა მხრიდან მოითხოვენ დროულ, აქტიურ და დადგენილ სტანდარტებთან შესაბამის მოქმედების აუცილებლობას. კვლევის შედეგად გამოიკვეთა ის ძირითადი პრობლემები, რომლებიც უშუალოდ მიემართება საკანონმდებლო ორგანოს გაჭიანურებულ მოქმედებას თუ უმოქმედობას, რათა კანონმდებლობაში ასახოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებებით დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტები. პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ პარლამენტი დადგენილ კონსტიტუციურ სტანდარტებს დროულად არ/ვერ ითვალისწინებს, რამაც უმეტეს შემთხვევაში გამოიწვია სასამართლოსათვის მიმართვიანობის მნიშვნელოვანი ზრდა და სასამართლოს მიერ რიგი სადავო ნორმების არსებითი განხილვის გარეშე არაკონსტიტუციურად ცნობა. ამრიგად, კანონმდებლობაში ცვლილებათა განუხორციელებლობა გახდა სასამართლოს გადატვირთულობის საფუძველი და ნეგატიური ზეგავლენა მოახდინა გადაწყვეტილების ქმედითობის საკითხზე. პრაქტიკის ანალიზიდან გამოიკვეთა ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო ნორმა, მაგრამ ამავე ნორმის მსგავსი შინაარსის შემცველი რეგულაცია ისევ დარჩა ასახული კანონმდებლობაში, ხოლო პარლამენტმა დადგენილი სტანდარტების იმპლემენტირების საკითხის რეალიზაცია ხელისუფლების სხვა შტოს - საერთო სასამართლოებს გადააბარა. ერთ-ერთ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ ექსპლიციტურად მიუთითა ნორმის არაკონსტიტუციურად ცნობის ვადა, რომელიც საკანონმდებლო ორგანომ დადგენილ სტანდარტებთან წინააღმდეგობრივად გამოიყენა და არაკონსტიტუციურად ცნობილ ნორმას ძალადაკარგულად გამოცხადების თარიღამდე დროებითი მოქმედების შე-

საძლებლობა მიანიჭა. თავის მხრივ, სასამართლოს მიერ დადგენილი ვადა, რომლის განმავლობაშიც კანონმდებლობა კონსტიტუციურ სტანდარტებთან უნდა დაეახლოვებინა, უშედეგოდ გაუშვა. ამიტომაც, საკონსტიტუციო სასამართლო ხშირად დამდგარა იმ გამოწვევის წინაშე, რომ კანონმდებლისათვის დამატებით მიეთითებინა კანონის კონსტიტუციურ სტანდარტებთან მოყვანის, მისადაგების აუცილებლობის თაობაზე.

აღსანიშნავია, რომ კონსტიტუციური სტანდარტების კანონმდებლობაში ასახვის პროცესში ეფექტურ გავლენას ახდენს სადავო ნორმათა ძალადაკარგულად ცნობის გადავადება. დასახელებული მექანიზმის გამოყენების შედეგად მდგომარეობა მნიშვნელოვნად განსხვავებულია და კანონმდებელი დროულად ახორციელებს შესაბამის ცვლილებებს. პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ გააჩნია ნორმათა ძალადაკარგულად ცნობის გადავადების შესაძლებლობის გამოყენება. სასამართლო გადაწყვეტილებაშივე ასახულებს გადავადების აუცილებლობას და განუსაზღვრავს საკანონმდებლო ორგანოს გონივრულ ვადას, რომ კანონმდებლობა მოიყვანოს კონსტიტუციურ სტანდარტებთან შესაბამისობაში. გონივრული ვადის მოცულობა მერყეობს ოთხი თვიდან ექვს თვემდე პერიოდში. საინტერესოა, ის გარემოებაც, რომ საკანონმდებლო ორგანო განსაზღვრულ ვადაში ახორციელებს კანონმდებლობაში ცვლილებებს, მაგრამ მაქსიმალურად, ანუ სრულად იყენებს ამ ვადას. ერთი მხრივ, დადგენილი ვადის სრულად გამოყენება შეიძლება მიჩნეულ იქნას პროცესის გაჭიანურებადაც, თუმცა საკანონმდებლო ორგანოს საქმიანობა ამ ნაწილში მაინც

პოზიტიურად უნდა შეფასდეს იმის ფონზე, რომ რიგი გადაწყვეტილებით დადგენილი მიდგომები წლობით არ არის ასახული კანონმდებლობაში. საკონსტიტუციო სასამართლო ნორმათა ძალადაკარგულად გამოცხადების დასახულებაში აუცილებლად უთითებს გადავადების საფუძველსა და მიზანზე. ძირითადად გადავადების მიზანი არის ის გარემოება, რომ სამართლებრივ მოწესრიგებას დაექვემდებაროს ის საზოგადოებრივი ურთიერთობები, რომელთაც რეგულირება სჭირდებათ. ამასთანვე, ითვალისწინებს კერძო და საჯარო ინტერესების პროპორციულობას, რომ არ მოხდეს ძირითად უფლებაში არათანაზომიერი, გაუმართლებელი ჩარევა. საკითხი საერთოდ სამართლებრივი რეგულირების გარეშე არ დარჩეს ან/და არ განხორციელდეს სახელმწიფო ორგანოთა საქმიანობის დაბრკოლება თუ გადატვირთულობა. ამრიგად, ეს მექანიზმი გამოიყენება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც არაკონსტიტუციურად ცნობილი ნორმის დაუყოვნებლივ ძალადაკარგულად გამოცხადებამ შეიძლება გამოიწვიოს კერძო თუ საჯარო ინტერესების არსებითი ხელყოფა. შესაბამისად, იგი ვერ იქნება გამოყენებული ყველა გადაწყვეტილებასთან მიმართებით და ჩნდება სხვა ეფექტური საშუალებების არსებობის აუცილებლობა.

ზემოაღნიშნული ცხადყოფს, რომ სასამართლოს გადაწყვეტილებით დადგენილი კონსტიტუციური სტანდარტების კანონმდებლობაში იმპლემენტირებისათვის არ არსებობს საკმარისი სამართლებრივი გარანტიები, რათა არ დაბრკოლდეს კანონმდებლობის კონსტიტუციასთან შესაბამისობის უზრუნველყოფის პროცესი.

ბიბლიოგრაფია:

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბენიძე, ო., 1997. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა აღსრულება. ადამიანი და კონსტიტუცია, 2.
2. გეგენავა, დ., 2012. საკონსტიტუციო მართლმსაჯულება საქართველოში: სამართალწარმოების ძირითადი სისტემური პრობლემები. თბილისი: დავით ბატონიშვილის სამართლის ინსტიტუტის გამომცემლობა.
3. მელქაძე, ო., 1998. საკონსტიტუციო კონტროლი - ტერმინის არსებითი მნიშვნელობის შესახებ. ადამიანი და კონსტიტუცია, 1.
4. მელქაძე, ო. და დვალი, ბ., 2001. საკონსტიტუციო სასამართლოების ფორმირების წესი და საპროცესო თავისებურებანი. ადამიანი და კონსტიტუცია, 1.
5. შვარცი, ჰ., 2003. კონსტიტუციური მართლმსაჯულების დამკვიდრება პოსტკომუნისტურ ევროპაში. თბილისი: აირის საქართველო, გამომცემლობა სეზანი.
6. Mose, E., 2010. Constitutional Review and Implementation. International Almanac – Constitutional Justice in the New Millennium.

ნორმატიული მასალა:

1. საქართველოს კონსტიტუცია. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3sZclN>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].
2. საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/4n78a8x>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].
3. საქართველოს კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“

№4108. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3BZX3YS>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

4. საქართველოს კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილების შეტანის შესახებ“ №07-3/237. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/44GsWVI>> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].
5. საქართველოს კანონი „სპეციალური პენიტენციური სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/4385eho>> [წვდომის თარიღი: 05.04.2025].

სასამართლო პრაქტიკა:

1. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 24 ოქტომბრის გადაწყვეტილება (საქმე №1/4/592).
2. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 15 თებერვლის გადაწყვეტილება (საქმე №3/1/659).
3. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 16 ნოემბრის განჩინება (საქმე №2/16/1218).
4. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 7 დეკემბრის გადაწყვეტილება (საქმე №2/8/765).
5. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის გადაწყვეტილება (საქმე №2/13/1234,1235).
6. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილება (საქმე №1/1/655).
7. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 24 ოქტომბრის განჩინება (საქმე №2/12/1237).
8. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 28 დეკემბრის გადაწყვეტილება (საქმე №1/6/1320).

9. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2022 წლის 25 თებერვლის გადაწყვეტილება (საქმე №2/1/1434,1466).
10. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2023 წლის 3 თებერვლის გადაწყვეტილება (საქმე №2/1/1481).

Implementation. International Almanac – Constitutional Justice in the New Millennium. (in English)

6. Schwartz, H., 2003. Establishment of Constitutional Justice in Post-Communist Europe. Tbilisi: Airis Georgia, Publishing House Sezane. (in Georgian)

ინტერნეტ რესურსები:

1. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო. 2017. 2019. 2020. ინფორმაცია საქართველოში კონსტიტუციური კანონიერების თაობაზე წლიური ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3qhb7KA> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].
2. საქართველოს პარლამენტის იურიდიულ საკითხთა კომიტეტის 2020. 2021. 2022. 2023 წლის ანგარიში. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/4izJjGO> [წვდომის თარიღი 05.04.2025].

Normative Materials:

1. Constitution of Georgia. [Online] available at: <https://bit.ly/3sZclN> [Accessed 05.04.2025]. (in Georgian)
2. Organic Law of Georgia on the Constitutional Court of Georgia. [Online] available at: <https://bit.ly/4n78a8x> [Accessed 05.04.2025]. (in Georgian)
3. Law of Georgia “On Amendments to the Criminal Procedure Code of Georgia” No. 4108. [Online] available at: <https://bit.ly/3BZX3YS> [Accessed 05.04.2025]. (in Georgian)
4. Law of Georgia “On Amendments to the Criminal Procedure Code of Georgia” No. 07-3/237. [Online] available at: <https://bit.ly/44GsWVI> [Accessed 05.04.2025]. (in Georgian)
5. Law of Georgia “On Amendments to the Law of Georgia on the Special Penitentiary Service”. [Online] available at: <https://bit.ly/4385eho> [Accessed 05.04.2025]. (in Georgian)

BIBLIOGRAPHY:

Used literature:

1. Benidze, O., 1997. Enforcement of Decisions of the Constitutional Court of Georgia. Adamiani da Konstitutsia, 2. (in Georgian)
2. Gegenava, D., 2012. Constitutional Justice in Georgia: Main Systemic Problems of Judicial Proceedings, Tbilisi: David Batonishvili Law Institute Publishing House. (in Georgian)
3. Melkadze, O., 1998. Constitutional Control - On the Essential Meaning of the Term. Adamiani da Konstitutsia, 1. (in Georgian)
4. Melkadze, O. and Dvali, B., 2001. Rules for the Formation of Constitutional Courts and Procedural Features. Adamiani da Konstitutsia, 1. (in Georgian)
5. Mose, E., 2010. Constitutional Review and

Judicial Practice:

1. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 24 October 2015 (case No. 1/4/592). (in Georgian)
2. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 15 February 2017 (case No. 3/1/659). (in Georgian)
3. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 16 November 2017 (case No. 2/16/1218). (in Georgian)
4. The decision of the Constitutional Court

- of Georgia, 7 December 2018 (case No. 2/8/765). (in Georgian)
5. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 14 December 2018 (case No. 2/13/1234,1235). (in Georgian)
 6. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 18 April 2019 (Case No. 1/1/655). (in Georgian)
 7. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 24 October 2019 (Case No. 2/12/1237). (in Georgian)
 8. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 28 December 2021 (case No. 1/6/1320). (in Georgian)
 9. The decision of the Constitutional Court of Georgia, 25 February 2022 (case No. 2/1/1434,1466). (in Georgian)
 10. The decision of the Constitutional Court

of Georgia, 3 February 2023 (case No. 2/1/1481). (in Georgian)

Internet Resources:

1. Constitutional Court of Georgia. 2017. 2019. 2020. Information on Constitutional Legality in Georgia, Annual Report. [Online] available at: <https://bit.ly/3qhb7KA> [Accessed 05.04.2025]. (in Georgian)
2. Report of the Legal Affairs Committee of the Parliament of Georgia for 2020. 2021. 2022. 2023. [Online] available at: <https://bit.ly/4izJjGO> [Accessed 05.04.2025]. (in Georgian)

ICC-ის იურისდიქციის ფარგლები პოლიტიკურ-სამართლებრივი ექსტრადიციის ბანხორციელებისას

ლია ნახუცრიშვილი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის სამართლის ფაკულტეტის დოქტორანტი, საქართველოს
ტექნიკური უნივერსიტეტის უფროსი მაწავლებელი
საქართველო, თბილისი
ელ.ფოსტა: nakhutsrishvili.l@gtu.ge

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია ექსტრადიქციის სამართლებრივი საფუძვლები, მათი საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოსთან გაფორმებული ხელშეკრულებები და ეროვნული კანონმდებლობა. ყურადღება გამახვილებულია ექსტრადიქციის პოლიტიზაციაზე, იმაზე, თუ როგორ შეუძლია მთავრობას გამოიყენოს ექსტრადიქცია, როგორც პოლიტიკური მანევრირების, საერთაშორისო ურთიერთობებსა და საშინაო პოლიტიკაზე ზემოქმედების ინსტრუმენტი. კვლევის მიზანია ექსტრადიქციის პოლიტიკურ-სამართლებრივი ანალიზი საერთაშორისო სისხლის სამართლის სფეროში, პრობლემების ნათლად ჩარმოჩენა, გადაჭრის გზების ძიება. ყურადღება გამახვილებულია ექსტრადიქციისა და დიპლომატიის გადაკვეთის წერტილებზე, ხაზგასმულია, თუ როგორ სცდება პირის გადაცემის საქმეები ხშირად სამართლებრივ ჩარჩოებს. ყურადღება გამახვილებულია საერთაშორისო ხელშეკრულებების არსებობაზე, კანონით გათვალისწინებული მოთხოვნების შესრულებაზე. განხილულია დადებითი და უარყოფითი შედეგები, რომლებიც შესაძლოა მოგვიტანოს სახელმწიფოს აქტიურმა ჩართულობამ გადაცემის საკითხზე გადაწყვეტილების მიღებისას.

ნაშრომში გაკეთებულია დასკვნები და ჩამოთვლილია გარკვეული რეკომენდაციები, რომლებიც შეიძლება დაგვეხმაროს შემდგომში ექსტრადიქციის ფართო ჭრილში აღქმასა და მასში სამართლებრივი ნაწილის მნიშვნელობის დანახვაში, რათა სახელმწიფომ და სამართალმა ერთობლიობაში შეძლონ კანონის უზენაესობის დაცვით პირის გადაცემის საკითხის გადაწყვეტა.

საკვანძო სიტყვები: საერთაშორისო სამართალი, სისხლის სამართალი, პოლიტიკა, დანაშაული

THE SCOPE OF ICC JURISDICTION IN THE IMPLEMENTATION OF POLITICAL-LEGAL EXTRADITION

Lia Nakhutsrishvili

PhD student of the Faculty of Law at Caucasus International University, lecturer at Georgian Technical University

Georgia, Tbilisi

Email: nakhutsrishvili.l@gtu.ge

ABSTRACT

The article discusses the legal foundations of extradition, including international treaties and national legislation. The focus is on the politicization of extradition, on how governments can use extradition as a tool for political maneuvering, influencing international relations and domestic politics. The aim of the study is to conduct a political-legal analysis of extradition in the field of international criminal law, to clearly present the problems and find solutions. It discusses the intersection points of extradition and diplomacy, emphasizing how extradition cases often go beyond the legal framework. The emphasis is on the importance of the existence of international treaties, the fulfillment of the requirements stipulated by law. The positive and negative consequences that the active involvement of the state in making decisions on extradition are discussed.

The paper draws conclusions and lists certain recommendations that may help us further view extradition in a broader perspective and see the importance of the legal part in it, so that the State and the law can jointly resolve the issue of extradition of a person while respecting the rule of law.

KEYWORDS: International Law; Criminal Law; Politics; Crime

შესავალი

ექსტრადიგია წარმოადგენს საერთაშორისო სისხლის სამართლის კრიტიკულ მექანიზმს, რომელიც სახელმწიფოებს საშუალებას აძლევს, ბრალდებული, მსჯავრდებული პირები გადასცენ სხვა იურისდიქციის მქონე სახელმწიფოს განაჩენის გამოსატანად ან აღსასრულებლად. კვლევაში განხილულია ექსტრადიგიის თეორიული საფუძვლები. საკანონმდებლო ჩარჩო, პრაქტიკული გამოწვევები გაანალიზებულია საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოსთან მიმართებაში.

ექსტრადიგიის თემის აქტუალობა საერთაშორისო სისხლის სამართლის მეცნიერებაში მრავალმხრივია, იგი მოიცავს სამართლებრივ, პოლიტიკურ, ადამიანის უფლებათა სფეროებს. ვინაიდან დანაშაული სულ უფრო ფართო მასშტაბებს იძენს. მის წინააღმდეგ ბრძოლის მექანიზმების შემუშავება, რომელიც გლობალურად იმოქმედებს, მეტად აქტუალურია.

კვლევის საგანს წარმოადგენს ექსტრადიგიის პროცესი საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს ფარგლებში. რაც მოიცავს პრინციპებს, პრაქტიკას, სამართლებრივ ინსტრუმენტებს და თეორიულ საფუძვლებს, რომლებიც არეგულირებს ინდივიდების ექსტრადიგიას სუვერენულ სახელმწიფოებს შორის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემის ან სასჯელის მოხდის მიზნით.

კვლევაში გამოყენებულია სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა, რადგან ნებისმიერ სამართლებრივ სახელმწიფოში აუცილებელია ადამიანის უფლებების პრიორიტეტული დაცვა, მართლმსაჯულების განხორციელება როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისო დონეზე.

ნაშრომში გამოვიყენეთ შემდეგი კვლევის მეთოდები: დიალექტიკური; საქმის შესწავლის (case study); ისტორიულ შედარებითი; სტატისტიკური; შედარებით-სამართლებრივი შეპირისპირების; თვისობრივი; ნორმატიული; რაოდენობრივი.

ექსტრადიგია მნიშვნელოვანია როგორც თეორიულად, ასევე პრაქტიკულად, რადგან ის კვეთს სუვერენიტეტის, ადამიანის უფლებებისა და სამართლიანობის ფუნდამენტურ პრინციპებს. ემსახურება როგორც გადამწყვეტ ინსტრუმენტს ტრანსნაციონალურ დანაშაულთან ბრძოლაში, საერთაშორისო თანამშრომლობის გაღრმავებაში, ეროვნული უსაფრთხოების დაცვაში, სამართლიანობის ხელშეწყობაში, გლობალური წესრიგისა და სტაბილურობის შენარჩუნებაში.

სტატიაში განხილულია ის ფუნდამენტური საკითხები, რომლებიც აფერხებს ექსტრადიგიის საკითხის დროულად და სამართლებრივად გადაწყვეტას, სიძველეს წარმოადგენს ექსტრადიგიის სამართლებრივი ჰარმონიზაციის ჭრილობაში გაანალიზება, ასევე ისიც, რომ განხილულია სამართლისა და პოლიტიკის ურთიერთკავშირი ექსტრადიგიის განხორციელებისას.

1. ექსტრადიგიის ისტორიული ნარკვევები

გადაცემა ჯერ კიდევ უხსოვარი დროიდან იღებს სათავეს. ექსტრადიგიის ფაქტები დაფიქსირებულია ჯერ კიდევ ეგვიპტის მმართველის რამზეს მეორისა და ხეთების პრინცის ჰატტუსილ მესამის დროს.¹ ძველად სახელმწიფო, რომელიც შეიფარებდა დანაშაულის ჩამდენ პირს, ითვლებოდა მოწამლულად, შეიძლება ეს

¹ შეადარე. Breasted, J., 1952. A History of Egypt from the earliest times to the Persian conquest. გვ. 438.; O.R. Gurney, the hittites, გვ. 63.

საკითხი ომშიც კი გადაზრდილიყო.² რაც შეეხება სიტყვა ექსტრადიციას, ხშირად არასწორად არის დამკვიდრებული ჩვენი ქვეყნის პრაქტიკაში და მას მოიხსენიებენ როგორც ექსტრადაცია, რაც სრულიად არასწორი ტერმინია.³ სიტყვა extradition ლათინური წარმოშობისაა და ნიშნავს გადაცემას, ჩაბარებას. იგი გახლავთ ფორმალური პროცესი, რომლის დროსაც ერთი სახელმწიფოს მიერ მეორისთვის ხდება პირის გადაცემა, საერთაშორისო ხელშეკრულებების ან დიპლომატიური მოლაპარაკებების საფუძველზე.⁴

1736 წლის ზაფხულში ავსტრიის და ნიდერლანდების გუბერნატორებმა - ორივემ გამოსცა დეკლარაცია, რომელშიც გათვალისწინებული იყო დანაშაულის ჩამდენი პირების ექსტრადირება, ანუ მოთხოვნა, ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე. იგი მხოლოდ ზოგად ხასიათს ატარებდა, მასში არ იყო ნახსენები გადაცემის რა პირობები არსებობდა ან გადაცემაზე უარს რა შემთხვევაში ექნებოდა ადგილი.⁵ ერთ-ერთი პირველი აქტი, რომელიც ითვალისწინებდა ექსტრადიციას, 1833 წელს მიიღო ბელგიამ.⁶

მნიშვნელოვანია 1907 წლის კონვენცია საერთაშორისო დავების გადაწყვეტის შესახებ. აღნიშნული კონვენციის არსებობის მიუხედავად, პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, აქტიურად დაისვა ომის

დანაშაულში ბრალდებულ პირთა საერთაშორისო სისხლისსამართლებრივი საკითხი, რომელიც პრაქტიკულად არ განხორციელდა - სოციალური სამხედრო ტრიბუნალის წინაშე გერმანიის იმპერატორ ვილჰელმ მეორისა და სხვა ბრალდებულთა პასუხისგებაში მიცემა. აქ თავი იჩინა არაერთმა პრობლემამ, მათ შორის ექსტრადიციის საკითხის დაუმუშავებლობამაც. ჰოლანდიამ უარი თქვა გერმანიის ყოფილი იმპერატორის გადაცემაზე.⁷

2. ექსტრადიცია საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს ჭრილში

საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლო არ ეყრდნობა ექსტრადიციას, როგორც ასეთს, ხელმძღვანელობს “რომის სტატუტით” და აღნიშნულის შესაბამისად ახორციელებს გადაცემას. მონაწილე სახელმწიფოებს აქვთ იურიდიული ვალდებულება, დააკავონ და გადასცენ საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს მიერ ბრალდებული პირები. თუმცა აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ სახელმწიფოებს, რომლებიც არ არიან რომის სტატუტის მონაწილენი,

² შეადარე. Hessbruegge, Jan, Arno. 2004. The Historical Development of the Doctrines of Attribution and Due Diligence in International Law. New York University. International Law and Politics (JILP), Vol. 36, გვ. 278.

³ შეადარე. უგრეხელიძე, მ., 2015. შესავალი სიტყვა, სამართალი და მსოფლიო, სპეციალური გამოცემა. 2, გვ. 14.

⁴ შეადარე. Stanbrook, I., 2000. Clive Stanbrook, extradition: Law And Practice. Oxford University Press.

⁵ შეადარე. Lesaffer, R., So that Crimes Would Not Go Unpunished: Extradition Treaties in the 18th Century, Oxford Public International Law.

⁶ შეადარე. Wise-Edward, M., 1982. The Political Offence Exception to Extradition: The Delicate Problem of Balancing the Rights of the Individual and the International Public Order Christine van den Wijngaert, Published By: Oxford University Press, The American. Comparative Law, 30 (2), გვ. 365.

⁷ შეადარე. გვარამია, მ., 2002. საერთაშორისო დანაშაულში ბრალდებული პირის ექსტრადიცია. გვ. 5.

არ იღებენ ბრალდებულის გადაცემის ვალდებულებას, შესაბამისად, ისინი არ ექვემდებარებიან უშიშროების საბჭოს მიმართვას⁸ (მაგ., სუდანი, ლიბია).

საერთაშორისო სამართლებრივი დოქტრინა ექსტრადიციას განსაზღვრავს, როგორც სახელმწიფოებს შორის თანამშრომლობის ამსახველ მექანიზმს, რომელიც უმნიშვნელოვანესია საერთაშორისო და ტრანსნაციონალური დანაშაულების წინააღმდეგ საბრძოლველად. პროცესი, როგორც წესი, მოიცავს დიპლომატიურ, სასამართლო ურთიერთქმედებას მომთხოვნ და მიმღებ სახელმწიფოებს შორის, სასამართლო შეფასებას, საბოლოო აღსრულებას ან დასაბუთებულ უარს. რაც ძალიან მნიშვნელოვანია სახელმწიფოთა თანამშრომლობისა და დამნაშავეთა დასჯისათვის.

საერთაშორისო სისხლის სამართლის კონტექსტში, ექსტრადიცია განსაკუთრებულ სირთულეს იძენს, როდესაც ის საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს (ICC) საქმიანობასთან არის დაკავშირებული. რომის სტატუტით დაარსებული ICC ფუნდამენტურად განსხვავდება ტრადიციული ექსტრადიციის პროცესებისგან, რადგან ის ეყრდნობა ჩაბარებას და არა ექსტრადიციას. ექსტრადიციისგან განსხვავებით, გადაცემა არ არის აუცილებლად დამოკიდებული ორმხრივ შეთანხმებებზე, არამედ ვალდებულია მრავალმხრივი სახელმწიფოებს შორის ვალდებულებებით, რომელთა მხარეებიც არიან წევრი სახელმწიფოები.

სასამართლოს შეუძლია პირის დაკავების და გადაცემის მოთხოვნა შესაბამის მასალებთან ერთად გადასცეს ნებისმიერ

სახელმწიფოს, რომლის ტერიტორიაზეც ეს პირი შესაძლოა იმყოფებოდეს და სთხოვოს ამ სახელმწიფოს თანამშრომლობა მსჯავრდებული პირის დაპატიმრებასა და გადაცემაში. მონაწილე სახელმწიფოებმა, საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და თავიანთი ეროვნული სამართლით განსაზღვრული პროცედურის თანახმად, უნდა შეასრულონ დაპატიმრება/გადაცემის მოთხოვნები,⁹ რომლებსაც, სამწუხაროდ, პრაქტიკაში ხშირად ვერ ვხვდებით.

ზოგჯერ სახელმწიფოებმა შესაძლოა უარი თქვან ექსტრადირებაზე პოლიტიკური მიზეზების გამო, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ბრალდებული მაღალ თანამდებობას იკავებს ან პოლიტიკური დაცვით სარგებლობს. ამის ნათელი მაგალითია საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს მიერ გაცემული დაპატიმრების ორდერი, როდესაც არაერთმა სახელმწიფომ უარი თქვა ომარ ალ-ბაშირის დაპატიმრებაზე.¹⁰ სახელმწიფოებში ვიზიტების დროს ზოგიერთი სახელმწიფო თავის გადაწყვეტილებას ასაბუთებდა ომარ ალ-ბაშირის იმუნიტეტის ქონით, ზოგი კი მიიჩნევდა, რომ მისი დაკავება და საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოსთვის გადაცემა, მათთვის პოლიტიკურად ხელსაყრელი არ იქნებოდა. მიმაჩნია, რომ საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოსთვის სახელმწიფოსგან ხელშემკვრელი პროცედურები ხშირად უფრო მარტივია, ვიდრე ტრადიციული ექსტრადიცია, რადგან იგი გვერდს უვლის პოლიტიკური თავშესაფრის მოთხოვნებს. სასამართლო ამასთანავე დგას დიდი გამოწვევების წინაშე, რადგან საერთაშორისო სისხლის

⁸ შეადარე. Article 59, Rome Statute of the International Criminal Court. Adopted in Rome, July 17, 1998.

⁹ შეადარე. Article 90, Rome Statute of the International Criminal Court. Adopted in Rome, July 17, 1998.

¹⁰ შეადარე. The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.aba-icc.org/cases/case/the-prosecutor-v-al-bashir/> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

სამართლის სასამართლოს არ ჰყავს საკუთარი პოლიცია. დაპატიმრების ორდერების აღსრულება მთლიანად სახელმწიფოებზეა დამოკიდებული, რაც, ვფიქრობ, რომ ეროვნულ იურისდიქციებთან შედარებით ასუსტებს მის აღსრულების შესაძლებლობას.

საქართველო მიერთებულია საერთაშორისო ხელშეკრულებებს, თუმცა ექსტრადიცია რეგულირდება შიდა კანონმდებლობის დონეზე, მაგალითად, სისხლის სამართლის კოდექსით ექსტრადიცია განმარტებულია ერთი სახელმწიფოს მიერ მეორე სახელმწიფოსთვის პირის გადაცემად.¹¹ იგი უნდა შეესაბამებოდეს საერთაშორისო ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ რეკვიზიტებს. მოთხოვნაც და პასუხიც წერილობითია, ხოლო, თუ პირი სასჯელს საქართველოს ტერიტორიაზე იხდის, ამ შემთხვევაში შესაძლებელია ექსტრადიცია გადავადდეს სასჯელის ვადის გასვლამდე.¹²

საქართველოს რამდენიმე ქვეყანასთან აქვს ორმხრივი და მრავალმხრივი ექსტრადიციის ხელშეკრულება, სადაც განსაზღვრულია პირობები, რომელთა მიხედვითაც ხორციელდება პირის გადაცემა. როგორც წესი, მომთხოვნმა ქვეყანამ უნდა წარადგინოს ოფიციალური მოთხოვნა ექსტრადიციის შესახებ დიპლომატიური არხებით, რომლებიც მოიცავს ყველა შესაბამის იურიდიულ დოკუმენტაციას და მტკიცებულებას.

ექსტრადიციის მოთხოვნები ექვემდებარება სასამართლო განხილვას საქართველოს სასამართლოებში, სადაც ფასდება, აკმაყოფილებს თუ არა მოთხოვნა საკანონმდებლო მოთხოვნებს და იქნება თუ არა დაცული პირის უფლებები. ექსტრადიციის ერთ-ერთი მიზანია დანაშაულის პრევენცია და დანაშაულის აღკვეთა.

გაეროს ექსტრადიციის მოდელის ხელშეკრულება ხაზს უსვამს საერთაშორისო თანამშრომლობას ექსტრადიციასთან დაკავშირებულ საკითხებში. იგი შედგება 18 მუხლისგან. ხელშეკრულებაში საუბარია ექსტრადიციის მოთხოვნაზე, უარის თქმის საფუძვლებზე, ექსტრადირების წესებზე და ა.შ. (მაგ: დევნა რელიგიური შეხედულებების გამო, წამება და ა.შ.).

ამშ-ში ექსტრადიციის კონსტიტუციური საფუძველი მოცემულია კონსტიტუციის IV მუხლის მე-2 ნაწილში.¹³ დამნაშავის გადაცემის პირობები გათვალისწინებული ექსტრადიციის შესახებ ამშ-ს კოდექსის 3182-ე მუხლითაც.¹⁴ ექსტრადიციის განსახორციელებლად ამერიკის შეერთებული შტატები იყენებს სასამართლოს.¹⁵ დამნაშავის გადაცემის პროცედურა შტატების მიხედვით განსხვავებულია.¹⁶ ამერიკის შეერთებულ შტატებში ექსტრადიცია კვლავ განიხილება, როგორც სახელმწიფოებს შორის ურთიერთკავშირის ხელშეკრულება, მნიშვნელოვანია ექსტრადიციის პროცესი განვითარდეს ისე, რომ ინდივიდუალური უფლებები

¹¹ შეადარე. მუხლი 6, საქართველოს კანონი საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 22/07/1999.

¹² შეადარე. საქართველოს კანონი სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ. 21/07/2010, #3541-რს.

¹³ შეადარე. Article IV, section 2 of the U.S. Constitution. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://www.law.cornell.edu/constitution/articleiv#section2>> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

¹⁴ შეადარე. Article 18, U.S. Code Chapter 209 – EXTRADITION. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-II/chapter-209>> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

¹⁵ შეადარე. Branstad, 483 U.S. at 230.

¹⁶ შეადარე. 1 Stat. 302, 1793. The current interstate Extradition Act is codified at 18 U.S.C. § 3182.

და გლობალური სამართლიანობა ვიწრო სახელმწიფო ინტერესებზე მაღლა დადგეს, - მიიჩნევს ბასიუნი.¹⁷ იგი ზედმიწევნით იკვლევს აშშ-ის ექსტრადიციის კანონმდებლობასა და საერთაშორისო სამართლებრივ ჩარჩოებს შორის ურთიერთქმედებას, უდრმავება ისეთ თემებს, როგორებიცაა: აღმასრულებელი ხელისუფლების ხელშეკრულებების დადების უფლებამოსილება, სასამართლო ზედამხედველობა და ექსტრადიციას დაქვემდებარებული პირების უფლებები, რომლებიც ძალზე საინტერესოა.

დანამატის წინააღმდეგ ბრძოლაში ეფექტური სამართლებრივი თანამშრომლობის დასახმარებლად, ევროკავშირის იუსტიციისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს საბჭომ შეიმუშავა ორი კონვენცია: ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოებს შორის ექსტრადიციის პროცედურების გამარტივებისა და გაუმჯობესებისთვის. ამით საბჭომ წამოიწყო პროცესი, რომლითაც ექსტრადიციის არსებულ ღონისძიებებს უფრო მოქნილს გახდიდა. 1995 წელს საბჭომ რეკომენდაცია გაუწია ექსტრადიციის შესახებ კონვენციის მიღებას სისხლის სამართლის სფეროში. ყოველივე ამის მიზანი იყო ექსტრადიციის დაჩქარება იმ შემთხვევებში, როდესაც სახელმწიფოები თანხმობას აცხადებდნენ ექსტრადირებაზე. თუმცა, ექსტრადიციის სხვა ასპექტებთან დაკავშირებით, შემდგომი განხილვისას საბჭომ საბოლოოდ რეკომენდაცია გაუწია წევრ სახელმწიფოებს, რათა მიეღოთ ბევრად უფრო რადიკალური ზომები. 1996 წლის კონვენცია ეხება წევრ სახელმწიფოებს შორის არანებაყოფლობით ექსტრადიციას.¹⁸

მიუხედავად იმისა, რომ ტრადიციული ექსტრადიციის მექანიზმები ფუნდამენტურად მნიშვნელოვანია საერთაშორისო სამართლებრივი თანამშრომლობისთვის, სახელმწიფო პრაქტიკასა და საერთაშორისო სამართლებრივ ჩარჩოებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები აუცილებელია საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს მიზნებთან სრულად შესაბამისობაში მოსაყვანად. ეფექტური საერთაშორისო მართლმსაჯულების უზრუნველსაყოფად სასწრაფოდ საჭიროა გაძლიერებული თანამშრომლობა, რეფორმირებული სახელმწიფოებო ვალდებულებები და გაძლიერებული აღსრულების მექანიზმები.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ექსტრადიციის პროცესები, რომლებიც თავისთავად ორმხრივი და დისკრეციულია, მკვეთრად ეწინააღმდეგება რომის სტატუტით გათვალისწინებულ გადაცემის სავალდებულობას. ამიტომაც ჩნდება ლოგიკური კითხვა: შეესაბამება თუ არა ექსტრადიციის ხელშეკრულებები საერთაშორისო სისხლის სამართლის პრინციპებს? ლოგიკურია, რომ არა, რადგან, როგორც ზემოთ ვახსენეთ, ექსტრადიცია, როგორც ასეთი, ცალკე ფენომენია, საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს კი თავისი შიდა გადაცემის სისტემა აქვს და არ არის ექსტრადიციის ხელშეკრულებების ხელმომწერი. საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს გადაცემის პროცედურას აღიარებენ ის ქვეყნები, რომლებიც თანამშრომლობენ აღნიშნულ სასამართლოსთან და არიან რომის სტატუტის ხელმომწერნი.

¹⁷ შეადარე. Bassiouni, M. Cherif, 2014. International Extradition: United States Law and Practice. Oxford University.

¹⁸ შეადარე. Warbrick, C., McGoldrick, D., Mackarel, M. and Nash, S., 2008. Extradition and the European Union, Published Cambridge University Press.

3. ექსტრადიციის პოლიტიკური ხასიათი და პრაქტიკული მაგალითები

განვითარებულ თუ განვითარებად სახელმწიფოთა თანამშრომლობის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზია დანაშაულის აღკვეთა. ზოგჯერ სახელმწიფოს, სადაც დამნაშავემ შეაფარა თავი, არ შეუძლია დამნაშავის მიმართ დაიწყოს სისხლისსამართლებრივი დევნა, მაგალითად, როდესაც მასთან ჩადენილი ქმედება არ ითვლება დანაშაულად.

ექსტრადიცია სამართლებრივი ფენომენია, თუმცა მას აქვს პოლიტიკური ხასიათიც, რადგან ხშირად სახელმწიფოთა მხრიდან საკმაოდ აქტიური დიპლომატიური ჩარევა ხდება ამ პროცესში. პოლიტიკურ ჩარევას გააჩნია როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეები. დადებითად შეიძლება განვიხილოთ სახელმწიფოს მხრიდან აქტიური დიპლომატიური ჩართულობა მაშინ, როდესაც არ არსებობს ორ სახელმწიფოს შორის გაფორმებული ხელშეკრულება, პირის გადაცემა კი ვერ ხერხდება სამართლებრივი საშუალებებით. ხოლო უარყოფითია ის, რომ სამართალზე მაღლა შესაძლებელია პოლიტიკური ინტერესები დადგეს და სახელმწიფომ იმოქმედოს არა ხელშეკრულებით გათვალისწინებული წესების შესაბამისად, არამედ პირადი ინტერესებით, რაც ხელს უშლის დამნაშავის დასჯას. ყოველივემ შესაძლოა გააფუჭოს ორ ქვეყანას შორის მეგობრული ურთიერთობა. განვიხილოთ ექსტრადიციის რამდენიმე მაგალითი:

ჯულიან ასანჟი

ასანჟმა დააარსა WikiLeaks 2006 წელს. მან მიიპყრო საერთაშორისო მედიის ყურადღება 2010 წელს, როდესაც WikiLeaks-მა გამოაქვეყნა აშშ-ს არმიის დაზვერვის ანალიტიკოსის, ჩელსი მენინგის მიერ მოწოდებული ინფორმაცია. რომელიც მოიცავდა მკვლელობის ვიდეოს, ერაყისა და ავღანეთის ომის შესახებ ინფორმაციას და აშშ-ს დიპლომატიურ დოკუმენტებს. ასანჟს თავდაპირველად შვედეთი ეძებდა სექსუალური ძალადობის ბრალდებების გამო, რომლებიც მან უარყო. ის დააკავეს დიდ ბრიტანეთში, მაგრამ 2012 წელს ლონდონში ეკვადორის საელჩოში ითხოვა თავშესაფარი, რათა თავიდან აეცილებინა ექსტრადიცია შვედეთსა და შემდგომში აშშ-ში. 2019 წლის აპრილში ასანჟი დააკავა გაერთიანებული სამეფოს პოლიციამ მას შემდეგ, რაც ეკვადორმა გაუქმა თავშესაფარი. მას ემუქრებოდა ექსტრადიცია შეერთებულ შტატებში, კიბერთავდასხმაში შეთქმულებისა და ჯაშუშობის აქტის დარღვევის ბრალდებით. დიდი ბრიტანეთის სასამართლომ 2021 წელს მიიღო ასანჟის გადაცემის შესახებ გადაწყვეტილება, რომელიც ერთი წლის შემდეგ უზენაესმა სასამართლომ დაამტკიცა.¹⁹

ედვარდ სნოუდენი

2013 წელს სნოუდენმა გაასაჯაროვა NSA-ს საიდუმლო დოკუმენტები,²⁰ სათვალთვალო პროგრამის შედეგად მო-

¹⁹ შეადარე. In the United States District Court For the Eastern District of Virginia. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: https://www.justice.gov/d9/press-releases/attachments/2019/04/11/assange-indictment_0_0.pdf > [წვდომის თარიღი 03.04.2025]

²⁰ შეადარე. The case of Edward Snowden, 2020. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.justice.gov/opa/pr/united-states-obtains-final-judgment-and-permanent-injunction-against-edward-snowden> > [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

პოვებული მონაცემები, რომლებიც ახორციელებდა მასებზე თვალთვალს. ინფორმაციის გავრცელებამ საკმაოდ დიდი ვნებათაღელვა გამოიწვია. სწორედ ეს თავდაპირველად ჰონგ კონგში გაიქცა, შემდეგ კი რუსეთში, სადაც მას დროებითი თავშესაფარი მიეცა. შეერთებულმა შტატებმა მას ბრალად წაუყენა სახელმწიფო ქონების ქურდობა და ჯაშუშობის აქტის დარღვევა. სწორედ ამ დრომდე რჩება რუსეთში, სადაც მას მუდმივი ბინადრობის უფლება 2020 წელს მიენიჭა.²¹

სოპინ ელ ჩაპო გუზმანი

გუზმანი ხელმძღვანელობდა Sinaloa Cartel-ს, ნარკოტიკებით ვაჭრობის მძლავრ ორგანიზაციას. ის ცნობილი იყო გვირაბების უზარმაზარი ქსელით, რომელიც გამოიყენებოდა ნარკოტიკების გადასატანად აშშ-მექსიკის საზღვარზე. 2016 წელს მექსიკის ხელისუფლების მიერ ხელახლა დაკავების შემდეგ, გუზმანი 2017 წელს აშშ-ში იქნა ექსტრადირებული. 2019 წელს გუზმანი გაასამართლეს აშშ-ს ფედერალურ სასამართლოში მრავალი ბრალდებით, მათ შორის ნარკოტიკებით ვაჭრობასა და ფულის გათეთრებაში. ის სამუდამო პატიმრობას იხდის ვადამდელი გათავისუფლების შესაძლებლობის გარეშე, კოლორადოს მაქსიმალური უსაფრთხოების ციხეში ADX Florence. სასამართლო პროცესზე მტკიცებულებამ დაადგინა, რომ გუზმან ლოერა იყო მექსიკაში დაფუძნებული ნარკომანიის საერთაშორისო ორგა-

ნიზაციის Sinaloa Cartel-ის ლიდერი, რომელიც პასუხისმგებელია შეერთებულ შტატებში მილიონ კილოგრამზე მეტი კოკაინის, მარიხუანას, მეტამფეტამინისა და ჰეროინის იმპორტსა და გავრცელებაზე. საქმე გამოიძიეს DEA-მ, ICE HSI-მ და FBI-მ მექსიკის, ეკვადორის, ნიდერლანდების, დომინიკისა და კოლუმბიის სამართალდამცავ ორგანოებთან თანამშრომლობით.²²

რომან პოლანსკი

პოლანსკი გაიქცა აშშ-დან 1978 წელს მას შემდეგ, რაც ამერიკის სასამართლომ დამნაშავედ სცნო 13 წლის გოგონასთან უკანონო სქესობრივი კავშირის დამყარებაში. ის თავდაპირველად დათანხმდა საპროცესო შეთანხმებას, მაგრამ განაჩენის გამოტანამდე დატოვა ქვეყანა.

წლების განმავლობაში აშშ-მ რამდენჯერმე სცადა პოლანსკის ექსტრადირება სხვადასხვა ქვეყნიდან. 2009 წელს ის დააკავეს შვეიცარიაში, მაგრამ საბოლოოდ არ იქნა ექსტრადირებული. პოლანსკი ცხოვრობდა საფრანგეთში, სადაც აგრძელებდა კინორეჟისორად მუშაობას. საფრანგეთი არ ახორციელებს თავისი მოქალაქეების ექსტრადირებას და პოლანსკი შეერთებული შტატების ხელისუფლებისთვის მიუწვდომელია.²³

კუზერაშვილის საქმე

საქართველოს ყოფილი თავდაცვის მინისტრის, დავით კუზერაშვილის, ექსტრადიციის მოთხოვნა ლონდონის ვეს-

²¹ შეადარე. The Snowden Effect. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://casestudies.law.harvard.edu/the-snowden-effect/> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

²² შეადარე. Joaquin, El Chapo, Guzman, Sinaloa Cartel Leader, Sentenced to Life in Prison Plus 30 Years [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.justice.gov/opa/pr/joaquin-el-chapo-guzman-sinaloa-cartel-leader-sentenced-life-prison-plus-30-years> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

²³ შეადარე. Polanski, R., Cannot Be Extradited To U.S.; Polish Supreme Court's Final Ruling. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://deadline.com/2016/12/roman-polanski-extradition-polish-supreme-court-final-ruling-1201865136/> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

ტმინსტერის სამაგისტრო სასამართლომ არ დააკმაყოფილა. აღნიშნულ პიროვნებას საქართველოში რამდენიმე სისხლის სამართლის საქმეში ედებოდა ბრალი. გაერთიანებული სამეფოს სასამართლომ მის გადაცემაზე უარი განაცხადა პოლიტიკური მოტივით.

სავარკარის საქმე

1909 წელს (AMT) ჯექსონი, ნაშიკის კოლეჯციონერი, ადგილობრივებმა (ინდოელებმა) მიიწვიეს მათ მიერ ორგანიზებულ დონისძიებაზე, რომელიც ცნობილი იყო მარათას სპექტაკლის სახელწოდებით Sangeet Sharada, სპექტაკლმა ძალზე მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ბავშვთა ქორწინების შეზღუდვის საქმეში. სპექტაკლის დღეს ჯექსონი სამმა ინდოელმა რევოლუციონერმა დახვრიტა. გამოძიება დაიწყო იარაღის მიწოდებასთან დაკავშირებით ინდოეთის სისხლის სამართლის კოდექსის - 121-A, IPC მუხლით.²⁴ იგი გაიქცა, თუმცა სასამართლოს მიერ დამნაშავედ იქნა ცნობილი იარაღის უკანონო მიწოდებისთვის.

1910 წელს ვინაიკ დამოდარ სავარკარი ბრიტანეთიდან, გემ „მორუათი“ ინდოეთში ჩამოიყვანეს მისივე სასამართლო პროცესისთვის, ბრალი იმპერატორის ღალატსა და მკვლელობაში ედებოდა. როცა გემი მარსელში იყო, ის საფრანგეთში გაიქცა, თუმცა ფრანგმა პოლიციელმა შეცდომით შეასრულა თავისი მოვალეობა, სავარკარი დაიჭირა და ბრიტანეთის ხელისუფლებას ექსტრადიციის პროცესის გარეშე გადასცა. მოგვიანებით საფრანგეთმა ბრიტანეთს სავარკარის გადაცემა მოსთხოვა, რათა ოფიციალურად განეხორციელებინა მისი ექსტრადიციის პროცედურა. ბრიტანეთმა

უარი თქვა საფრანგეთის მოთხოვნაზე და საქმე განიხილა ჰააგის მუდმივმოქმედმა საარბიტრაჟო სასამართლომ, რომელიც დაეთანხმა ფრანგი პოლიციელის მხრიდან დარღვევას. თუმცა საფრანგეთის მოთხოვნა, ექსტრადიციის ახალი პროცედურის ჩატარების შესახებ, უარყოფილ იქნა ამ გარემოებებთან დაკავშირებით საერთაშორისო სამართლის არარსებობის გამო.²⁵

საქმეთა ანალიზი ნათლად გვანახებს, რომ ხშირ შემთხვევაში საერთაშორისო თანამშრომლობას არ შესწევს ძალა განახორციელოს პირის გადაცემა, თუ საქმე სახელმწიფოს მაღალ თანამდებობის პირს ეხება. ასევე ვხედავთ, რომ აუცილებელია არსებობდეს ან შემუშავდეს მექანიზმები, რომლებიც აიძულებს სახელმწიფოებს შეასრულონ ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებები და მოახდინონ დამნაშავის ექსტრადირება.

დასკვნა

კვლევის შედეგად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ექსტრადიცია მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს როგორც საერთაშორისო სისხლის სამართალში, ასევე ქვეყნის პოლიტიკაში. რადგან მოყვანილი მაგალითები ნათლად გვანახებს, რამდენად ხშირად ხდება სახელმწიფოთა ჩარევა სამართლებრივ ხელშეკრულებებში და ადგილი აქვს გადაწყვეტილების მიღებას სახელმწიფოს პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე. ექსტრადიცია მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი კანონისა და სამართლიანობის უზრუნველსაყოფად. მაგრამ ექსტრადიციის განხორციელებისას, სახელმწიფოთა ჩარევის შედეგად

²⁴ შეადარე. Section 121A, in The Indian Penal Code, 1860. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://indiankanoon.org/doc/1949191/>> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

²⁵ შეადარე. The Savarkar Case. Great Britain, France. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XI/243-255.pdf> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

მიღებული შედეგები საფრთხეს უქმნის კანონიერებას და აზიანებს საერთაშორისო ხელშეკრულებების რეპუტაციას. ფაქტია, რომ ექსტრადიცია აუცილებელი ინსტრუმენტია არა მხოლოდ სამართლიანობის აღსასრულებლად, არამედ დიპლომატიური კავშირების გასაღრმავებლად, რადგან, მიუხედავად ზოგიერთ სახელმწიფოთა შორის ხელშეკრულებების არარსებობისა, პირის გადაცემა მაინც ხორციელდება ხოლმე დიპლომატიური ჩარევის შედეგად.

წარმოდგენილმა მაგალითებმა დაგვანახა, რომ ექსტრადიციის საკითხში აქტიურად არის ჩართული პოლიტიკა და ხშირად სახელმწიფოები პირის მეორე სახელმწიფოსთვის ან საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოსთვის გადაცემის შესახებ გადაწყვეტილებას თავისი შეხედულებების და ინტერესების მიხედვით იღებენ და არა კანონმდებლობის შესაბამისად. ეს ნათლად ჩანს შემთხვევებში, სადაც ქვეყნებს შორის გაფორმებული იყო საერთაშორისო ხელშეკრულებები, თუმცა მხარეებმა არ შეასრულეს ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებები და არ გადასცეს ხელშემკვრელ ქვეყანას დამნაშავე. აქვე ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ დიპლომატიის ჩარევა ექსტრადიციის განხორციელებისას ზოგჯერ სასარგებლოც არის, რადგან, თუ არ არსებობს სახელმწიფოებს შორის გაფორმებული სამართლებრივი ხელშეკრულება, შეიძლება არ მოხდეს პირის გადაცემა, ან ერთი ქვეყნის მოქალაქეს უფრო მკაცრი სასჯელი შეეფარდოს, ვიდრე მის ქვეყანაში, ამიტომაც, ასეთ დროს დიპლომატიის ჩართულობა შესაძლოა ადამიანის უფლებების დაცვის საშუალებაც კი გახდეს. ექსტრადიციის განხორციელებისას არაერთი ფაქტორია სახელმწიფოთა მხრიდან გასათვალისწინებელი, მნიშვნელოვანია ექსტრადიცია მოხდეს ისე, რომ არ დაირღვეს ადამიანის საყოველთაოდ

აღიარებული უფლებები, ამასთანავე აღსრულდეს მართლმსაჯულება, რათა შემდგომში ადამიანებმა არ ჩაიდინონ დანაშაული იმ იმედით, რომ ისინი გაიქცევიან სხვა სახელმწიფოში და თავს აარიდებენ დასჯას.

ექსტრადიციის რთული და მრავალმხრივი ბუნება ხაზს უსვამს მის მნიშვნელოვან როლს გლობალური სამართლიანობისა და უსაფრთხოების შენარჩუნებაში. საკანონმდებლო ჩარჩოების, ორმხრივი და მრავალმხრივი ხელშეკრულებების სიღრმისეული შესწავლის და ადამიანის უფლებების, სუვერენული სახელმწიფო ინტერესების ურთიერთქმედების გზით. სტატიაში დავინახეთ ის მიდგომები, რომლებიც საჭიროა ექსტრადიციის პროცესების ეფექტურად წარმართვისთვის. ანალიზი ცხადყოფს, რომ ექსტრადიცია ემსახურება როგორც მძლავრ ინსტრუმენტს ტრანსნაციონალური დანაშაულის წინააღმდეგ საბრძოლველად და პასუხისმგებლობის უზრუნველსაყოფად, ის ასევე საჭიროებს მკაცრ გარანტიებს ინდივიდუალური უფლებების დასაცავად და პოტენციური დარღვევების თავიდან ასაცილებლად. გამოწვევებზე საპასუხოდ ექსტრადიციის კანონებისა და პრაქტიკის მუდმივი დახვეწით, საერთაშორისო საზოგადოებას შეუძლია უკეთ დაიცვას მართლმსაჯულებისა და ადამიანის უფლებების ორმაგი იმპერატივები.

რეკომენდაციები: სამართლებრივი ექსტრადიციის პროცედურების პოლიტიკური ჩარევისგან იზოლირება - ექსტრადიციის შესახებ გადაწყვეტილებები უნდა ეფუძნებოდეს სამართლებრივ პრინციპებს და არა პოლიტიკურ მიზანშეწონილობას იმ სახელმწიფოთა შორის, რომლებიც საერთაშორისო ხელშეკრულებებით ხელმძღვანელობენ; ხოლო პოლიტიკის ჩარევა გამართლებულია იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფოებს შორის არ არსებობს ექსტრადიციის ხელშეკრულება და დიპლომატიის ჩარ-

თვის აუცილებლობა; საერთაშორისო თანამშრომლობისა და ნდობის ხელშეწყობა-სახელმწიფოებმა უნდა შექმნან უფრო ძლიერი ორმხრივი და მრავალმხრივი ნდობის მექანიზმები; საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოს (ICC) და სხვა ტრიბუნალების როლის განმარტება - უფრო მკაფიო განსაზღვრა, თუ როდის შეუძლიათ ICC-ს ან ad hoc ტრიბუნალებს ეროვნული ექსტრადიციის მოთხოვნების ჩანაცვლება, რომელიც ხელს შეუწყობს საერთაშორისო სისხლის სამართლის

ეფექტურ აღსრულებას; გამჭვირვალობისა და საზოგადოებრივი ნდობის გაუმჯობესება - მთავრობებმა და საერთაშორისო ინსტიტუტებმა საზოგადოებისთვის ექსტრადიციის შესახებ გადაწყვეტილებების სამართლებრივი საფუძველი უფრო ღიად უნდა აუხსნან. გამჭვირვალობის გაზრდა ხელს შეუწყობს პოლიტიკურად მოტივირებული მართლმსაჯულების შესახებ აღქმის გაქარწყლებას და კანონის უზენაესობისადმი ნდობის გაძლიერებას.

ბიბლიოგრაფია:

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გვარამია, მ., 2002. საერთაშორისო დანაშაულში ბრალდებული პირის ექსტრადიცია.
2. მირიანაშვილი, გ., 2022. ადამიანის უფლებათა დაცვის კოლიზიური ევროპული სტანდარტები ექსტრადიციის სფეროში. მერიდიანი.
3. უგრეხელიძე, მ., 2015. შესავალი სიტყვა. სამართალი და მსოფლიო, სპეციალური გამოცემა, 2.
4. Bassiouni, M. Cherif., 2014. International Extradition: United States Law and Practice. Oxford University.
5. Breasted, J., 1952. A History of Egypt from the earliest times to the Persian conquest.
6. Extradition Treaty between Belgium and France, signed at Brussels, 22 November. 1834.
7. Gurney, O.R., the hittites, Extradition Convention between France and Saxony, signed at Dresden.
8. Hessbruegge Jan Arno, 2004. The Historical Development of the Doctrines of Attribution and Due Diligence in International Law, New York University. International Law and Politics (JILP), 36.
9. Shearer, I., 1971. EXTRADITION IN INTERNATIONAL LAW.
10. Stanbrook, I. and Clive, S., 2000. Extradition: Law and Practice. Oxford

University Press.

11. Stat. 302. 1793. The current interstate Extradition Act is codified at 18 U.S.C. § 3182.
12. Warbrick, C., McGoldrick, D., Mackarel, M. and Nash, S., 2008. Extradition and the European Union, Published Cambridge University Press.
13. Wises-Edward, M., 1982. The Political Offence Exception to Extradition: The Delicate Problem of Balancing the Rights of the Individual and the International Public Order. Christine van den Wijngaert, Published by: Oxford University Press, The American Comparative Law, 2.

ნორმატიული მასალა:

1. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 22/07/1999, # 2287 რს.
2. საქართველოს კანონი სისხლის სამართლის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის შესახებ, 21/07/2010, #3541-რს.
3. 18 U.S. Code Chapter 209 – EXTRADITION. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-II/chapter-209>> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].
4. Article IV section 2 of the U.S. Constitution. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <<https://www.law.cornell.edu/>

[constitution/articleiv#section2>](#) [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

5. Rome Statute Of The International Criminal Court. Adopted in Rome, July 17, 1998. (in English)

ინტერნეტ რესურსები:

1. Joaquin, AAL CAPI, Guzman, Sinaloa, Cartel Leader, Sentenced to Life in Prison Plus 30 Years. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.justice.gov/opa/pr/joaquin-el-chapo-guzman-sinaloa-cartel-leader-sentenced-life-prison-plus-30-years> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].
2. Lesaffer Randall, So that Crimes Would Not Go Unpunished: Extradition Treaties in the 18th Century, Oxford Public International Law. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://opil.ouplaw.com/page/Extradition-Treaties-in-the-18th-Century/so-that-crimes-would-not-go-unpunished-extradition-treaties-in-the-18th-century> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].
3. The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.aba-icc.org/cases/case/the-prosecutor-v-al-bashir/> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].
4. Roman Polanski Cannot Be Extradited To U.S.; Polish Supreme Court's Final Ruling. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://deadline.com/2016/12/roman-polanski-extradition-polish-supreme-court-final-ruling-1201865136/> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].
5. The case of Edward Snowden, 2020. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://www.justice.gov/opa/pr/united-states-obtains-final-judgment-and-permanent-injunction-against-edward-snowden> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].
6. The Snowden Effect. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: <https://casestudies.law.harvard.edu/the-snowden-effect/> [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

[harvard.edu/the-snowden-effect/>](#) [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

7. In the United States District Court for the Eastern district of Virginia. [ინტერნეტი] ხელმისაწვდომია: https://www.justice.gov/d9/press-releases/attachments/2019/04/11/assange_indictment_0_0.pdf [წვდომის თარიღი 03.04.2025].

BIBLIOGRAPHY:

Used Literature:

1. Gvaramia, M., 2002. Extradition of a Person Accused of International Crime. (in Georgian)
2. Bassiouni, M. Cherif, 2014. International Extradition: United States Law and Practice. Oxford University. (in English)
3. Breasted, J., 1952. A History of Egypt from the earliest times to the Persian conquest. O.R. Gurney, the hittites. (in English)
4. Extradition Convention between France and Saxony, signed at Dresden, 28 April 1850. (in English)
5. Extradition Treaty between Belgium and France, signed at Brussels, 22 November 1834. (in English)
6. Hessbruegge, Jan Arno., 2004. The Historical Development of the Doctrines of Attribution and Due Diligence in International Law, New York University. International Law and Politics (JILP), Vol. 36. (in English)
7. Mirianashvili, G., 2022. Conflicting European standards of human rights protection in the field of extradition. Meridiani. (in Georgian)
8. SHEARER IVAN A., 1971. EXTRADITION IN INTERNATIONAL LAW. (in English)
9. Stanbrook, I. and Clive, S., 2000. extradition: Law And Practice. Oxford University Press. (in English)
10. Stat 302. 1793. The current interstate

Extradition Act is codified at 18 U.S.C. § 3182. (in English)

11. Ugrekhelidze, M., 2015. Law and the World. Special Edition. 2. (in Georgian)
12. Warbrick, C., McGoldrick, D., Mackarel, M. and Nash, S., 2008. Extradition and the European Union, Published Cambridge University Press. (in English)
13. Wise-Edward, M., 1982. The Political Offence Exception to Extradition: The Delicate Problem of Balancing the Rights of the Individual and the International Public Order Christine van den Wijngaert, Published by: Oxford University Press, The American Comparative Law, 2. (in English)

Normative Materials:

1. Article IV. section 2 of the U.S. Constitution [Online] available: <https://www.law.cornell.edu/constitution/articleiv#section2> [Accessed 03.04.2025]. (in English)
2. Criminal Code of Georgia, 22/07/1999, #2287 RS (in Georgian)
3. Law of Georgia on international Cooperation in Criminal Justice. 21/07/2010, #3541–RS (in Georgian)
4. Rome Statute Of The International Criminal Court. Done at Rome, this 17th day of July 1998. (in English)
5. U.S. Code Chapter 209 – EXTRADITION. [Online] available: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-II/chapter-209> [Accessed 03.04.2025]. (in English)

Internet Resources:

1. Joaquin, AAL CAPI, Guzman, Sinaloa Cartel Leader, Sentenced to Life in Prison Plus 30 Years. [Online] available:

<https://www.justice.gov/opa/pr/joaquin-el-chapo-guzman-sinaloa-cartel-leader-sentenced-life-prison-plus-30-years> [Accessed 03.04.2025]. (in English)

2. Lesaffer Randall, So that Crimes Would Not Go Unpunished: Extradition Treaties in the 18th Century, Oxford Public International Law. [Online] available: <https://opil.ouplaw.com/page/Extradition-Treaties-<in-the-18th-Century/>so-that-crimes-would-not-go-unpunished-extradition-treaties-in-the-18th-century> [Accessed 03.04.2025]. (in English)
3. Roman Polanski Cannot Be Extradited To U.S.; Polish Supreme Court's Final Ruling. [Online] available: <https://deadline.com/2016/12/roman-polanski-extradition-polish-supreme-court-final-ruling-1201865136/> [Accessed 03.04.2025]. (in English)
4. The case of Edward Snowden, 2020. [Online] available: <https://www.justice.gov/opa/pr/united-states-obtains-final-judgment-and-permanent-injunction-against-edward-snowden> [Accessed 03.04.2025]. (in English)
5. The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir. [Online] available: <https://www.aba-icc.org/cases/case/the-prosecutor-v-al-bashir/> [Accessed 03.04.2025]. (in English)
6. The Snowden Effect, [Online] available: <https://casestudies.law.harvard.edu/the-snowden-effect/> [Accessed 03.04.2025]. (in English)
7. In the United states District Court For the Eastern District of Virginia. [Online] available: <https://www.justice.gov/> [Accessed 03.04.2025]. (in English)

სამართლის მაცნე HERALD OF LAW

07/2025

#11

სამართლის მეცნიერთა კავშირის
საერთაშორისო სამეცნიერო
რეფერირებადი და რეცენზირებადი
ჟურნალი

International refereed and
peer-reviewed Scientific Journal
of the Union of Law Scientists

E ISSN 2667-9434

www.heraldoflaw.com

Email: info@heraldoflaw.com